

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЗАГОРОДНІЙ ЄВГЕНІЙ ОЛЕГОВИЧ

УДК 343.13

ДИСЕРТАЦІЯ
ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ **Є. О. Загородній**

Науковий керівник **Степанова Ганна Миколаївна,**
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Загородній Є.О. Особливості здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

У дисертації здійснено комплексне дослідження теоретичних і практичних засад досудового розслідування в умовах воєнного стану як особливого правового режиму, що істотно трансформує механізми кримінального процесу. Встановлено, що введення воєнного стану вплинуло на функціонування всієї системи кримінальної юстиції, спричинивши появу нових процесуальних форм, спрощених процедур та викликів щодо забезпечення прав людини, доступу до правосуддя, дотримання принципів змагальності й незалежності судового контролю.

Проведений аналіз чинного кримінального процесуального законодавства засвідчив, що внесені до Розділу IX¹ КПК України зміни дозволили забезпечити функціонування механізму досудового розслідування в умовах воєнного стану, однак окремі положення залишаються дискусійними та потребують подальшого нормативного вдосконалення. Насамперед це стосується порядку здійснення судового контролю, проведення дистанційних процесуальних дій, забезпечення процесуальних прав учасників кримінального провадження та документування доказової інформації в умовах бойових дій.

У роботі охарактеризовано правову природу воєнного стану як особливого режиму, що тимчасово модифікує процесуальні гарантії без втрати їхньої сутності. Встановлено, що цей режим потребує не лише нормативного, а й організаційного переосмислення ролі досудового розслідування, оскільки на практиці воно здійснюється за умов обмеженого доступу до місць подій, руйнування інфраструктури, перебоїв комунікації, евакуації персоналу та загрози життю учасників процесу.

Досліджено етапи нормативного розвитку інституту особливого режиму досудового розслідування в Україні від 2014 року до сучасності. Встановлено, що від первісного делегування окремих повноважень слідчого судді прокурору законодавство перейшло до формування цілісного режиму кримінального процесу в умовах воєнного стану, який охоплює стадії початку розслідування, проведення слідчих (розшукових) дій, обрання запобіжних заходів та здійснення спеціального досудового розслідування (*in absentia*).

Встановлено, що розвиток правового регулювання досудового розслідування в умовах воєнного стану відбувався переважно шляхом оперативного реагування законодавця на виклики практики. У результаті сформовано особливий кримінально-процесуальний режим, який поєднує елементи загального порядку досудового розслідування зі спеціальними механізмами, спрямованими на забезпечення безперервності кримінального провадження в умовах збройної агресії.

Охарактеризовано ключові процесуальні проблеми: затримка реєстрації кримінальних правопорушень у ЄРДР, порушення строків повідомлення про підозру, складнощі із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, неможливість оперативного судового контролю, складність проведення експертиз і слідчих (розшукових) дій у районах бойових дій. Встановлено, що відсутність належного доступу до судів призводить до фактичної підміни судового контролю прокурорським, що знижує рівень правових гарантій сторін.

Доведено, що особливі умови воєнного стану зумовлюють потребу у спрощених формах документування процесуальних дій. Обґрунтовано доцільність нормативного закріплення дистанційного проведення допитів, впізнань, слідчих експериментів та інших слідчих (розшукових) дій із використанням відеоконференційного зв'язку, за умови дотримання вимог ідентифікації особи, збереження цілісності запису та гарантій конфіденційності. Запропоновано авторську редакцію статей 615² і 615³ КПК України, що

визначають порядок здійснення дистанційних слідчих (розшукових) дій і процесуальних дій за участю неповнолітніх у специфічних умовах війни.

Досліджено питання початку кримінального провадження у випадку неможливості внесення відомостей до ЄРДР. Доведено, що постанова органу досудового розслідування про початок розслідування може вважатися належним підтвердженням факту відкриття кримінального провадження та правовою підставою для проведення подальших процесуальних дій, що відповідає принципу розумності та неперервності слідчої діяльності.

Проведене дослідження засвідчило, що подальша цифровізація кримінального провадження є одним із ключових напрямів розвитку кримінального процесуального законодавства в умовах воєнного стану. З огляду на це обґрунтовано необхідність нормативного закріплення дистанційного проведення окремих слідчих (розшукових) та процесуальних дій із використанням засобів відеоконференцз'язку. При цьому запропоновані зміни до КПК України ґрунтуються на необхідності забезпечення належної ідентифікації учасників провадження, захисту конфіденційної інформації та гарантування автентичності електронних носіїв доказової інформації.

Обґрунтовано нові підходи до організації взаємодії органів досудового розслідування з прокуратурою, судами, військовими структурами, органами місцевого самоврядування та міжнародними структурами. Встановлено, що ефективність розслідування залежить від створення міжвідомчих слідчих груп і єдиних координаційних механізмів збирання доказів. Запропоновано комплекс організаційно-процесуальних заходів, спрямованих на підвищення ефективності взаємодії органів досудового розслідування з прокуратурою, судами, військовими структурами та міжнародними партнерами під час документування кримінальних правопорушень, учинених в умовах воєнного стану.

Досліджено зарубіжний досвід організації досудового розслідування в умовах збройних конфліктів на прикладі Боснії і Герцеговини, Ізраїлю, Руанди, Іраку, інших країн. Встановлено, що спільними є створення спеціалізованих «war crimes units», концентрація компетенції щодо воєнних злочинів у визначених

органах, посилена роль військових прокуратур та інтеграція з міжнародними органами. Обґрунтовано можливість імплементації через централізовану платформу координації та обміну цифровими доказами.

Доведено, що міжнародна співпраця є ключовим чинником ефективного розслідування воєнних злочинів. Розкрито напрями взаємодії України з Єврюстом, Європолем, Інтерполом, МКС. Запропоновано створення постійно діючих спільних слідчих груп (ЖТ) для документування злочинів та обміну доказами.

Визначено пріоритетні напрями вдосконалення: уточнення повноважень прокурора, дистанційні слідчі (розшукові) дії, спеціальне досудове розслідування (*in absentia*), унормування електронних документів, створення єдиної бази доказів воєнних злочинів, запровадження обов'язкової відеофіксації слідчих (розшукових) дій, розроблення алгоритму міжвідомчої взаємодії.

У результаті проведеного дослідження обґрунтовано, що особливості здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану не можуть розглядатися виключно як сукупність тимчасових винятків із загального порядку кримінального провадження. Вони формують самостійний механізм кримінальної процесуальної діяльності, спрямований на забезпечення ефективного виконання завдань кримінального провадження в умовах воєнних загроз за одночасного збереження основоположних гарантій прав людини, права на захист та судового контролю.

Ключові слова: досудове розслідування, воєнний стан, кримінальний процес, прокурор, слідчий суддя, дистанційні слідчі дії, спеціальне досудове розслідування, права людини, міжнародне співробітництво, ЄРДР.

ANNOTATION

Zahorodniy Y.O. Features of Pre-trial Investigation under Martial Law. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – "Law".
– National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026.

The dissertation presents a comprehensive study of the theoretical and practical foundations of pre-trial investigation under martial law as a special legal regime that significantly transforms the mechanisms of criminal procedure. It has been established that the introduction of martial law has affected the functioning of the entire criminal justice system, resulting in the emergence of new procedural forms, simplified procedures, and challenges related to the protection of human rights, access to justice, observance of the adversarial principle, and the independence of judicial control.

The analysis of the current criminal procedural legislation demonstrated that the amendments introduced to Chapter IX-1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine have enabled the functioning of the pre-trial investigation mechanism under martial law. However, certain provisions remain debatable and require further legislative improvement. This primarily concerns the exercise of judicial control, the conduct of remote procedural actions, the protection of procedural rights of participants in criminal proceedings, and the documentation of evidentiary information in areas affected by hostilities.

The legal nature of martial law as a special legal regime that temporarily modifies procedural safeguards without undermining their essence has been examined. It has been established that this regime requires not only legislative adjustments but also organizational reconsideration of the role of pre-trial investigation, as investigative activities are often carried out under conditions of restricted access to crime scenes, destruction of infrastructure, communication disruptions, personnel evacuation, and threats to the lives of procedural participants.

The stages of the legislative development of the special regime of pre-trial investigation in Ukraine from 2014 to the present day have been analyzed. It has been established that the legislation has evolved from the initial delegation of certain powers of the investigating judge to the prosecutor toward the formation of a comprehensive criminal procedural regime under martial law, encompassing the initiation of criminal proceedings, the conduct of investigative (search) actions, the application of preventive measures, and the implementation of special pre-trial investigation (in absentia).

It has been determined that the development of legal regulation of pre-trial investigation under martial law has largely occurred through the legislator's prompt response to practical challenges. As a result, a special criminal procedural regime has emerged, combining elements of the general procedure of pre-trial investigation with special mechanisms aimed at ensuring the continuity of criminal proceedings under conditions of armed aggression.

The key procedural challenges have been identified, including delays in entering information into the Unified Register of Pre-Trial Investigations, violations of time limits for notifying a person of suspicion, difficulties in applying measures to secure criminal proceedings, the inability to ensure prompt judicial control, and obstacles to conducting forensic examinations and investigative (search) actions in combat areas. It has been established that limited access to courts may result in the de facto substitution of judicial control by prosecutorial discretion, thereby reducing the level of legal safeguards available to the parties.

The study has demonstrated that the specific conditions of martial law necessitate simplified forms of documenting procedural actions. The expediency of introducing legislative provisions governing the remote conduct of interrogations, identifications, investigative experiments, and other investigative (search) actions through videoconferencing technologies has been substantiated, provided that proper identification procedures, preservation of recording integrity, and confidentiality safeguards are ensured. The author proposes a new wording of Articles 615² and 615³ of the Criminal Procedure Code of Ukraine regulating remote investigative (search) actions and procedural actions involving minors under wartime conditions.

The issue of initiating criminal proceedings in situations where entering information into the Unified Register of Pre-Trial Investigations is impossible has been examined. It has been substantiated that a resolution issued by a pre-trial investigation body on the initiation of an investigation may serve as sufficient confirmation of the commencement of criminal proceedings and constitute a legal basis for conducting subsequent procedural actions, which corresponds to the principles of reasonableness and continuity of investigative activities.

The conducted research has shown that further digitalization of criminal proceedings constitutes one of the key directions for the development of criminal procedural legislation under martial law. Accordingly, the necessity of legislative regulation of remote investigative (search) and procedural actions conducted through videoconferencing technologies has been substantiated. The proposed amendments are based on the need to ensure proper identification of participants, protection of confidential information, and verification of the authenticity of electronic evidence carriers.

New approaches to organizing cooperation between pre-trial investigation bodies, prosecutors, courts, military authorities, local self-government bodies, and international institutions have been substantiated. It has been established that the effectiveness of criminal investigations depends on the establishment of interagency investigative teams and unified coordination mechanisms for evidence collection. A set of organizational and procedural measures aimed at improving cooperation among investigative bodies, prosecutors, courts, military authorities, and international partners in documenting criminal offences committed under martial law has been proposed.

The foreign experience of organizing pre-trial investigation in situations of armed conflict has been examined using the examples of Bosnia and Herzegovina, Israel, Rwanda, Iraq, and other states. Common features include the establishment of specialized war crimes units, concentration of jurisdiction over war crimes within designated authorities, an enhanced role of military prosecution services, and integration with international institutions. The possibility of implementing a centralized platform for coordination and the exchange of digital evidence has been substantiated.

It has been established that international cooperation is a key factor in the effective investigation of war crimes. The dissertation identifies the main directions of cooperation between Ukraine and Eurojust, Europol, Interpol, and the International Criminal Court. The establishment of permanent Joint Investigation Teams (JITs) for documenting crimes and exchanging evidence has been proposed.

Priority directions for further improvement have been identified, including clarification of prosecutorial powers, regulation of remote investigative (search) actions, development of special pre-trial investigation (in absentia), legal regulation of electronic documents, establishment of a unified database of evidence relating to war crimes, introduction of mandatory video recording of investigative actions, and development of mechanisms for interagency cooperation.

As a result of the research, it has been substantiated that the peculiarities of pre-trial investigation under martial law should not be viewed merely as a set of temporary exceptions to the general rules of criminal proceedings. Rather, they constitute an independent mechanism of criminal procedural activity aimed at ensuring the effective fulfilment of the objectives of criminal proceedings under wartime conditions while preserving fundamental guarantees of human rights, the right to defence, and judicial control.

Keywords: pre-trial investigation, martial law, criminal procedure, prosecutor, investigating judge, remote investigative actions, special pre-trial investigation, human rights, international cooperation, URPI.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Загородній Є. О. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони: правове становище, роль в системі органів правопорядку, функції та завдання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 80. С. 135–143. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.20>.

2. Загородній Є. О. Початок кримінального провадження та подальше проведення окремих слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 4. С. 201–206. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.28>.

3. Загородній Є. О. Гарантії забезпечення прав людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану: виклики, ризики та напрями вдосконалення гарантій правової захищеності в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. № 90. С. 239–244. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.33>

4. Степанова Г. М., Загородній Є. О. Міжнародна правова допомога у кримінальних провадженнях в умовах воєнного стану: виклики сучасності. *Наукові перспективи*. 2026. № 2 (68). С. 1363–1376. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2\(68\)-1363-1376](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2(68)-1363-1376)

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Загородній Є. О. Особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану. *Теорія і практика сучасної науки та освіти* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 11–12 грудня 2022 р.). Львів, 2022. С. 62–66. <https://surl.li/idqvxr>

6. Загородній Є. О. Теоретико-правові аспекти огляду та ідентифікації трупів у контексті проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Період трансформаційних процесів у світовій науці: задачі та виклики* : матеріали II Міжнар. наук. конф. (Кривий Ріг, 10 січ. 2024 р.). Вінниця, 2024. С.

216–219. <https://surl.li/crfrcz>

7. Загородній Є. О. Проблемні аспекти участі сторони захисту в режимі відеоконференції під час досудового розслідування в період воєнного стану. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14 берез. 2024 р.). Хмельницький, 2024. С. 77–80. <https://surli.cc/hevtkq>

8. Загородній Є. О. Особливості поширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду на злочини, вчинені на території України. *Актуальні виклики розвитку юридичної науки і практики в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2 трав. 2024 р.). Київ, 2024. С. 339–341. <https://surl.li/okgyrp>

9. Загородній Є. О. Роль Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у розслідуванні кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Матеріали ІХ Харківських міжнародно-правових читань до 100-ліття з дня народження професора В. С. Семенова* (Харків, 24 трав. 2024 р.). Харків, 2024. С. 95–99. <https://surl.li/awleox>

10. Загородній Є. О. Належність та допустимість відеозаписів з БПЛА як електронних доказів при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених на території бойових дій. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 10 жовт. 2025 р.). Львів, 2025. С. 52–55. <https://surl.li/zmtenz>

11. Загородній Є. О. Виконання керівником прокуратури повноважень слідчого судді: межі допустимості та гарантії справедливого судового контролю. *Доступ до правосуддя: виклики та перспективи* : матеріали наук.-практ. кругл. столу (Київ. 22 груд. 2025 р.) / [редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 95–98. <https://surl.li/tsbnli>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	26
1.1. Нормативно-правова регламентація та стан наукових досліджень особливостей досудового розслідування в умовах воєнного стану.....	26
1.2. Правовий режим воєнного стану та його вплив на здійснення досудового розслідування	41
1.3. Загальна характеристика гарантій реалізації прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в умовах воєнного стану	62
Висновок до розділу 1.....	82
РОЗДІЛ 2. ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	84
2.1. Процесуальна регламентація діяльності органів досудового розслідування під час воєнного стану.....	84
2.2. Початок кримінального провадження та подальше проведення окремих слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану.....	100
2.3. Шляхи взаємодії органів досудового розслідування України та іноземних держав з питань екстрадиції осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану.....	120
2.4. Особливості співробітництва з міжнародним кримінальним судом щодо розслідування воєнних злочинів в Україні.....	138
Висновок до розділу 2.....	149
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ЧАСТИНІ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	152

3.1. Зарубіжний досвід у сфері досудового розслідування під час воєнних конфліктів.....	152
3.2. Пріоритетні напрями удосконалення досудового розслідування в умовах воєнного стану.....	173
Висновок до розділу 3.....	181
ВИСНОВКИ	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	190
ДОДАТКИ	216

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БПД – Безоплатна правнича допомога

ЗМІ – Засоби масової інформації

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСІТС – Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система

ЄКПЛ – Європейська конвенція з прав людини

КК – Кримінальний кодекс України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України

СОГ – слідчо-оперативна група

НП – Національна поліція

ДБР – Державне бюро розслідувань

СБУ – Служба безпеки України

МКС – Міжнародний кримінальний суд

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

РСО – режимно-секретний орган

ХНУВС – Харківський національний університет внутрішніх справ

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Збройна агресія російської федерації проти України, що розпочалася 24.02.2022, зумовила докорінні зміни у функціонуванні державних інституцій, зокрема у сфері кримінального судочинства.

Указом Президента України від 24.02.2022 №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», на території України з 05 години 30 хвилин 24.02.2022 введено воєнний стан строком на 30 діб, а також запроваджено заходи правового режиму воєнного стану.

Дія правового режиму неодноразово продовжувалася. Так, Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», затверджено Указ Президента України від 12.08.2022 № 573/2022 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», яким, у свою чергу, продовжено строк дії воєнного стану в Україні з 05 години 30 хвилин 23.08.2022 строком на 90 діб.

Статтею 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлено, що воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Водночас слід зазначити, що активні бойові дії на території окремих областей України велися ще з 2014 року, проте кримінально-процесуальна сфера так і не була повністю приведена у відповідність до тих суспільних відносин, що склалися в Україні протягом понад 8 років.

Наслідком законодавчих змін та доповнень, які наразі регламентують питання здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану, стала потреба у дослідженні повноважень органів досудового розслідування під час воєнного стану, їх взаємодії із слідчим суддею, проведення окремих слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану, гарантій реалізації прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в умовах воєнного стану, підстав та процесуального порядку застосування, скасування запобіжних заходів під час досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Ключовим нормативним актом, що визначає особливості здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану, є ст. 615 КПК України, яка зазнала численних змін і доповнень упродовж 2022–2025 років. Саме її положення суттєво трансформували традиційну модель кримінального провадження, зокрема щодо повноважень прокурора, порядку проведення слідчих (розшукових) дій, процесуальних строків та судового контролю.

Попередній аналіз процедур досудового розслідування в умовах воєнного стану показав наявність низки проблем, що потребують наукового дослідження та практичного вирішення. Так, наразі виявлено окремі випадки можливого зловживання процесуальними повноваженнями дізнавачем, слідчим, керівником органу досудового розслідування, прокурором, керівником органу прокуратури під час досудового розслідування в умовах воєнного стану, зокрема, щодо умисного невнесення відомостей до ЄРДР про вчинене кримінальне правопорушення, необґрунтованого санкціонування слідчих (розшукових) дій, тобто фактична підміна функцій слідчого судді, фальсифікації доказів під час воєнного стану, недотримання строків досудового розслідування, безпідставного продовження строку тримання під вартою, необґрунтованого зупинення

досудового розслідування, ненадання стороні захисту можливості ознайомлення з матеріалами досудового розслідування.

Крім того, залишаються відкритими і більш загальні питання досудового розслідування, які в період воєнного стану постали ще гостріше, зокрема, це питання: гарантій прав особи, у випадку їх обмеження; неможливість функціонування деяких органів досудового розслідування, прокуратури чи суду на територіях бойових дій та прилеглих до них; діджиталізації кримінального процесу з урахуванням інтересів сторони обвинувачення, сторони захисту, суду тощо.

Зазначені та інші чинники зумовлюють своєчасність теоретичної розробки питань, пов'язаних із досудовим розслідуванням в умовах воєнного стану, оскільки від їх вирішення залежить рівень удосконалення кримінальної процесуальної діяльності, а також здійснення правосуддя.

Проблеми досудового розслідування під час воєнного стану через його практичну значущість привертали увагу вчених і практиків. Серед вітчизняних та зарубіжних робіт науковців окрему увагу слід приділити роботам І. В. Гловюк, Г. К. Тетерятник, В. В. Рогальської, В. А. Завтура, Т. М. Сліпенюк, Т. О. Павлової, А. М. Безносюка, О. В. Ковальнової, О. В. Лазукової, О. В. Капліної, М. П. Климчука, В. І. Сліпченка, М. С. Туркота, С. С. Чернявського, О. В. Фесенка, М. Є. Шумила, Л. Д. Удалової та інших.

Зокрема, комплексному дослідженню цієї проблематики присвячені дисертації О. В. Лазукової «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» (м. Харків, 2018) [78], К. П. Шевчишена «Розслідування воєнних злочинів в Україні» (м. Київ, 2024) [158].

Праці цих науковців є фундаментальною науковою основою дослідження досудового розслідування в умовах воєнного стану. Втім, у реаліях кримінального процесуального законодавства, де відносно недавно з'явилося правове регулювання особливостей досудового розслідування в умовах воєнного

стану, не вистачає наукових робіт, які б на монографічному рівні були присвячені дослідженню саме цієї тематики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконувалось відповідно до Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік (затверджена Указом Президента України від 11.05.2021 № 189/2021), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 № 756-р), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11.06.2020 № 454), Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21.12.2020, протокол № 23). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25.10.2022 (протокол № 14) і включено до Переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України, затверджених у 2022 році.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексне обґрунтування теоретичних і практичних засад процесуальної регламентації діяльності органів досудового розслідування під час воєнного стану, визначення шляхів удосконалення кримінального процесуального законодавства України та вироблення пропозицій щодо підвищення ефективності реалізації завдань кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Для реалізації поставленої мети потрібно було виконати такі *завдання*:

- визначити правову природу та особливості воєнного стану як чинника трансформації кримінального процесуального регулювання;
- з'ясувати основні тенденції та проблеми розвитку нормативно-правового забезпечення досудового розслідування в умовах воєнного стану;
- охарактеризувати процесуальні гарантії реалізації прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в умовах воєнного стану;

- охарактеризувати процесуальні механізми початку та здійснення досудового розслідування в умовах обмежень, пов'язаних із бойовими діями;
- дослідити особливості застосування ст. 615 КПК України в умовах воєнного стану;
- виявити особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час воєнного стану;
- розкрити специфіку взаємодії органів досудового розслідування з прокуратурою, судами, військовими структурами та міжнародними органами під час воєнного стану;
- обґрунтувати напрями вдосконалення діяльності органів досудового розслідування з урахуванням сучасних викликів та міжнародних стандартів захисту прав людини;
- розробити практичні рекомендації щодо підвищення ефективності доказування та забезпечення прав учасників кримінального провадження у період дії воєнного стану.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні правовідносини, що виникають у сфері досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження є особливості здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. Відповідно до поставленої мети й завдань у роботі використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. *Діалектичний метод* застосовано для розкриття взаємозв'язку воєнного стану з трансформацією кримінального процесуального регулювання, зокрема для аналізу впливу обмежень правового режиму на досудове розслідування (підрозділи 1.1, 1.2); *логіко-юридичний метод* використано для систематизації норм КПК України та спеціальних законів, що регламентують діяльність органів досудового розслідування під час воєнного стану, а також для з'ясування їх співвідношення з положеннями Конституції України та міжнародних договорів (підрозділи 1.2, 2.1); *догматичний метод* дозволив уточнити зміст таких категорій, як «початок досудового розслідування», «спеціальне досудове

розслідування», «міжвідомча слідча група», «екстрадиція» та «міжнародне співробітництво» (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1); *історико-правовий метод* використано для дослідження еволюції правового регулювання досудового розслідування під час надзвичайних і воєнних станів в Україні та зарубіжних країнах, зокрема Боснії та Герцеговині, Іраку, Руанді (підрозділи 1.2, 3.1); *порівняльно-правовий метод* застосовано для зіставлення положень законодавства України з аналогічними нормами інших держав світу щодо особливого порядку досудового розслідування у період дії воєнного стану, а також для виявлення можливостей імплементації зарубіжного досвіду (підрозділ 3.1); *статистичний та соціологічний методи* використано для узагальнення результатів опитувань слідчих, дізнавачів та адвокатів щодо застосування спрощених процедур і ефективності роботи органів досудового розслідування в умовах воєнного стану (підрозділ 2.2); *метод моделювання* застосовано для розроблення пропозицій щодо вдосконалення КПК України та формування алгоритмів діяльності органів досудового розслідування в умовах воєнного стану (підрозділ 3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять зведені дані вивчення практики органів досудового розслідування щодо особливостей здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану, зокрема на підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень, відкритих сторони захисту відповідно до ст. 290 КПК України, а також додатків до клопотань, поданих у суді; судова практика Верховного Суду, Конституційного Суду України та слідчих суддів, що стосується тлумачення і застосування положень ст. 615 КПК України та інших норм, прийнятих під час воєнного стану; матеріали спеціального досудового розслідування (*in absentia*) щодо підозрюваних у воєнних злочинах, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або ухиляються від органів слідства; зведені дані опитування 100 слідчих та 100 дізнавачів із м. Києва, Київської, Волинської, Дніпропетровської, Луганської (крім тимчасово окупованих територій) Львівської, Одеської, Полтавської, Харківської, Херсонської, Чернігівської областей; офіційні статистичні відомості

Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації України про стан досудового розслідування та правозастосовчу практику в умовах воєнного стану; міжнародні документи та звіти (Європолу, Євроюсту, Міжнародного кримінального суду), що використовувалися для зіставлення національної практики з міжнародними стандартами. При підготовці дисертації автор використовував власний досвід індивідуальної адвокатської діяльності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є комплексним кримінально-процесуальним дослідженням особливостей здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану, у якому сформульовано та обґрунтовано низку положень, висновків і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування.

уперше:

- сформульовано комплексний кримінально-процесуальний підхід до розуміння особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану як такого, що допускає тимчасову модифікацію окремих процесуальних механізмів без втрати сутності права на захист, судового контролю та гарантій справедливого кримінального провадження;

- визначено процесуальні умови допустимості дистанційного проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану, до яких віднесено належну ідентифікацію учасників кримінального провадження, забезпечення безперервної відеофіксації, захист конфіденційності комунікації та збереження цілісності електронного запису процесуальної дії;

- обґрунтовано доцільність нормативного врегулювання дистанційного проведення слідчих (розшукових) дій шляхом запропонованої редакції ст. 615² КПК України, яка передбачає особливості проведення допиту, впізнання та інших процесуальних дій із використанням засобів відеоконференцв'язку в умовах воєнного стану;

- запропоновано авторську редакцію ст. 615³ КПК України щодо особливостей проведення процесуальних дій за участю неповнолітніх в умовах воєнного стану, яка враховує необхідність забезпечення додаткових процесуальних і психологічних гарантій захисту дитини.

удосконалено:

- теоретико-правові засади визначення змісту особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану з урахуванням необхідності забезпечення належного балансу між ефективністю кримінального провадження та дотриманням процесуальних прав його учасників;

- процесуальний порядок початку досудового розслідування в умовах неможливості внесення відомостей до ЄРДР, зокрема шляхом обґрунтування можливості прийняття постанови про початок досудового розслідування як самостійної правової підстави для проведення невідкладних процесуальних дій;

- механізми забезпечення судового контролю під час дії воєнного стану, зокрема у частині недопущення фактичної підміни функцій слідчого судді прокурором;

- організаційно-процесуальні засади взаємодії органів досудового розслідування з прокуратурою, судами, військовими структурами та міжнародними інституціями під час документування кримінальних правопорушень, учинених в умовах воєнного стану;

- критерії забезпечення допустимості доказів, отриманих у складних умовах ведення бойових дій, з урахуванням неможливості оперативного доступу до слідчого судді, проведення окремих експертиз та залучення понятих.

набуло подальшого розвитку:

- наукові уявлення про процесуальну природу спеціального досудового розслідування (in absentia) в умовах воєнного стану;

- теоретичне обґрунтування співвідношення процесуальної ефективності досудового розслідування та гарантій прав людини в умовах воєнного стану;

- положення щодо використання технічних засобів відеофіксації як альтернативного способу забезпечення достовірності слідчих (розшукових) дій у випадках неможливості залучення понятих;

- науково-практичні засади цифровізації кримінального провадження та використання електронних форм фіксації доказової інформації під час здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану;

- положення щодо впровадження окремих елементів зарубіжного досвіду здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану до кримінального процесуального законодавства України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані та обґрунтовані в дисертації теоретичні положення, висновки і пропозиції (2022-2026 р.р.) впроваджено й використовуються у:

– *правозастосовній діяльності* органів досудового розслідування Національної поліції України – під час проведення у системі службової підготовки, семінарів, нарад та під час підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування Національної поліції України (Акт про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження від 29.09.2025 № 92291-2025);

– *правозастосовній діяльності* прокурорів – під час розроблення і проведення тренінгів на тему «Спеціальне досудове розслідування та спеціальне судове провадження» та «Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням і підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини проти основ національної безпеки» у межах підвищення кваліфікації прокурорів (Акт про впровадження в діяльність Тренінгового центру прокурорів України результатів дисертації від 01.10.2025; довідка Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Західного регіону про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора філософії, аспіранта кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ Загороднього Євгенія

Олеговича на тему: «Особливості здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану від 30.10.2025 № 177»;

– *правозахисній діяльності* адвокатів – під час здійснення захисту осіб у кримінальних провадженнях, вчинених під час воєнного стану (Акт про впровадження у практичну діяльність наукових розробок дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінальної юстиції Національної академії внутрішніх справ Загороднього Євгенія Олеговича на тему: «Особливості здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 01.12.2025, виданий Адвокатським бюро «Олександр Байдик та Партнери»);

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства», «Докази і доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення», «Кримінальний процес», «Досудове розслідування» та під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти (Акт про впровадження результатів дисертації в освітній процес Національної академії внутрішніх справ від 20.02.2026 № 37-ОП).

– *науково-дослідницькій роботі* – при підготовці монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову (Акт про впровадження результатів дисертації у наукову діяльність Національної академії внутрішніх справ від 20.02.2026 № 38-НД);

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є результатом особистої наукової роботи здобувача. Нові наукові положення, висновки та рекомендації сформульовані автором самостійно. Для аргументації окремих аспектів дослідження застосовано напрацювання інших учених, на які в тексті надано відповідні бібліографічні посилання.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та результати дисертації оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, що відбулися в Україні, зокрема: «Теорія і практика сучасної науки та освіти» (м. Львів, 11-12 грудня 2022); «Період трансформаційних процесів в світовій науці» (м. Кривий Ріг, 10.01.2024); «Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану» (м. Хмельницький, 14.03.2024); «Актуальні виклики розвитку юридичної науки і практики в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови» (м. Київ, 02.05.2024); «ІХ-і Харківські міжнародно-правові читання до 100-ліття з дня народження професора В. С. Семенова» (м. Харків, 24.05.2024); «Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період» (Львів, 10.10.2025); «Доступ до правосуддя: виклики та перспективи» (Київ, 22.12.2025).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, сформульовані у дисертації, відображено в одинадцяти наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у наукових фахових виданнях України, перелік яких затверджено МОН України, та сім тез доповідей, що оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації (українською та англійською мовами), переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (243 найменувань) і 6 додатків на 19 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 234 сторінок, з яких основного тексту – 189 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Нормативно-правова регламентація та стан наукових досліджень особливостей досудового розслідування в умовах воєнного стану

Всебічне, повне та ефективне досудове розслідування є основоположною стадією кримінального процесу, успіх та результативність якої впливають на досягнення кінцевої мети всього кримінального провадження – розкриття кримінального правопорушення, захист потерпілих, відшкодування заподіяних збитків та притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності. Завдяки вчасному виявленню, збиранню, фіксації та дослідженню доказів органами й особами, уповноваженими здійснювати досудове розслідування, забезпечується реалізація загальних засад кримінального судочинства та формується доказова база, без якої подальші стадії кримінального судочинства є неможливими.

Ефективне досудове розслідування у розрізі усього кримінального провадження відіграє ключову роль, а тому ця стадія потребує чіткої правової регламентації, дієвих механізмів у виявленні, збиранні, фіксації і дослідженні доказів та адаптації законодавства під виклики, спричинені часом та постійними змінами суспільних відносин. Зважаючи на це, стадія досудового розслідування завжди була і залишається актуальною сферою наукових досліджень та розробок серед вчених.

З 2014 року Україна функціонує в умовах збройної агресії, що зумовило необхідність адаптації кримінального процесуального законодавства до нових викликів. Закони, що діяли раніше, уже не були спроможні регулювати нові суспільні відносини та вирішувати наявні проблеми, що свідчило про потребу кардинальних змін у законодавстві, які зможуть впорядкувати та адаптувати до воєнних реалій правозастосування навіть у нестабільній геополітичній ситуації.

Таких змін першочергово потребував саме кримінальний процес, оскільки відсутність належних заходів реагування з боку держави на будь-які протиправні дії у прифронтових зонах сприяли б розвитку злочинності. Крім того, агресія російської федерації породила величезну кількість воєнних злочинів, вчинених представниками країни-агресора, розкриття яких було ускладнене постійними обстрілами з боку окупантів та відсутністю законодавчо закріплених процедур і механізмів, необхідних для роботи з категорією кримінальних правопорушень, вчинених в умовах фактичних воєнних дій.

Проте законодавчі зміни, що впроваджувалися з 2014 року в кримінальний процес, були надто мізерними для вирішення таких глобальних питань. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» №1631-VII від 12.08.2014 КПК України було доповнено новим розділом IX¹ «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції», що складався лише з однієї ст. 615, яка фактично дублювала назву розділу.

Відповідно до ст. 615 КПК України, викладеної в редакції Закону № 1631-VII від 12.08.2014, на місцевості (адміністративній території), де діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 163, 164, 234, 235, 247 та 248, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114¹, 258-258⁵, 260-263¹, 294, 348, 349, 377-379, 437-444 КК України, ці повноваження виконує відповідний прокурор [41].

З аналізу вищевикладеного розділу КПК України можна зробити висновок, що законодавцем були внесені зміни лише щодо передачі (часткового делегування) повноважень слідчого судді відповідному прокурору, при тому, що ст. 124 Конституції України встановлено, що делегування функцій судів, а також

привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається [66].

Крім того, можливість передачі частини повноважень слідчого судді прокуратурі поставила сторону захисту та сторону обвинувачення у нерівне становище, порушивши при цьому увесь процес змагальності сторін, що має місце не лише на стадії судового розгляду, а й на стадії досудового розслідування. Слідчий суддя є незалежним арбітром між сторонами обвинувачення та захисту і покликаний забезпечувати судовий контроль за досудовим розслідуванням. Саме такий розподіл функцій забезпечував порядок та врегулювання інтересів обох сторін на стадії досудового розслідування. Очевидно, що прокурор є стороною, зацікавленою насамперед в обвинуваченні, а тому наділення його повноваженнями слідчого судді поставило у нерівне становище сторону захисту, що порушило саму сутність змагальності сторін на стадії досудового розслідування.

Проте той факт, що ці зміни суперечать Конституції України та порушують всю сутність розподілу процесуальних повноважень між особами, залученими до здійснення досудового розслідування, жодним чином не підштовхнуло законодавця до пошуку інших шляхів вирішення назрілих проблем.

Починаючи з 2014 року законодавцем до КПК України не було внесено жодних змін чи доповнень у частині регламентації початку досудового розслідування в умовах неможливості доступу до ЄРДР. Крім того, залишалися невирішеними проблеми виявлення, збирання, фіксації та дослідження доказів органами досудового розслідування; порушення встановлених законом строків проведення слідчих (розшукових) дій та досудового розслідування у цілому; повідомлення особі про підозру; обрання запобіжних заходів та чимало інших проблем. Імовірно, держава покладала сподівання на практичні навички, попередні знання та уміння пристосовуватися до нових викликів слідчих, прокурорів, слідчих суддів, проте цього було недостатньо для проведення досудових розслідувань у зоні антитерористичної операції.

З 24.02.2022 рф було розпочато повномасштабне вторгнення до України. Указом Президента України від 24.02.2022 №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», на території України з 05 години 30 хвилин 24.02.2022 введено воєнний стан, який неодноразово продовжувався.

Зона окупованих територій значно зросла, у зв'язку з чим зросла і кількість кримінальних правопорушень. Чого варті лише кадри з Бучі, Гостомеля, Ірпеня, Маріуполя, Херсону, а ще скільки невідомих нам злочинів приховані на незвільнених від загарбників українських територіях. Війна є тим негативним суспільним явищем, що йде пліч-о-пліч зі злочинністю, свавіллям та жертвами. Тому, з початком повномасштабного вторгнення слідчі, прокурори та суди отримали нові виклики, при тому з небаченими раніше масштабами та проблематикою.

Повномасштабне вторгнення на територію України стало підґрунтям до внесення ряду змін до кримінального процесуального законодавства. Розділ IX¹ КПК України за цей час було двічі перейменовано. Законом України «Про внесення змін до КПК України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» попередню назву розділу IX¹ КПК України було змінено на таку: «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України» [42].

Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» нещодавно оновлена назва розділу IX¹ КПК України була вдруге змінена на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» [43].

Зміна геополітичної ситуації та початок воєнних дій стали поштовхом до активної роботи науковців та посприяли дослідженню ними впливу воєнних дій на проведення досудового розслідування та кримінальне провадження у цілому. Крім того, активні наукові пошуки були спрямовані на пошук шляхів вирішення тих проблем правозастосування, що з'явилися лише після початку повномасштабного вторгнення.

Насамперед варто відзначити одну з перших наукових робіт, опубліковану майже одразу після внесення змін до КПК України у частині досудового розслідування в умовах воєнного стану, оприлюднену колективом авторів І. Гловюк, О. Дроздовим, Г. Тетерятник, Т. Фоміною, В. Рогальською, В. Завтуром під назвою «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX¹ КПК України», яка стала поштовхом до подальших наукових пошуків та розробок [24].

Враховуючи новизну запроваджених після 24.02.2022 змін та доповнень, їх кількість та якість, відсутність будь-якої практики їх застосування, вищеназвана наукова праця у вигляді коментаря Розділу IX¹ КПК України стала справжньою настільною книгою учасників кримінального провадження та слідчих суддів, оскільки у ній системно, з урахуванням попереднього досвіду правозастосування в Україні та відповідних висновків ЄСПЛ, викладених у рішеннях, було висвітлено особливості застосування нових положень КПК України, можливі труднощі при такому застосуванні та шляхи їх вирішення.

Надзвичайно змістовною та систематизованою є наукова праця колективу авторів ХНУВС за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента НАПрН України В. В. Сокурєнка – навчальний посібник «Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти», де викладено наукові думки та практичні поради не лише щодо застосування кримінального процесуального законодавства, а й щодо застосування матеріальних норм кримінального права в умовах воєнного стану,

а також рекомендації щодо застосування криміналістичних знань уповноваженими суб'єктами при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану [127].

Майже одразу після внесення змін до КПК України серед науковців почалася активна дискусія щодо вирішень проблем початку досудового розслідування, оскільки нерідко фіксування початку досудового розслідування шляхом внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР неможливе протягом 24-х годин з моменту повідомлення про його вчинення або виявлення його компетентними органами (особами). Це пояснюється тим, що слідчий, дізнавач або прокурор не завжди мають технічну можливість виконати приписи ч. 1 ст. 214 КПК України.

Зважаючи на наведене вище, воєнні дії вимагають від правоохоронних органів та законодавця вжиття усіх можливих заходів, щоб кримінальне процесуальне право, яке регулює стадію досудового розслідування, йшло в ногу з часом та відповідало його вимогам. Саме тому законодавцем було внесено ряд змін, що стосуються фіксації початку досудового розслідування. Над вивченням цього питання працював Т. О. Лоскутов, який проаналізував законодавчі зміни та висвітлив власні пропозиції щодо цієї проблематики. Також, автор дослідив питання фіксації процесуальних дій; змішану форму фіксації на стадії досудового розслідування; участь понятих як засіб додаткової фіксації слідчих (розшукових) дій [82, с. 340–345]. Дослідником у вищезазначеній праці влучно було зауважено, що у період воєнного стану правова регламентація фіксування рішення про початок досудового розслідування шляхом складання постанови є зайвою, оскільки ця формальність, навіть постфактум передбачає невиправдане витрачання ресурсів органів досудового розслідування. Фіксування паперовим документом рішення про початок досудового розслідування ніяк не впливає на забезпечення прав і свобод людини, а лише ускладнює оперативне викриття винної особи у вчиненні кримінального правопорушення і притягнення її до кримінальної відповідальності. На думку професора, з якою варто погодитися, найкращим способом правової регламентації фіксації початку досудового

розслідування у період дії воєнного стану є законодавча вказівка на початок першої кримінальної процесуальної дії у зв'язку із надходженням (виявленням) відомостей про вчинене кримінальне правопорушення. При цьому КПК України не повинен містити нормативних приписів щодо будь-якої формальної фіксації рішення про початок досудового розслідування [82, с. 340–345].

Також професор Т. О. Лоскутов приділив увагу вагомому питанню дотримання строків досудового розслідування. У роботі «Правове регулювання строків досудового розслідування в умовах воєнного стану» автором було проаналізовано можливість зупинення строків досудового розслідування у сучасних умовах; розкрито проблематику розумних строків; запропоновано шляхи усунення недоліків нормативно-правового регулювання строків досудового розслідування [81].

Від початку широкомасштабного вторгнення науковці почали приділяти значну увагу дослідженню проблематики підслідності, адже саме завдяки інституту підслідності відбувається визначення компетентного органу розслідування кримінальних правопорушень, а порушення правил підслідності є однозначною підставою для визнання зібраних доказів недопустимими. Крім того, непоодинокими стали випадки зміни підслідності прокурором, що набуло значно більшої актуальності з моменту введення воєнного стану на території України. Це пояснюється тим, що органи, яким раніше були підслідні кримінальні провадження на окупованих або прифронтових територіях, не могли здійснювати досудове розслідування у зв'язку з постійними обстрілами, руйнуванням інфраструктури та евакуацією на безпечніші території.

Вищезгадане питання досить широко розкривається у роботі «Зміна прокурором підслідності», що належить В. В. Романюку. Автор дослідив питання зміни підслідності під час досудового розслідування колабораційної діяльності; повноваження суб'єктів та форму процесуального рішення, яким змінюється підсудність; правові підстави зміни підсудності тощо [128].

Одним із основоположних інститутів, на якому базується стадія досудового розслідування, можна вважати проведення слідчих (розшукових) дій

та негласних слідчих (розшукових) дій як основних заходів для отримання доказової бази. На проведення слідчих (розшукових) дій, їх результативність та оперативність прямо впливає середовище, у якому вони проводяться, тому, очевидно, що війна не пройшла осторонь і цього питання, безпосередньо вплинувши на роботу правоохоронних органів. Чимало науковців присвятили увагу дослідженню питань проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану в Україні.

Однією з наукових робіт, на яку варто звернути увагу, є «Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану в Україні», авторами якої є Н. О. Крес та І. П. Осипенко [71]. Вони досліджували порядок проведення огляду місця події; оформлення протоколу під час проведення слідчих (розшукових) дій; зміни у проведенні слідчого експерименту; особливості проведення обшуку та огляду житла; порядок пред'явлення трупів до впізнання в умовах воєнного стану; нову процедуру отримання дозволу на проведення експертизи.

О. А. Марченко у роботі «Деякі процесуальні особливості проведення слідчих розшукових дій в умовах воєнного стану» розкрила проблематику проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час; взаємодію слідчих з військовослужбовцями при проведенні розслідування у зоні бойових дій; нові правила використання показань у процесі доказування; пред'явлення трупа до впізнання; труднощі у порядку призначення та проведення експертизи під час воєнного стану [85].

М. Й. Кулик, Ю. В. Терещенко, А. С. Симчук у роботі «Процесуальний аналіз особливостей проведення обшуку в умовах воєнного стану» звернули увагу на процес подолання системи логічного захисту під час проведення обшуку, проблеми складання протоколу окремої слідчої (розшукової) дії. Окремої уваги у роботі вищезгаданих авторів заслуговує дослідження проблематики арешту комп'ютерних систем чи їх частин. Дане питання є вузькопрофільним, у зв'язку з чим недостатньо дослідженим, що свідчить про особливу цінність роботи.

Також автори приділили увагу актуальним правовим позиціям Верховного Суду, які так чи інакше стосуються особливостей проведення обшуку в умовах воєнного стану. Зокрема, авторами з урахуванням висновків Верховного Суду було виділено такі особливості проведення обшуку: можливість проведення обшуку без ухвали слідчого судді за постановою керівника органу прокуратури; можливість проведення обшуку за відсутності понятих; надання права слідчому, прокурору під час проведення обшуку долати системи логічного захисту, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити чи зняти (деактивувати паролі); фіксування обшуку з можливістю складення протоколу не пізніше 72-х годин після закінчення обшуку (також з приводу цього науковці зауважили, що залишається невизначеним питання про те, на якій підставі і в якому порядку слід викликати осіб, які були присутні при проведенні обшуку для підписання протоколу через 72 години після його завершення); зміни у нормі ст. 170 КПК України щодо права вилучати та клопотати про арешт комп'ютерних систем у випадку відмови власника цих систем надати доступ до інформації, що на них міститься; можливість проведення обшуку цілодобово; обов'язок слідчого, прокурора забезпечити участь захисника у проведенні окремої процесуальної (слідчої) дії [75].

У свою чергу А. О. Шаповал зробив значний внесок до вивчення процедури проведення обшуку транспортних засобів, виклавши свої думки у науковій праці «Огляд та обшук транспортного засобу в умовах воєнного стану» [157].

Після деокупації населених пунктів не лише українці, а й увесь світ став свідком масових звірств, катувань та вбивств, вчинених окупантами. Про це свідчать кадри з Бучі, Ірпеня, Гостомеля і це лише ті міста, де побачені картини набули гучного розголосу, але скільки жахів та воєнних злочинів доведеться побачити після деокупації усіх українських міст складно й уявити. Зважаючи на зазначене, важливе практичне значення має огляд трупа, пов'язаний з екстумацією.

У дослідженні «Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією: порівняльно-правовий аспект» Г. М. Гетьман аналізує порядок та підстави проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією; порівняння нормативно-правового регулювання огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією в Україні та інших державах [22].

Однією з найпоширеніших та найбільш застосовуваних слідчих (розшукових) дій є допит. Його перевагою є швидкість, адаптивність до середовища та можливість отримати максимум інформації. Зважаючи на важливість допиту, варто звернути увагу на окремий блок робіт, присвячених такій слідчій (розшуковій) дії.

Однією з них є праця Т. О. Лоскутова «Правова регламентація допиту в умовах воєнного стану», де автор аналізує засаду безпосередності дослідження показань, речей і документів; «позасудові свідчення»; доцільність оформлення письмових протоколів допиту; аналізує міжнародні стандарти та судову практику Європейського суду з прав людини в аспекті проведення допиту.

Так, у цій праці автор зазначає, що під час правового режиму воєнного стану правова регламентація допиту має здійснюватися у такий спосіб, щоб у виняткових випадках у суду була можливість відступити від засади безпосередності судового дослідження показань. За загальним правилом такі випадки мають передбачати дотримання належних процесуальних гарантій прав і свобод людини у перебігу отримання та фіксування показань на стадії досудового розслідування. Хоча у самих крайніх ситуаціях кримінального провадження (хвороба, смерть, загроза небезпеки тощо) у суду має бути можливість визнавати доказами результати досудових допитів поза дотриманням процесуальних гарантій [80].

Від війни страждають українські діти, які нерідко стають свідками або потерпілими жорстоких воєнних злочинів російської федерації. Допит неповнолітніх завжди вимагав особливого підходу з урахуванням особливостей психіки дітей, а в сучасних реаліях це питання постало ще гостріше.

Дослідженням допиту неповнолітніх займався М. В. Кривонос у роботі «Деякі особливості організації допиту неповнолітнього (малолітнього) потерпілого під час воєнного стану». Він розкрив аспекти взаємодії з законним представником неповнолітнього; дотримання усіх гарантій, спрямованих на захист прав дітей під час допиту; участь педагога або психолога під час проведення допиту; вікові межі неповнолітніх, які можуть бути допитані; допит неповнолітніх у разі, якщо вони є потерпілими у воєнних злочинах; основні правила допиту неповнолітніх [72].

Вплив війни на кримінальний процес відобразився не лише у межах внесення змін до нормативно-правових актів, а й у збільшенні чисельності кримінальних проваджень за участю комбатантів. Розслідування такої категорії справ потребує особливого підходу, оскільки потребує адаптації дій правоохоронних органів до психології комбатантів. Наразі розслідування злочинів за участю комбатантів є одними з найскладніших в умовах воєнного стану та активних бойових дій на території України.

З урахуванням наведеного, роботи науковців, спрямовані на дослідження процесу розслідування кримінальних правопорушень за участю комбатантів, є особливо актуальними у теорії та практиці кримінального процесуального права.

У межах дослідження цього питання слід виокремити працю С. О. Книженко «Особливості допиту підозрюваних-військовополонених при розслідуванні порушень законів та звичаїв війни». Дослідницею було розкрито широке коло ґрунтовних питань, зокрема: 1) участь захисника; 2) відеофіксацію допиту; 3) обставини, що підлягають з'ясуванню під час допиту; 4) доцільність додаткового залучення спеціаліста з військової сфери; 5) психологічну складову підготовки правоохоронців до проведення допиту; 6) особливості заповнення протоколу допиту [56].

Вагомий внесок в означене вище питання було зроблено О. В. Батюком та С. О. Дмитрів шляхом видання ними праці «До питання організації розслідування військових злочинів». Незважаючи на те, що це наукове дослідження проведено ще до початку повномасштабного вторгнення, автори

зуміли порушити ті питання, які є першочерговими станом на сьогоднішній день. У роботі досліджено правову природу воєнних злочинів; організацію роботи правоохоронних органів та розподіл їх обов'язків і повноважень при здійсненні досудового розслідування; проаналізовано мінімізацію впливу деструктивних чинників на розслідування даної категорії правопорушень; розкрито питання адаптації правоохоронців до умов у зоні бойових дій; висвітлено вплив міжнародного права на розслідування та чимало інших важливих аспектів у рамках даної теми [3].

З урахуванням воєнного стану набуває особливого значення збереження державної таємниці, зокрема у сфері кримінальних проваджень. Ворог постійно шукає шляхи доступу до інформації, яка б дала важелі впливу і перевагу на полі бою та на економічному фронті. Для досягнення поставлених цілей часто здійснюються залучення шпигунів, які різними способами намагаються отримати доступ до державної таємниці.

Важливе значення для кримінального процесу у розрізі цієї теми має дослідження С. Р. Тагієва, М. С. Пузирьова, С. В. Івашка «Негласні слідчі (розшукові) дії в умовах війни: окремі теоретичні та практичні аспекти». Автори опрацювали питання допуску до державної таємниці; перевірку особи, яка допускається до проведення негласних слідчих (розшукових) дій; порушення таємності проведення негласних слідчих (розшукових) дій; доцільність залучення понятих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій при доступі до державної таємниці; проведення контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту [134].

Також варто зауважити, що зросла кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю. Представниками країни-агресора відбувається активне вербування громадян України для отримання стратегічної інформації та ведення підривної діяльності. Станом на сьогодні найбільше шкоди після злочинів, вчинених російською федерацією, завдає колабораційна діяльність та злочини проти основ національної безпеки і суверенітету України, вчинені жителями України.

Зважаючи на це, правоохоронні органи вимушені спрямовувати свою діяльність на запобігання вчиненню таких кримінальних правопорушень, а також на розслідування уже наявних. Тому, необхідністю сьогодення є створення ефективного механізму для протидії таких злочинів. Робота над цим питанням важлива не лише на законодавчому, а й на науковому рівні.

Б. І. Кішак у науковій праці «Особливості доказування злочинів, пов'язаних з колабораційною діяльністю» розкрив значення та зміст колабораціонізму; необхідні слідчі (розшукові) дії при розслідуванні даної категорії кримінальних правопорушень; роль прокурора при здійсненні досудового розслідування злочинів, пов'язаних з колабораціонізмом [55].

Чимало труднощів при розслідуванні кримінальних правопорушень викликає розшук підозрюваних, які переховуються на тимчасово окупованих територіях України або на території країни-агресора. Особи, які вчинили воєнні злочини, у цілях переховування від слідства та суду залишаються на непідконтрольних Україні територіях, що практично унеможлиблює притягнення правопорушників до відповідальності. Вивченням ситуації, що склалася, та її вирішенням займався С. П. Баладига, зокрема: у праці «Проблеми розслідування воєнних злочинів на території України та притягнення до відповідальності осіб за їх вчинення» автор приділив увагу розслідуванню злочинів, пов'язаних з руйнуванням майна внаслідок обстрілів російської федерації; різновидам доказів, що підтверджують вчинення воєнних злочинів; проблематиці кадрового потенціалу; відповідності зібраних доказів до міжнародних стандартів для їх подальшої передачі до Міжнародного кримінального суду. Науковець у своїх роботах звернув увагу на нинішню суттєву проблему, з якою зіткнулась держава під час розслідування воєнних злочинів – кадровий потенціал. Під час розслідування та огляду місця події має бути залучений військовий фахівець, який, відповідно до ст. 71 КПК України, має статус спеціаліста. Однак держава до лютого 2022 року майже не займалася підготовкою таких спеціалістів, і як наслідок, кількість фахівців є досить обмеженою [2].

На окрему увагу заслуговує вплив війни на процес затримання особи. Ця тема не є предметом широкого дослідження у науковому колі, проте Т. Г. Фоміна та В. В. Рогальська внесли свій вклад до її вивчення, дослідивши питання зміни підстав затримання з початку воєнного стану; розширення повноважень правоохоронців при затриманні; уповноважених осіб, які здійснюють затримання, а також дослідили законодавчі недоліки, що потребують змін [150].

Окремої уваги заслуговує аналіз стану наукових досліджень, що стосуються обрання запобіжних заходів в умовах воєнного стану. Обрання превентивного заходу для забезпечення належної поведінки підозрюваного, уникнення повторного вчинення кримінальних правопорушень, знищення доказової бази зазнало суттєвих змін внаслідок постійних обстрілів, воєнних дій тощо.

Над системним аналізом законодавчих змін і доповнень, внесених у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні, а також над дослідженням колізій та суперечностей працювала В. В. Абламська. У роботі «Законодавчі новели щодо здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» авторка використала низку сучасних методів для досягнення поставленої мети в роботі. Вона опрацювала дискусійне питання щодо обрання запобіжного заходу до військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану [1].

Свій науковий вклад у досліджуване питання зробила Н. В. Неледва, яка працювала над роботою «Особливості застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану: огляд законодавчих новел». У роботі було виокремлено такі аспекти: нововведення застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні; розширення повноважень органів прокуратури; запобіжний захід для злочинів проти основ національної та громадської безпеки; підстави та порядок зміни запобіжного заходу; недоліки законодавчих новел [94].

Проблематичним наразі є застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, з огляду на постійну потребу особи, щодо якої вибрано такий превентивний захід, використовувати укриття. Застосування домашнього

арешту як запобіжного заходу в умовах воєнного стану вивчала А. В. Гутник, якою було досліджено питання: обрання запобіжного заходу у разі блекауту; урахування місцевості, на якій проживає особа, та здатність нести військову службу; дієвості застосування домашнього арешту в умовах воєнного стану; встановлення виключних випадків, за яких особа має право покинути житло [26].

Тримання під вартою є одним із найпоширеніших запобіжних заходів і до того ще й найсуворішим, тому варто проаналізувати, які зміни торкнулися процесу застосування цього запобіжного заходу.

І. В. Черниченко у дослідженні «Особливості тримання під вартою в умовах воєнного стану» надав відповіді на такі запитання: випадки, у яких підлягає застосуванню виключно тримання під вартою; можливість обрання запобіжного заходу у дистанційному форматі; у яких випадках рішення про тримання під вартою має право прийняти прокурор; у яких випадках здійснюється скасування тримання під вартою [152].

Для сприяння мобілізації законодавцем було запроваджено новелу, згідно з якою підозрюваний, обвинувачений має право вступити до лав Збройних Сил України та скасувати запобіжний захід, який до нього застосовується.

Така новела досліджувалася А. Г. Гаркушою у роботі «Щодо забезпечення реалізації ст. 616 КПК України». Автором було висвітлено недоліки в цьому нововведенні; запропоновано дієві механізми, які у вдосконалили цю норму кримінально процесуального права [21].

Підсумовуючи, слід зазначити, що у межах цього підрозділу було проаналізовано яких змін зазнало кримінальне процесуальне законодавство з моменту оголошення Указу Президента України від 24.02.2022 №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», воєнного стану на території України з 05 години 30 хвилин 24.02.2022. У межах підрозділу було висвітлено поточний стан нормативно-правової регламентації та наукових досліджень особливостей досудового розслідування в умовах воєнного стану. Опрацьовано низку наукових робіт, автори яких

досліджували новели, запровадження яких спричинене війною, розв'язаною російською федерацією проти України, у рамках нормативно-правового регулювання досудового розслідування; було висвітлено колізії і недоліки законодавчих змін та їх прояв у роботах науковців.

Узагальнюючи викладене, слід констатувати, що, незважаючи на активізацію наукових досліджень у сфері досудового розслідування в умовах воєнного стану, сучасний стан наукової розробки цієї проблематики характеризується фрагментарністю та відсутністю єдиного системного підходу до осмислення новел кримінального процесуального законодавства. При цьому значна частина наукових праць зосереджена на аналізі окремих інститутів або практичних аспектів правозастосування, тоді як комплексне дослідження трансформації досудового розслідування в умовах дії ст. 615 КПК України з урахуванням її динамічного оновлення залишається недостатньо розробленим. Крім того, наявні підходи не завжди враховують необхідність забезпечення балансу між ефективністю кримінального провадження в умовах воєнного стану та дотриманням фундаментальних прав і свобод людини, що зумовлює виникнення колізій у правозастосовній діяльності та актуалізує потребу подальшого наукового осмислення особливостей досудового розслідування в умовах воєнного стану, формування цілісної концепції його правового регулювання і вироблення обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України.

1.2. Правовий режим воєнного стану та його вплив на здійснення досудового розслідування

Введення воєнного стану впливає на багато аспектів суспільного життя, включаючи кримінальний процес, який в умовах збройної агресії набуває особливої ролі як інструмент забезпечення правопорядку, національної безпеки та притягнення винних до відповідальності. Україна має чітко визначену конституційну та законодавчу базу, що регламентує підстави, порядок

запровадження та правові наслідки воєнного стану. Відповідні положення закріплені у Конституції України, деталізовані у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» та конкретизовані у нормах КПК України, які в сукупності формують особливий правовий режим діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду в період дії воєнного стану.

Запровадження воєнного стану означає не лише можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод, а й необхідність адаптації всієї системи кримінальної юстиції до умов підвищених безпекових ризиків, обмежених ресурсів та зміненої територіальної організації державної влади. Особливої трансформації зазнає стадія досудового розслідування, що є початковою та визначальною для подальшого судового розгляду. В умовах воєнного стану органи досудового розслідування стикаються з новими викликами: фіксацією воєнних злочинів, документуванням фактів збройної агресії, розслідуванням злочинів проти основ національної безпеки, необхідністю роботи на деокупованих або прифронтових територіях, а також забезпеченням безпеки учасників кримінального провадження.

Разом із введенням воєнного стану кримінальний процес зазнав нормативних змін, спрямованих на забезпечення безперервності правосуддя та оперативності процесуальних рішень. Законодавець передбачив спеціальні механізми здійснення слідчих (розшукових) дій, особливості визначення підслідності та територіальної підсудності, можливість зміни територіальної юрисдикції у зв'язку з неможливістю здійснення правосуддя окремими судами, а також розширив інструменти дистанційної участі у процесуальних діях. Водночас такі зміни повинні узгоджуватися з фундаментальними засадами кримінального провадження – верховенством права, законністю, презумпцією невинуватості, забезпеченням права на захист і доступом до правосуддя.

Правовий режим воєнного стану створює специфічні умови функціонування системи досудового розслідування, поєднуючи елементи правового обмеження та процесуальної гнучкості. Дослідження його впливу на здійснення досудового розслідування є необхідним для визначення балансу між

потребами оборони держави та гарантіями прав людини, а також для оцінки ефективності запроваджених законодавчих механізмів у надзвичайних умовах.

У зв'язку з цим першочергового значення набуває з'ясування сутності самого поняття воєнного стану, його правової природи, підстав та порядку запровадження, оскільки саме ці елементи визначають межі та характер впливу на правову систему загалом і кримінальний процес зокрема.

Закон № 389-VIII містить у собі актуальне наразі визначення поняття «воєнний стан». Відповідно до ст. 1 Закону воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [47].

Так, для кращого розуміння особливостей процедур у кримінальній процесуальній сфері в умовах воєнного стану необхідним є дослідження історичного аспекту становлення законодавства, що регулює воєнний стан, сучасного стану цього законодавства та його проблем, історичного аспекту формування поняття воєнного стану, підстав та процедури для його введення та припинення у сукупності з впливом воєнного стану на правопорядок України.

Здобувши у 1991 році незалежність, Україна як молода суверенна держава зосередила свої зусилля передусім на становленні інституцій державної влади, формуванні національного законодавства, переході до ринкової економіки та інтеграції у міжнародну спільноту. В умовах завершення «холодної війни» та загальноєвропейських тенденцій до роззброєння і скорочення армій, питання масштабної підготовки до ведення тривалих бойових дій не розглядалося як

пріоритет державної політики. Значна увага приділялася мирному розвитку, скороченню військової інфраструктури, виконанню міжнародних зобов'язань у сфері безпеки та ядерного роззброєння, а також підтриманню стабільності у регіоні.

Водночас події 2014 року стали серйозним випробуванням для держави та суспільства і засвідчили необхідність переосмислення підходів до забезпечення національної безпеки та оборони. Вони підкреслили важливість системного зміцнення обороноздатності, модернізації Збройних Сил, розвитку власного оборонно-промислового потенціалу, а також поглиблення внутрішніх реформ у сфері державного управління, правосуддя та безпеки. Поряд із цим особливого значення набув активний розвиток дипломатичних відносин, міжнародної співпраці та участі у безпекових ініціативах, спрямованих на врегулювання конфліктів і забезпечення стабільності.

Зважаючи на це, починаючи з 1991 року, законодавство України ухвалювалося лише для потреб мирного, проте ніяк не воєнного часу. Питання функціонування держави, її органів, суспільства у цілому на випадок воєнних дій та воєнного стану в Україні були врегульовані на низькому рівні.

Так, у п. 34) ч. 3 ст. 97 Конституції (Основного Закону) України, прийнятої на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20.04.1978, з наступними змінами і доповненнями, що діяла до 28.06.1996 та яку в подальшому Законом України «Про прийняття Конституції України і введення її в дію» визнано такою, що втратила чинність [116], було зазначено, що до виключного відання Верховної Ради України належить затвердження указів Президента України про оголошення війни, введення воєнного і надзвичайного стану [63].

Після піднесення, яке панувало в Україні після здобуття нею незалежності, у 1993 році почався період конституційної кризи, яка характеризувалася неспроможністю Верховної Ради України та Президента України вирішити проблеми, пов'язані з розподілом повноважень та прийняттям актуальних і необхідних для молодій держави законодавчих актів.

Усе це стало підставою для укладення 08.06.1995 Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України.

Безумовно, укладення Конституційного Договору було перемогою та утвердженням реальної демократії з метою благополуччя молодій державі та її народу. Цей Договір став основою прийнятої у подальшому Конституції України, чинної наразі.

Так, п. 11) ч. 1 ст. 18 Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України, який у подальшому Законом України «Про прийняття Конституції України і введення її в дію» визнано таким, що втратив чинність [116], визначалося, що виключно законами визначаються правовий режим воєнного і надзвичайного стану [62].

З моменту прийняття, тобто з 20.04.1978, позачерговою сьомою сесією Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання Конституції (Основного Закону) УРСР, яка з 10.12.1995 існувала як Конституція (Основний Закон) України, до 28.06.1996 в Україні закону, який би визначав зміст правового режиму воєнного стану та детально його регулював, прийнято не було.

Так само і закону, про який ішлося в п. 11) ч. 1 ст. 18 Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України, та який би регулював питання правового режиму воєнного і надзвичайного стану, Верховною Радою України також прийнято не було.

28.06.1996 о 9 годині 18 хвилин Верховна Рада України після майже 5 років з моменту здобуття Україною незалежності все таки прийняла Конституцію України.

Пунктом 18) ч. 1 ст. 92 Конституції України, прийнятої 28.06.1996, визначено, що виключно законами України визначаються правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації [66].

Незважаючи на те, що з моменту прийняття чинної Конституції України, її положеннями було визначено, що виключно законами України визначаються правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації, законодавцем України Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» було прийнято лише 16.03.2000, а Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» – лише 13.07.2000.

Закон України, про який ідеться в п. 18) ч. 1 ст. 92 Конституції України, а саме в частині регулювання правового режиму воєнного стану, було прийнято Верховною Радою України лише 06.04.2000.

Законодавець, імовірно, приймаючи Закон України «Про правовий режим воєнного стану» лише через понад 4 роки після прийняття Конституції України та через понад 9 років з дня здобуття Україною незалежності мав надію на виконання положень Будапештського меморандуму та навіть не розглядав можливість збройної агресії проти України та оголошення воєнного стану, а тим більше зі сторони країни, яка Україні гарантувала безпеку.

Преамбула Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 1647-III від 06.04.2000 встановлювала, що цей Закон визначає зміст правового режиму воєнного стану (порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб) та відповідальність за порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану [46].

Статтею 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 1647-III від 06.04.2000 було визначено, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її

територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

У період дії Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 1647-III від 06.04.2000, тобто з 06.04.2000 по 02.05.2015, воєнний стан в Україні не вводився, незважаючи на анексію Автономної Республіки Крим та окупацію частин Донецької та Луганської областей.

Проте події 2014 року поставили перед Україною нові виклики, зокрема у сфері нормотворення.

Так, 18.02.2015 Рада національної безпеки і оборони прийняла рішення «Про додаткові заходи щодо зміцнення національної безпеки України», що було введено в дію Указом Президента № 139/2015 від 12.03.2015. Відповідно до рішення, урахувуючи ситуацію, що склалася у східних регіонах України, з метою підвищення готовності до відвернення і нейтралізації загроз національній безпеці України, забезпечення протидії терористичним проявам та вдосконалення механізму вироблення і реалізації єдиної державної політики у сфері цивільного захисту Рада національної безпеки і оборони України вирішила:

1. Схвалити проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та запропонувати Президентові України внести законопроект на розгляд Верховної Ради України як невідкладний для позачергового розгляду парламентом [108].

У пояснювальній записці до проекту Закону України «Про правовий режим воєнного стану», поданій за підписом заступника Секретаря Ради національної безпеки і оборони України О. Литвиненка, зазначено, що метою розроблення проекту Закону є актуалізація законодавчого регулювання правового режиму воєнного стану з урахуванням особливостей сучасних збройних конфліктів і

досвіду проведення антитерористичної операції на сході держави. Законопроектом передбачається збільшити перелік та деталізувати зміст заходів воєнного стану, запровадити гарантії діяльності Президента України, Верховної Ради України, більш чітко врегулювати порядок введення та скасування правового режиму воєнного стану, унормувати порядок діяльності та повноваження військового командування, органів державної влади в умовах дії воєнного стану, військових адміністрацій – тимчасових державних органів, що створюються Президентом України на територіях, де введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, громадського порядку та безпеки, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян [107].

Через майже півтора року з моменту неоголошеного нападу зі сторони російської федерації на Україну, а саме 12.05.2015, Верховна Рада України прийняла Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII, за змістом преамбули якого цей Закон визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб [47].

Як зазначалося вище, сучасне поняття терміну «воєнний стан» викладено у Законі № 389-VIII.

Водночас одним із перших, прийнятих Верховною Радою України після здобуття Україною незалежності законів, став Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991.

Крім того, цей Закон також дає визначення поняття «воєнний стан». Відповідно до ст. 1 Закону України «Про оборону України» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності

України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [44].

Порівнюючи наведені у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» та Законі України «Про оборону України» визначення поняття «воєнний стан», можна спостерігати, що законодавчі визначення поняття «воєнний стан» різняться (додаток А).

По-перше, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» наводить ширший перелік цілей, для виконання яких запроваджується воєнний стан, а саме: у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» до визначених у Законі України «Про оборону України» цілей додається відсіч збройної агресії, а також усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

По-друге, у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» та Законі України «Про оборону України» перелік органів, яким надаються спеціальні повноваження, різняться: так, у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» йдеться про те, що такі повноваження отримують відповідні органи державної влади, військове командування, військові адміністрації та органи місцевого самоврядування, проте у Законі України «Про оборону України» перелік органів, яким надаються спеціальні повноваження, не включає у себе військові адміністрації.

Також, аналізуючи законодавчі визначення поняття «воєнний стан», особливу увагу слід звернути на підстави (умови), за яких вводиться воєнний стан. Так, п. 20) ч. 1 ст. 106 Конституції України визначено, що Президент України приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України [66].

Крім того, ст. 8 Конституції України встановлено, що Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і мають відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [66].

Тобто Конституцією України визначено, що для введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях є існування хоча б однієї підстави: 1) загроза нападу; 2) небезпека державній незалежності України, проте у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» до визначених у Конституції України підстав додаються: 1) збройна агресія; 2) небезпека територіальній цілісності України.

В. В. Топольницький та Б. М. Тична, провівши аналіз норм законів України «Про оборону України», «Про правовий режим воєнного стану», зазначили, що Президент України має повноваження приймати рішення про введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях виключно лише у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, як того вимагають приписи п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, якими врегульовано процедуру прийняття рішення про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях [137].

Варто зауважити, що незлагодженість норм законів України, які регулюють питання воєнного стану та сферу оборони держави, з Конституцією України разом із так званим «гібридним» характером дій російської федерації, які в аспекті міжнародного права мають суперечливий (спірний) характер та які Україна вимушена була доказувати, унеможливили введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях після початку неоголошеної агресії російської федерації.

26.11.2018 Верховна Рада України постановила ввести воєнний стан в Україні у зв'язку з черговим актом збройної агресії з боку російської федерації, що відбувся 25.11.2018 у районі Керченської протоки проти кораблів Військово-

морських сил Збройних Сил України, що мав важкі наслідки, іншими агресивними діями російської федерації в Азовському та Чорному морях, наявною загрозою широкомасштабного вторгнення в Україну збройних сил російської федерації, на тлі окупації російською федерацією Автономної Республіки Крим та частини Донецької та Луганської областей, небезпекою державному суверенітету та незалежності України, її територіальній цілісності [109].

Воєнний стан було введено в Україні з 14 години 00 хвилин 26.11.2018 строком на 30 діб до 14 години 00 хвилин 26.12.2018.

Президент України Петро Порошенко 27.11.2018 у своєму інтерв'ю, сказав, що при постановленні Указу Президента України від 26.11.2018 № 393 «Про введення воєнного стану в Україні» керувався, крім іншого, положеннями Резолюції ГА ООН 3314, зокрема зауважив, що вперше росія відкрито атакувала під своїм прапором, не ховаючись за спинами екстремістів і сепаратистів. І це, на його думку, підпадає під визначення військової агресії, наведеному в резолюції 3314 Генеральної Асамблеї ООН і вимагає відповіді від України [99].

Тобто, для введення воєнного стану необхідною є існування хоча б однієї із таких підстав: 1) збройна агресія; 2) загроза нападу; 3) небезпека державній незалежності України, її територіальній цілісності.

З приводу першої підстави для введення воєнного стану – збройної агресії, варто зауважити, що відповідно до положень ст. 1 Резолюції 3314 Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1974 агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним із Статутом Організації Об'єднаних Націй, як це встановлено у цьому визначенні. Так, термін «держава» а) вживається, не вирішуючи питання про визнання чи питання про те, чи є держава членом Організації Об'єднаних Націй; б) включає там, де це доречно, поняття «групи держав» [120].

Збройна агресія проти України розпочалася 20.02.2014 шляхом анексії АР Крим, яку було завершено армією країни-агресора орієнтовно 18.03.2014.

Незважаючи на заперечення російською федерацією своєї причетності до анексії АР Крим, увагу слід звертати на дії російської федерації, а не слова. Про організацію та проведення анексії АР Крим саме регулярними військами РФ свідчить навіть утвердження відомчої нагороди «За повернення Криму», якої скоріше потрібно соромитися, а не пишатися нею.

Збройна агресія як окрема та самостійна підстава для оголошення воєнного стану існувала ще з 20.02.2014, оскільки саме з цієї дати розпочалася анексія АР Крим, а в подальшому окупація частин Донецької та Луганської областей. Агресія з кожним роком ставала все більшою, про що свідчать, зокрема засідка під Маячкою, бій під Металістом, бої за Іловайськ, за Дебальцеве, за Донецький аеропорт та інші села і міста.

Аналізуючи загрозу нападу як фактичну підставу для введення воєнного стану, С. В. Кулик вказав, що ця підстава є досить складною для юридичного обґрунтування та практичної реалізації через її певну міжнародно-правову спірність та необхідність додаткової зовнішньої і внутрішньої легітимації, адже за наявності лише гіпотетичної загрози збройного нападу йдеться, насамперед, про превентивну самооборону [76, с. 74].

Загроза нападу є однією з підстави для введення воєнного стану в багатьох країнах, включаючи Україну. Зазвичай ця загроза має наявну об'єктивність ознак або доказів, які свідчать про те, що інша держава або суб'єкт може почати ворожий напад на територію держави, де розглядається введення воєнного стану. Загроза нападу може бути визнана вірогідною на підставі таких факторів:

- 1) мобілізація збройних сил держави, яка імовірно планує напад, що може виражатися у збільшенні активності збройних сил або збільшенні масштабів мобілізації збройних сил, розміщенні великої кількості військової техніки та військової прикордонної служби на кордоні з цільовою державою;

- 2) публічні заяви та прояви агресивних намірів, зокрема заяви чиновників чи лідерів іншої держави, що стосуються намірів вчинити ворожий напад чи використовувати силу проти іншої країни;

3) збільшення розвідувальної діяльності у прикордонних районах, посилення агентурної мережі або інші дії, спрямовані на посилення інформаційної обізнаності щодо країни, імовірно на яку готується напад;

4) рухи великої кількості військової техніки та військового персоналу на кордоні з цільовою державою з метою ворожого нападу;

5) інші дії, наприклад, такі як: блокада морських шляхів, військові провокації тощо.

Загроза нападу як підстава для введення воєнного стану має бути детально досліджена та підтверджена владою країни на основі об'єктивних даних та інформації з розвідувальних служб і міжнародних джерел. Після такого визнання введення воєнного стану може бути законною відповіддю для забезпечення національної безпеки та оборони.

Загроза нападу, окрім того, що є підставою для введення воєнного стану, може слугувати підставою для превентивної самооборони держави, яка піддається загрозі нападу.

На думку Н. В. Вавілової, І. М. Сівохи, В. В. Леонова дії на упередження і превентивна самооборона – у міжнародному праві поняття схожі, але не тотожні. Основною рисою, що відрізняє превентивні дії від упередження, є те, що перші проводяться проти держав, а другі – це специфічні воєнні засоби для проведення вирішальних ударів проти формувань сил супротивника. Якщо упередження характеризує нібито оперативний рівень відповіді на неминучу загрозу, то запобігання – стратегічний. Це реакція на розвиток загрози у перспективі [6, ст. ст. 15].

І. М. Коропатнік з приводу вищевикладеного влучно зауважив, що по суті, ХХІ ст. започаткувало принципово нову парадигму безпеки, характерними рисами якої стала можливість превентивного застосування сили за межами національної території з метою упередження та нейтралізації загроз національній і міжнародній безпеці. Загалом нова парадигма оборонної політики, що формується у реаліях сучасного світу, спрямована на створення ефективних механізмів безпеки, орієнтованих на протидію асиметричним загрозам. Вона не

тільки пов'язана із збільшенням у міжнародній політиці ролі сили, а й потребує глибшої кооперації та ширшого співробітництва між воєнно-політичними структурами цивілізованих країн, запровадження нових механізмів взаємодії, зокрема шляхом створення більш гнучких альянсів та коаліцій. Суттєві трансформації відбуваються на національному та регіональному рівнях. Принцип превентивного застосування сили за межами національної території став визначальною ознакою нової оборонної стратегії та політики США, росії. Необхідність реагувати на асиметричні загрози стала потужним поштовхом до реформування збройних сил, що мають бути більш мобільними, швидкими та гнучкими [70, с. 71].

Щодо безпеки державній незалежності та територіальній цілісності України, то така безпека визначається як будь-який потенційний чи реальний фактор, що може становити загрозу суверенітету та територіальній цілісності країни. Це може включати в себе різні види загроз, такі як військові конфлікти, агресію з боку інших країн, терористичні атаки, економічний тиск, політичні втручання, інформаційні кампанії або інші форми внутрішніх і зовнішніх впливів, спрямованих на ослаблення незалежності та цілісності держави. Забезпечення захисту від таких небезпек є одним із ключових завдань для збереження суверенітету та територіальної цілісності будь-якої країни, включаючи Україну.

Окрему увагу в контексті дослідження воєнного стану та його впливу на суспільні відносини в Україні слід звернути на процедуру введення воєнного стану.

Процедура введення воєнного стану як особливого правового режиму в загальних рисах врегульована нормами Конституції України та детально – Законом України «Про правовий режим воєнного стану», зокрема статтями 5-6 Закону.

Так, введення воєнного стану вимагає виконання низки правових процедур, встановлених законодавством України. Цей процес ретельно регламентований для забезпечення прозорості, законності та демократичності

введення воєнного стану в Україні. Саме вищі органи влади держави відповідальні за введення воєнного стану.

Статтею 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлено такі етапи, послідовне виконання яких є необхідним для введення воєнного стану на території України або її окремих частин:

1) подання пропозицій щодо введення воєнного стану Радою національної безпеки і оборони України Президентові України;

2) видача указу Президентом України про введення воєнного стану та негайне звернення до Верховної Ради для затвердження цього указу та подання відповідного законопроекту;

3) прибуття народних депутатів за сприяння їм у цьому керівниками органів влади та місцевого самоврядування, а також підприємств, установ та організацій усіх форм власності, для проведення засідання та власне проведення самого засідання Верховної Ради України у дводенний строк з дня оголошення указу та розгляд питання щодо затвердження указу Президента;

4) оприлюднення указу Президента разом із законом щодо його затвердження.

Також ст. 6 Закону визначено, що в указі Президента України про введення воєнного стану зазначаються:

1) обґрунтування необхідності введення воєнного стану;

2) межі території, на якій вводиться воєнний стан, час введення і строк, на який він вводиться;

3) завдання військового командування, військових адміністрацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо запровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного стану;

4) завдання суб'єктам забезпечення цивільного захисту щодо приведення єдиної державної системи цивільного захисту, її функціональних та територіальних підсистем у готовність до виконання завдань за призначенням в особливий період;

5) вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку із введенням воєнного стану та зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень;

б) інші питання, що впливають із цього Закону [46].

Воєнний стан припиняє свою дію на всій території України або в окремих її районах після закінчення його терміну. Президент України може прийняти указ про скасування воєнного стану на всій території України або в окремих її регіонах за умови усунення загрози нападу чи небезпеки державної незалежності України та її територіальної цілісності. Цей указ має бути негайно оголошено засобом масової інформації. Прикладом цього є введення в Україні правового режиму воєнного стану та його припинення з листопада 2018 року [109].

Правовий контекст воєнного стану в Україні є ключовим елементом національної безпеки та взаємодії органів влади у надзвичайних ситуаціях. Ретельно регламентоване законодавством введення воєнного стану передбачає обмеження громадянських прав і свобод, але, водночас, вимагає від владних структур забезпечення справедливості, демократичних принципів і додержання принципів правової держави.

В умовах запровадження воєнного стану в Україні відбулися суттєві трансформації у функціонуванні кримінального процесу, що зумовлено необхідністю адаптації правової системи до надзвичайних умов. Насамперед це стосується діяльності органів досудового розслідування, які змушені здійснювати свої повноваження в умовах підвищених ризиків, обмежених ресурсів та частоті зміни територіальної підконтрольності. Значна частина кримінальних проваджень здійснюється в умовах ускладненого доступу до місць вчинення правопорушень, втрати або пошкодження доказової бази, а також обмеженого доступу до свідків та потерпілих, що об'єктивно впливає на якість і строки досудового розслідування.

Водночас суттєвих змін зазнали питання підслідності та підсудності кримінальних проваджень. У зв'язку з тимчасовою окупацією окремих

територій, а також неможливістю здійснення правосуддя окремими судами, відбувається зміна територіальної юрисдикції та передача справ до інших судів, визначених відповідними рішеннями. Такі заходи спрямовані на забезпечення безперервності здійснення правосуддя, однак можуть ускладнювати доступ учасників процесу до суду, зокрема через значну територіальну віддаленість або логістичні обмеження.

Крім того, в умовах воєнного стану законодавець передбачив можливість спрощення та модифікації окремих процесуальних процедур. Зокрема розширено застосування дистанційних форм участі у судових засіданнях, спрощено окремі процесуальні дії, а також адаптовано процедури повідомлення учасників процесу. Такі зміни мають на меті забезпечити оперативність та ефективність кримінального провадження в умовах обмежених можливостей, однак можуть впливати на рівень реалізації процесуальних гарантій.

Окремої уваги заслуговує проблема доступу до правосуддя в умовах воєнного стану. Тимчасова окупація окремих територій, евакуація судів, знищення інфраструктури та обмеження транспортного сполучення створюють суттєві перешкоди для реалізації права на судовий захист. Учасники кримінального процесу нерідко стикаються з труднощами щодо своєчасного подання процесуальних документів, участі у судових засіданнях або отримання правової допомоги. Отже попри вжиті заходи щодо забезпечення безперервності правосуддя, доступ до нього в умовах воєнного стану залишається суттєво обмеженим, що потребує подальшого нормативного та практичного врегулювання.

Запровадження воєнного стану в Україні об'єктивно зумовлює необхідність тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини, що безпосередньо впливає і на сферу кримінального процесу. Водночас держава має забезпечити баланс між потребами безпеки та дотриманням фундаментальних прав людини, однак на практиці цей баланс не завжди досягається.

Особливого значення в умовах воєнного стану набувають питання затримання осіб та їх подальшого тримання під вартою. Внаслідок ускладнення

роботи судової системи, зокрема в регіонах, де ведуться активні бойові дії, можуть виникати ситуації, коли строки розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу або продовження тримання під вартою фактично перевищують встановлені законом межі. Крім того, ускладнюється контроль за дотриманням прав затриманих осіб, включаючи умови їх утримання, своєчасне інформування про підстави затримання та забезпечення належної процесуальної фіксації таких дій.

Не менш важливим є питання доступу до професійної правничої допомоги. В умовах воєнного стану можуть виникати об'єктивні перешкоди для своєчасного залучення адвоката, зокрема через обмеження пересування, перебування територій під окупацією або руйнування інфраструктури. Хоча формально право на захист залишається гарантованим, його реалізація може бути суттєво ускладнена. Це створює ризики для забезпечення справедливого судового розгляду, оскільки участь захисника є ключовою гарантією дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого.

Крім того, воєнний стан істотно впливає на дотримання розумних строків кримінального провадження. Передання справ до інших судів, перевантаженість органів досудового розслідування, складність збору доказів у зоні бойових дій та інші фактори призводять до затягування розгляду справ. Це, насамперед, може порушувати право особи на розгляд справи упродовж розумного строку, що є складовою права на справедливий суд.

Обмеження гарантій та правозахисних стандартів у період воєнного стану спричиняє суттєві зміни у функціонуванні кримінального правосуддя. З одного боку, такі обмеження можуть сприяти підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю, оперативності реагування на правопорушення та забезпеченню розслідування в умовах надзвичайних ситуацій. З іншого боку, існує ризик, що під виглядом необхідності забезпечення державної безпеки можуть мати місце випадки порушення прав осіб, зокрема тих, які були затримані або перебувають під вартою.

Ключовою проблемою є розрив між формальним закріпленням прав і гарантій та їх фактичною реалізацією. Навіть за умов дотримання законодавчих процедур реальний доступ до правосуддя, ефективного захисту та справедливого розгляду справи може бути обмежений. Це вимагає постійного контролю з боку держави, правозахисних інституцій та міжнародних організацій з метою недопущення зловживань та забезпечення належного рівня захисту прав людини навіть в умовах воєнного стану.

Впровадження воєнного стану в Україні спричинило комплексний та багатовимірний вплив на кримінальний процес, який доцільно оцінювати крізь призму як позитивних, так і негативних аспектів. З одного боку, адаптація кримінального процесу до умов воєнного часу забезпечила необхідну гнучкість та оперативність функціонування системи правосуддя. Законодавчі зміни, спрямовані на спрощення окремих процесуальних процедур, розширення можливостей дистанційного судочинства, а також зміну територіальної підсудності, дозволили забезпечити безперервність здійснення правосуддя навіть в умовах активних бойових дій, тимчасової окупації окремих територій та передання справ до інших судів. Це, насамперед, сприяло більш ефективному реагуванню на кримінальні правопорушення, зокрема пов'язані з воєнними злочинами, та забезпеченню функціонування правоохоронної системи в умовах підвищеного навантаження.

Крім того, позитивним аспектом є підвищення оперативності досудового розслідування та прийняття процесуальних рішень. В умовах воєнного стану органи досудового розслідування отримали можливість діяти більш мобільно, що є важливим для документування злочинів, зокрема тих, що вчиняються у зоні бойових дій. Гнучкість процесуальних механізмів дозволяє швидше реагувати на виклики, пов'язані з безпековою ситуацією, а також мінімізувати ризики втрати доказової бази. У цьому контексті воєнний стан виступає своєрідним каталізатором модернізації кримінального процесу та його пристосування до кризових умов.

Водночас поряд із зазначеними позитивними зрушеннями, вплив воєнного стану на кримінальний процес супроводжується низкою суттєвих ризиків та негативних наслідків. Насамперед йдеться про обмеження прав і свобод учасників кримінального провадження, що хоча й допускається в умовах воєнного стану, однак створює передумови для потенційних зловживань. Практика свідчить, що в умовах ускладненого доступу до правової допомоги, порушення розумних строків розгляду справ, а також обмеженого судового контролю, існує ризик формального дотримання процесуальних гарантій без їх реального забезпечення.

Крім того, суттєвою проблемою залишається нерівність процесуальних можливостей сторін, зокрема сторони захисту, яка в умовах воєнного стану може бути обмежена у доступі до доказів, можливості повноцінної участі у слідчих діях або судових засіданнях. Ускладнення логістики, переміщення судів та органів досудового розслідування, а також обмеження комунікації негативно впливають на ефективність реалізації права на захист. Також не можна ігнорувати фактор психологічного та фізичного навантаження на учасників процесу, що може позначатися на якості прийнятих процесуальних рішень.

Вплив воєнного стану на кримінальний процес має подвійний характер. З одного боку, він сприяє підвищенню ефективності та адаптивності системи кримінального правосуддя до надзвичайних умов, забезпечуючи її функціонування навіть у критичних обставинах. З іншого боку, такі трансформації супроводжуються істотними ризиками для дотримання прав людини та процесуальних гарантій. У зв'язку з цим ключовим завданням держави є забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та необхідністю дотримання стандартів справедливого судочинства, а також запровадження ефективних механізмів контролю за недопущенням порушень прав учасників кримінального процесу навіть в умовах воєнного стану.

Таким чином, важливо забезпечити, щоб обмеження, пов'язані з введенням воєнного стану, були обґрунтованими, справедливими та тимчасовими. Кримінальний процес під час воєнного стану повинен відповідати високим

стандартам справедливості та правової визначеності. Такий підхід дозволить ефективно забезпечити безпеку та порядок, не порушуючи основні права та свободи громадян. Крім того, важливо забезпечити баланс між потребами безпеки і збереженням основних прав та свобод громадян. Органи влади повинні дотримуватися принципів правової держави та гарантувати, що будь-які обмеження прав громадян під час воєнного стану є обґрунтованими, тимчасовими та пропорційними загрози, забезпечуючи при цьому справедливість, судову незалежність та права осіб, затриманих чи обвинувачених у рамках кримінальних проваджень.

Отже, аналіз правової природи воєнного стану, підстав та порядку його введення дає змогу дійти висновку, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що запроваджується у разі збройної агресії або загрози нападу з метою забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності та державного суверенітету. Його правове регулювання має комплексний характер і ґрунтується на положеннях Конституції України, спеціального законодавства та міжнародних зобов'язань держави.

Водночас процедура введення воєнного стану, врегульована Конституцією України та Законом України «Про правовий режим воєнного стану», забезпечує належний рівень правової визначеності та легітимності такого рішення. Вона передбачає чітку послідовність дій органів державної влади, що спрямована на запобігання зловживанням та гарантування дотримання принципу верховенства права навіть в умовах особливого правового режиму.

Таким чином, воєнний стан не скасовує конституційного ладу та не припиняє дію основоположних правових інститутів, а лише трансформує механізми їх реалізації з урахуванням особливих умов функціонування держави. Це означає, що навіть за умов воєнного стану зберігається обов'язок держави забезпечувати баланс між публічними інтересами та правами людини. Воєнний стан постає як складний правовий інститут, що поєднує у собі чітко визначені підстави введення, багаторівневу систему оцінки загроз та формалізовану процедуру запровадження, що в сукупності забезпечує його правомірність і

обґрунтованість як інструмента реагування держави на виклики національній безпеці.

1.3. Загальна характеристика гарантій реалізації прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в умовах воєнного стану

Статтею 1 Конституції України проголошено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [66]. Саме це положення Конституції України стало передумовою для створення конкретних механізмів реалізації законодавчих положень у сфері забезпечення прав та законних інтересів осіб в усіх сферах суспільного життя, зокрема, у рамках кримінального провадження.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України) [66].

Проте навіть проголошення людини найвищою соціальною цінністю та закріплення у Конституції України її основних прав і свобод можуть не мати ніякого значення без реальних гарантій здійснення цих прав [129, с. 141].

Особливої актуальності цей конституційний припис набуває у галузі кримінально-процесуальних відносин, де виникають та проявляються найбільш суттєві обмеження конституційних прав та свобод громадян, де відносини особи та держави дуже часто супроводжуються інтенсивним примусовим впливом з боку останньої (затримання, тримання під вартою, відсторонення від посади тощо). Отже, права, якими наділені учасники кримінального провадження, не можуть самі по собі автоматично забезпечити власне існування. Роль чинників, що забезпечують їх реалізацію, виконує система законодавчо закріплених положень (норм, принципів, вимог тощо), завдяки яким у кримінальному процесі має бути забезпечений перехід від передбачених законом можливостей до реальної дійсності. До того ж гарантії прав особи виконують роль засобів,

завдяки яким забезпечується можливість виключення чи принаймні мінімізації професійних помилок з боку органів розслідування та правосуддя щодо громадянина [77, с. 4].

За останні роки, зокрема у зв'язку з прийняттям нового КПК України, було значно удосконалено механізм забезпечення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, де набули нового значення інститут присяжних, поняття захисту у кримінальному провадженні, було запроваджено кардинально нові інститути, наприклад, оскарження повідомлення про підозру тощо, а також доопрацьовано процедуру тримання особи під вартою, включаючи необхідність продовження строку тримання під вартою, на стадії досудового розслідування кримінального провадження.

Так, у ст. 2 КПК України сформульовано завдання кримінального провадження, зокрема: завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності у міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [74].

Водночас з початком активних бойових дій на території України дотримання окремих процесуальних норм та процедур виявилось складніше, процедурні аспекти були спрощені, а відтак питання гарантій реалізації прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в умовах воєнного стану набуло великого значення.

Варто наголосити на тому, що забезпечення гарантій реалізації прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в умовах воєнного стану не може бути перешкодою покарання осіб, які вчинили кримінальні

правопорушення, як і не може застосовуватися методом виправдання таких осіб, чим у свою чергу часто користується сторона захисту.

Л. Д. Удалова з приводу процесуальних гарантій у кримінальному судочинстві зауважила, що процесуальні гарантії – це передбачені кримінально-процесуальним законом засоби забезпечення завдань кримінального судочинства, охорони прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у ньому [143, ст. 23].

На думку Л. М. Лобойка, гарантії прав та інтересів особи разом із гарантіями ефективної діяльності органів, які ведуть кримінальний процес, у сукупності утворюють засоби ефективного функціонування кримінального процесу в цілому [79]

Наразі науковці не прийшли до єдиного поняття та класифікації гарантій загалом, а тема гарантій в умовах воєнного стану взагалі фактично не розкрита належним чином.

Поняття механізму забезпечення прав людини у кримінальному процесі це певна теоретична абстракція, за допомогою якої може бути розкрита функціональна характеристика кримінального судочинства. Цінність вивчення процесуального механізму забезпечення прав, свобод і законних інтересів, з одного боку, стимулює слідчого, прокурора, слідчого суддю, суддю до ретельного і всебічного аналізу нормативного матеріалу у всьому його обсязі, до зіставлення нерозривно пов'язаних між собою положень кримінального процесуального законодавства; з іншого боку – спонукає законодавця при формулюванні правових приписів бачити весь спектр юридичного регулювання, у кожному випадку вирішувати практичні та теоретичні питання щодо забезпечення прав кожного учасника кримінального провадження [118, с. 19].

Як слушно підкреслює В. С. Зеленецький, категорія «забезпечення прав» у навчальній і спеціальній монографічній літературі, як правило, не розглядається, воно викладається як зрозуміле для всіх поняття. За такого положення у різних учасників одного і того самого ж процесу відсутнє однозначне уявлення про те, що саме слід розуміти під забезпеченням прав та законних інтересів особи у

кримінальному провадженні; про яких осіб йдеться; які засоби забезпечення прав та законних інтересів особи, і які наслідки порушення прав та законних інтересів [50, ст. 87–88].

Слово «гарантія» (франц. *garantie*) означає: забезпечення, запорука виконання зобов'язань, здійснення прав. Юридичні гарантії – це законодавчо закріплені засоби охорони прав і свобод громадян, способи їх реалізації, а також засоби охорони правопорядку, інтересів суспільства і держави [8].

Тобто, гарантіями реалізації прав та законних інтересів учасників кримінального провадження є система правових засобів охорони прав і свобод кожного учасника кримінально-процесуальних відносин на кожній стадії, що передбачає суворе дотримання законодавчих норм, закріплення прав учасників правовідносин, а також умов їх реалізації, дотримання прав учасників кримінального провадження працівниками правоохоронних органів.

Так, О. Мазур вдало зазначила, що головними завданнями гарантій майнових та немайнових прав підозрюваного є: 1) забезпечення реалізації підозрюваним своїх прав; 2) сприяння запобіганню і усунення посягань на порушення прав підозрюваного; 3) захист підозрюваним своїх прав від посягань. Предметом гарантій прав підозрюваного є те, що підлягає забезпеченню завдяки дії таких гарантій. До цього предмета належать:

1) участь у відносинах, що виникають у зв'язку із реалізацією підозрюваним своїх прав (зокрема майнових і немайнових) та законних інтересів;

2) захист підозрюваним своїх прав і законних інтересів від незаконних дій органів досудового розслідування [84, с. 130].

Право на швидке досудове розслідування кримінального провадження, у якому особа підозрюється, є однією з перших гарантій, що будуть нами проаналізовані.

Так, досить тривале тримання особи під вартою без встановлення вини, затягування вчинення процесуальних дій, необґрунтоване неодноразове продовження строку досудового розслідування, якщо нових слідчих

(розшукових) дій не було проведено, не може бути визнано необхідним навіть в умовах воєнного стану.

Важливою юридичною гарантією під час розслідування кримінальних проваджень є дотримання уповноваженими особами принципів правової процедури.

Так, Верховний Суд у постанові від 22.02.2021 у справі № 754/7061/15 зауважив, що застосування належної процедури «fair procedure» (у європейській системі), «due process» (в американській системі) є одним із складових елементів принципу верховенства права, передбачає, зокрема, щоб повноваження органів публічної влади були визначені приписами права, і вимагає, щоб посадовці мали дозвіл на вчинення дії і надалі діяли у межах наданих їм повноважень [105].

Розділ IX¹ КПК України встановлює особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану, проте, якщо на початку воєнного стану положення цього розділу застосовувалися на усій території України, то наразі практика застосування положень цього розділу пішла таким чином, що застосування спеціальних статей має бути виправдане особливими обставинами, викликаними негативними наслідками воєнного стану.

Аналіз ст. 615 КПК України дає підстави вважати, що ця стаття введена з метою спрощення процесуальних вимог до органів слідства у ситуації, коли відповідний орган не може вчасно виконати покладені на нього функції. Водночас таке спрощення (послаблення) може призводити до необґрунтованого порушення прав осіб, у яких вчиняються процесуальні дії або ж щодо яких є підстави для вручення повідомлення про підозру.

Суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду О. Г. Яновська зазначила: «У кожному конкретному випадку предметом доказування в суді та оцінки судом має бути те, чи справді не було об'єктивної можливості, наприклад, звернутися до слідчого судді за ухвалою про застосування запобіжного заходу, проведення обшуку. Під час застосування положень ст. 615 КПК України слідчий, прокурор обов'язково мають зазначити

у відповідних документах (постановах, клопотаннях), чому немає об'єктивної можливості дотриматися стандартного порядку проведення процесуальних дій» [9].

Водночас Офіс Генерального прокурора у відкритих джерелах неодноразово звертав увагу на неможливість заміни функцій слідчого судді прокурором у разі надання дозволу на проведення обшуку у випадку стабільного здійснення функцій судочинства безпосередньо судами.

Наприклад, рішенням №202дп-22 Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів від 09.11.2022 «Про накладення дисциплінарного стягнення на заступника керівника Подільської окружної прокуратури міста Києва Д. В. Кутового та закриття дисциплінарного провадження щодо прокурорів цієї прокуратури В.М. Горобинського та В.О. Годуєва» вирішено притягнути заступника керівника Подільської окружної прокуратури м. Києва Д.В. Кутового до дисциплінарної відповідальності та накладити на нього дисциплінарне стягнення у вигляді догани. Комісією було встановлено такі порушення у діях керівника Подільської окружної прокуратури м. Києва: «Кутовий Д.В., всупереч пунктам 3.2, 3.11, 3.12 Тимчасової інструкції з діловодства в органах прокуратури безпідставно прийняв до розгляду не зареєстрований в ІС «СЕД» документ, а саме рапорт ДЗНД СБ України від 06.05.2022, який не містив відомостей про протиправні дії конкретних осіб, місце, час та інші обставини кримінального правопорушення. На підставі вказаного рапорта Кутовий Д.В. вніс відомості до ЄРДР за частиною четвертою ст. 111¹ КК України, розпочавши кримінальне провадження № (конфіденційна інформація). Далі Кутовий Д.В., у порушення вимог статей 36, 216 КПК України виніс постанову від 06.05.2022, доручивши розслідування цього кримінального провадження органу, не уповноваженому на здійснення такого розслідування – Подільському УП ГУНП у м. Києві. Окрім цього, на підставі рапорту ДСР НП від 20.05.2022, який не містив конкретних відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, Кутовий Д.В. цього самого дня безпідставно вніс відомості до ЄРДР за ч. 2 ст. 110² КК України, розпочавши кримінальне провадження №

(конфіденційна інформація). Далі Кутовий Д.В. доручив розслідування цього кримінального провадження Подільському УП ГУНП у м. Києві, яке, згідно з вимогами ч. 2 ст. 216 КПК України, не мало таких повноважень. Проведення обшуків у кримінальних провадженнях № (конфіденційна інформація) та № (конфіденційна інформація), призначених з порушенням вимог ст. 615 КПК України, викликало хвилю обурення з боку представників юридичних осіб, зареєстрованих за місцем проведення обшуків та негативний суспільний резонанс у ЗМІ, що зашкодило авторитету органів прокуратури. Судова перспектива досягнення завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України є малоімовірною, оскільки фактичне визнання судами доказів, здобутих під час обшуків у кримінальних провадженнях № (конфіденційна інформація), є недопустимими (отриманими із грубим порушенням вимог КПК України), нівелює їх доказове значення...» [53].

Відтак, нечітке викладення положень ст. 615 КПК України було виправлено правозастосовчою практикою відповідних вищих органів у системі нагляду та контролю за діяльністю правоохоронних органів. Проте потреба у викладенні ст. 615 КПК України з урахуванням практики її застосування залишається актуальною.

Крім того, судова практика свідчить, що докази, отримані стороною обвинувачення під час досудового розслідування можуть бути визнані недопустимими у разі зловживання слідчим (прокурором), коли такі докази здобуті з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, виходом за межі повноважень або за відсутності передбачених законом умов їх здійснення, зокрема без належного судового контролю чи за формального застосування виключних процедур, передбачених ст. 615 КПК України, що унеможлиблює перевірку законності втручання у права особи та порушує принципи допустимості доказів.

Наприклад, виправдовуючи п'ятьох обвинувачених від вчинення низки кримінальних правопорушень, Луцький міськрайонний суд Волинської області у вирокі від 30.06.2025 у справі № 161/17222/23 зазначив, що:

«Пункт 2 ч. 1 ст. 615 КПК України дозволяє керівнику відповідного органу прокуратури виконувати повноваження слідчого судді, передбачені статтями 232, 234, 235 КПК України, за двох обов'язкових умов: 1) здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану; 2) неможливість виконання відповідним слідчим суддею цих повноважень у встановлені законом строки. У разі, коли суд здійснює свою роботу і слідчий суддя здатен реалізувати функцію судового контролю, виконання його повноважень прокурором суперечить точному змісту ст. 615 КПК України (позиція Верховного Суду із постанови від 09.07.2024 у справі № 199/2301/22).

Тому із 25.08.2022 передумовами реалізації керівником органу прокуратури функцій слідчого судді, зокрема у частині надання дозволу на проведення тимчасового доступу до речей та документів, є сукупність таких обставин: запровадження воєнного стану; відсутність об'єктивної можливості виконання слідчим суддею своїх повноважень; наявність обґрунтованого процесуального рішення у формі постанови. Але в постановках прокурора відсутні будь-які обґрунтування керівника органу прокуратури на підтвердження правомірності виконання ним повноважень слідчого судді. Крім цього, сам факт запровадження воєнного стану не є достатньою підставою для делегування іншим суб'єктам функцій слідчого судді. Беручи до уваги те, що досудове розслідування фактично проводиться на території, де відсутні будь-які активні воєнні дії, необхідно констатувати, що стороною обвинувачення не підтверджено і такі дані відсутні у самих постановках, відсутність об'єктивної неможливості виконання слідчим суддею своїх повноважень.

Таким чином, недопустимим є доказовий матеріал, отриманий за наслідками проведення тимчасового доступу до речей та документів, згідно з постановками прокурора, оскільки відповідні процесуальні дії проведені без попереднього дозволу слідчого судді та за відсутності умов, визначених ст. 615 КПК України» [14].

Аналогічного висновку дійшов Снігурівський районний суд Миколаївської області у вирoku від 2.06.2025 № 485/711/23, де зазначено, що

постанова про тимчасовий доступ винесена 14.02.2023 прокурором відділу Миколаївської обласної прокуратури ОСОБА_71 та погоджена керівником обласної прокуратури ОСОБА_72 не містить обґрунтувань відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, передбачених ст.163 КПК України.

Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 97 КПК України суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння: 1) здійснення процесуальних дій, що потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов.

Оскільки відомості, що містяться у протоколі тимчасового доступу від 06.04.2023 отримані без дозволу слідчого судді, то відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 97 КПК України суд визнає їх недопустимими [16].

Спеціальний порядок проведення слідчих (розшукових) дій, про який йдеться у розділі IX¹ КПК України, стосується режиму воєнного стану, який наразі введено на всій території України, а повинен мати виключну прив'язку до неможливості проведення таких процесуальних заходів у загальному порядку через вплив бойових дій на території держави, що проходять у конкретних межах, хоча правове регулювання даного питання ускладнене тим, що лінія фронту не є сталою. Якщо сьогодні в одному місті неможливе проведення будь-яких процесуальних дій, то через тиждень суди можуть відновити свою діяльність. А тому прив'язка у нормі має бути виключно до можливості/неможливості проведення процесуальних дій на території воєнних дій, а також фактичної діяльності органів держави на цій території, і аж ніяк не можна робити прив'язку виключно до режиму воєнного стану.

Варто наголосити, що застосування ст. 615 КПК України зумовлене необхідністю забезпечення безперервності кримінального провадження в умовах, коли об'єктивні обставини унеможливають функціонування стандартного процесуального механізму судового контролю. Такий спеціальний режим має виключний характер і може бути виправданий лише за наявності реальної, а не формальної неможливості звернення до слідчого судді або

забезпечення належного функціонування ЄРДР. Йдеться про ситуації, пов'язані з воєнними діями, окупацією окремих територій, руйнуванням інфраструктури, відсутністю стабільного зв'язку або іншими надзвичайними обставинами, які фактично блокують можливість здійснення судового контролю у звичайному порядку.

Водночас сама по собі наявність таких умов не може автоматично виправдовувати розширення дискреційних повноважень органів досудового розслідування чи прокуратури поза межами, необхідними для досягнення невідкладної процесуальної мети. Межі застосування спеціального режиму повинні визначатися через принцип пропорційності втручання у права і свободи особи, що означає обов'язковість обрання найменш інтенсивного процесуального втручання, яке є достатнім для збереження доказів, запобігання їх втраті або забезпечення ефективності розслідування. Відповідно, кожне процесуальне рішення, прийняте у порядку ст. 615 КПК України, має бути належним чином обґрунтоване з точки зору невідкладності та неможливості застосування загальної процедури судового контролю.

У цьому контексті важливого значення набуває питання меж допустимого використання зазначеного механізму, оскільки його застосування за відсутності об'єктивних підстав фактично призводить до підміни судового контролю прокурорським або слідчим розсудом. Така підміна може проявлятися у випадках, коли ст. 615 КПК України використовується за наявності реальної можливості звернення до слідчого судді, коли посилення на невідкладність не підтверджується належними фактичними даними або коли спеціальний режим продовжує застосовуватися після відновлення функціонування судової системи. У подібних випадках відбувається вихід за межі допустимого правового регулювання, що створює ризики порушення гарантій судового контролю та балансу між ефективністю розслідування і захистом прав людини.

Окремо слід враховувати, що застосування ст. 615 КПК України не означає повного усунення судового контролю як гарантії законності процесуальних рішень. Такий контроль зберігається у модифікованій формі та реалізується

шляхом подальшої судової перевірки дій і рішень органів досудового розслідування після відновлення можливості доступу до правосуддя. У цьому аспекті судовий контроль набуває характеру відкладеного (*ex post*) механізму, який забезпечує можливість оцінки законності втручання у права особи, перевірки допустимості отриманих доказів та встановлення меж повноважень суб'єктів, що діяли в умовах спеціального процесуального режиму.

Відповідно, ст. 615 КПК України має розглядатися як винятковий процесуальний інструмент, спрямований на забезпечення функціонування кримінального провадження в умовах надзвичайних обставин, застосування якого є допустимим лише за умови об'єктивної неможливості реалізації судового контролю та з обов'язковим збереженням можливості його подальшої судової перевірки.

Наступною аналізованою і водночас однією з найбільш знакових гарантій у рамках кримінального процесу є забезпечення права на захист. Це право не може бути обмежене відповідно до положень ст. 64 Конституції України. Водночас залучення захисника у разі затримання особи у зоні активних бойових дій може бути значно ускладнене.

Досліджуючи особливості надання безоплатної правової допомоги в Україні під час воєнного стану, І. В. Міщук влучно зауважила, що завдяки системі надання БПД реалізується конституційне право українців на правовий захист, забезпечуються рівні можливості для кожного вирішувати свої життєві проблеми у правовий спосіб, створені реальні можливості для запобігання порушенням прав людини та захисту прав людини. Проте, не можна говорити, що існуюча зараз в Україні система надання БПД є реально ефективною в умовах воєнного стану. Для цього є об'єктивні причини, зокрема збільшення кількості запитів для одержання БПД, відсутність доступу до надання БПД для громадян на тимчасово окупованих територіях і районах ведення бойових дій, проблеми кадрового забезпечення органів БПД, розширення кола суб'єктів, які потребують надання правової допомоги на безоплатній основі, необхідність організувати процес надання правової допомоги із дотриманням правил безпеки.

Сьогодні в умовах загострення соціально-економічних проблем, динамічного розвитку законодавства в період воєнного стану, підкреслюється актуальність надання БПД якісно, оперативно, а також з урахуванням дотримання правил безпеки. Учасникам кримінального провадження мають бути надані всі необхідні права, зокрема право на захист, конфіденційність спілкування з адвокатами та іншими законними представниками [91, с. 75].

Явно можна стверджувати, що під час воєнного стану у суспільства зріс запит на справедливість. Стосується цей запит і кримінальних проваджень.

Так, відповідно до інформаційного повідомлення Координаційного центру з наданням правничої допомоги у 2022 році на правову «гарячу» лінію надійшло понад 313 тис. дзвінків, надано понад 277 тис. юридичних консультацій та правової інформації [67].

Окреслюючи проблеми надання правничої допомоги в умовах воєнного стану та пропонуючи шляхи їх вирішення І. В. Міщук зауважила, що надання БПД під час дії воєнного стану має свої особливості та специфіку, зумовлені загостренням соціально-економічних проблем і динамічної зміни законодавства. Обставинами, які перешкоджають ефективному функціонуванню системи БПД, є недоступність та обмежена доступність одержання безоплатної правової допомоги, зокрема для осіб на тимчасово окупованих територіях або в районах ведення бойових дій, проблеми кадрового забезпечення системи фахівцями та адвокатами (особливо актуально в регіонах, де ведуться бойові дії, і адвокати з цих територій перемістилися в інші області), зростання запитів щодо надання БПД у зв'язку з виникненням нових актуальних питань в умовах війни.

Враховуючи вище проаналізовані проблеми, які негативно впливають на реалізацію права на БПД в умовах воєнного стану, можемо визначити такі основні шляхи вдосконалення системи БПД: по-перше, забезпечення участі адвокатів в обміні військовополоненими, доступ військовополонених до права на БПД; по-друге, забезпечення фінансування оплати послуг адвокатів з державного бюджету, що вплине на затребуваність адвокатів; по-третє, поширення волонтерського руху в Україні з метою проведення

правопросвітницької роботи і надання БПД безоплатно для ще більшої кількості населення, які її потребують [91, с. 76, 78].

Крім означених проблем, за час воєнного стану назріли проблеми нерівного становища сторони захисту та сторони обвинувачення, що проявляється, зокрема, у частій відмові у видачі адвокатам перепусток на пересування територією України у комендантський час, відсутність бронювання військовозобов'язаних адвокатів, насамперед тих, які надають безоплатну правничу допомогу, хоча працівники прокуратури, органів слідства та дізнання у своїй більшості заброньовані.

Проблемною залишається реалізація окремих положень ст. 615 КПК України, що стосуються питань надання адвокатом правничої допомоги у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. Зокрема, ч. 12 ст. 615 КПК України встановлено, що дізнавач, слідчий, прокурор забезпечує участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, насамперед у разі неможливості явки захисника - із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника.

Забезпечення дистанційної участі може здійснюватися за допомогою таких додатків, як ZOOM, Viber, Telegram, проте невирішеними залишаються питання, як зафіксувати перебіг такої слідчої дії та чи буде у кожному конкретному випадку проведене фіксування. Крім того, ч. 12 ст. 615 КПК України не містить переліку слідчих (розшукових) дій, у яких може брати участь захисник дистанційно. Тобто йдеться про абсолютно будь-яку потенційну слідчу дію на стадії досудового розслідування, проте важко уявити належне виконання функцій стороною захисту в форматі відео-, а тим паче аудіозв'язку, наприклад, при проведенні обшуку.

Запроваджений воєнний стан значно ускладнив роботу адвокатури на стадії досудового розслідування та, водночас, призвів до її оновлення у частині організації надання адвокатами правничої допомоги особам, які цього потребують, а також вказав на слабкі сторони функціонування інституту адвокатури у нетипових ситуаціях, проте адвокатура продовжує виконувати

покладені на них Конституцією України функції захисту прав і свобод осіб та пристосовується до нових суспільних реалій.

В умовах воєнного стану значна кількість вчинених кримінальних правопорушень стосується національної безпеки та оборони, що свідчить про наявність у кримінальних справах елемента державної таємниці.

Питання оформлення/скасування допуску та надання/припинення допуску до державної таємниці захиснику недостатньо чітко врегульовано чинними законодавчими актами, хоча для забезпечення можливості здійснення адвокатської діяльності в умовах воєнного стану воно є особливо актуальним. Це підтверджує і той факт, що до Служби безпеки України неодноразово ще з 2014 року зверталися адвокати із проханнями надання роз'яснення процедури оформлення та скасування допуску, надання або припинення допуску до державної таємниці захиснику, який бере участь у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю.

Це питання було висвітлено у ст. 517 КПК України, Законі України «Про державну таємницю», положеннях Порядку організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 № 939. Водночас постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 № 939 має гриф «Для службового користування», що унеможливорює аналіз цього нормативно-правового акта.

Досудове розслідування та судове провадження у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, проводяться з дотриманням вимог режиму секретності (ч. 1 ст. 517 КПК України) [74]. Водночас дотримання режиму секретності потребує проходження адвокатами окремих перевірок та отримання відповідних дозволів на доступ до матеріалів, що містять державну таємницю.

Частинами 3, 4 ст. 517 КПК України передбачено, що до участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи, які мають допуск до державної таємниці

відповідної форми та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв. Підозрюваний чи обвинувачений бере участь у кримінальному провадженні без оформлення допуску до державної таємниці після роз'яснення йому вимог ст. 28 Закону України «Про державну таємницю» та попередження про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю.

Доступ до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, надається захисникам та законним представникам підозрюваного, обвинуваченого, потерпілому та їхнім представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його під час здійснення своїх прав і обов'язків, передбачених КПК України, виходячи з обставин, встановлених під час кримінального провадження. Рішення про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв приймаються у формі наказу або письмового розпорядження керівником органу досудового розслідування, прокурором, судом [74].

Підсумовуючи, вище зазначене, що участь адвоката у кримінальних провадженнях, матеріали якого містять державну таємницю, може виникати деякі специфічні проблеми через необхідність балансування між інтересами правоохоронних органів і правами підсудного.

Серед них варто різнити, зокрема:

1. Доступ до інформації: у разі, коли у справі існують класифіковані документи або інша державна таємниця, адвокат може мати обмежений доступ до цієї інформації. Це ускладнює підготовку до справи і може змінити спосіб, яким адвокат захищає інтереси свого клієнта.
2. Обмеження обговорення справи: завдяки конфіденційності державної таємниці адвокат може бути обмежений у можливості обговорювати справу зі своїм клієнтом. Це може ускладнити підготовку до судового процесу

та вплинути на якість юридичної допомоги, у зв'язку з тим, що зазвичай з групи захисників доступ до державної таємниці отримує лише один захисник.

3. Виклик свідків і доказів: захисник може стикатися із труднощами виклику свідків, їх допиту, оскільки заборонене розголошення державної таємниці, а грані у кримінальному провадженні між інформацією є досить розмитими. Це може ускладнити збір доказів та формування аргументів у справі.

4. Безпека адвоката: у разі роботи у справі з державною таємницею адвокат може стикнутися з певними ризиками, пов'язаними з викриттям інформації або можливими загрозами для своєї безпеки. Особливо це проявляється у кримінальних провадженнях, де підозрюваними є або можуть стати політичні діячі, вищі посадові особи держави.

У зоні воєнних дій адвокати та правозахисники можуть ставати об'єктом загроз і насильства через свою діяльність у сфері захисту прав людини та підсудних. Одним з випробувань є постійні обстріли цивільної інфраструктури, особливо у прибутих до зони бойових дій населених пунктах, що сприяє переміщенню адвокатів у безпечні райони та небажанню брати участь навіть в окремих слідчих діях на таких територіях.

Доступ захисників до в'язниць та об'єктів утримання під час воєнного стану може бути обмежений або навіть заборонений. Це ускладнює проведення адвокатських відвідин й унеможлиблює контакт з підозрюваним, а відтак, впливає і на механізми захисту.

Умови воєнного стану можуть призвести до знищення приміщень здійснення адвокатської діяльності, судових будівель та інфраструктури, що ускладнює доступ до юридичних послуг.

Хоч на офіційному рівні на сьогодні не вводилися в Україні обмеження на свободу слова та цензуру інформації, проте публічні виступи захисників можуть бути небезпечними для них та членів їхніх сімей, оскільки суспільство уособлює захисника та клієнта, особливо, що стосується гучних справ з політичним елементом, державними зрадниками тощо. Водночас адвокат має бути незалежним у своїй діяльності для забезпечення адекватного захисту. Він не

повинен піддаватися натиски та обмеження, погрози та неправомірні дії у виконанні своїх професійних обов'язків.

Гарантія конфіденційності спілкування особи з адвокатом є однією з найважливіших для дослідження. Особи мають право на конфіденційність свого спілкування з адвокатом, а це означає, що обговорені питання залишаються конфіденційними та не можуть бути використані проти обвинуваченого.

Водночас ризик перехоплення спілкування в умовах воєнного стану зростає: йдеться не просто про перехоплення спілкування правоохоронними органами, а ще й органами влади, або різними сторонами конфлікту, що загрожує конфіденційності спілкування.

Наявність у процесі перекладача для уможливлення спілкування адвоката з клієнтом у випадку, якщо підозрюваний не розуміє української мови або інших мов, якими володіє захисник, може порушити конфіденційність зустрічей та обмежити вільну комунікацію.

І звичайно, що стосується прифронтової зони, то важливим чинником, який впливає на можливість зустрічей підозрюваного із захисником, є місцеперебування такого підозрюваного. Нерідко умови утримання не передбачають будь-яких відвідувань, зокрема й адвокатів, що ускладнює зв'язок з клієнтом і може призвести до перерви у юридичній допомозі.

Для вирішення проблеми конфіденційності спілкування з адвокатом під час воєнного стану важливо дотримуватися міжнародних стандартів права та прав людини. Громадські організації та міжнародні моніторингові групи також відіграють важливу роль у відстоюванні цього права в умовах воєнного стану. Проте писані норми часто не діють не тому, що окремі правоохоронні органи цьому протидіють, а тому, що в умовах активних бойових дій фактично неможливо реалізувати написане в законодавчих актах без загрози для життя та здоров'я людей.

Гарантія заборони катувань та жорстокого поводження наразі як ніколи актуальна. На території України наразі перебуває чимала кількість спостерігачів міжнародних організацій, зокрема таких як: Міжнародний Комітет Червоного

Хреста, Офіс Високого комісара ООН з прав людини, Міжнародна організація з прав людини «Human Rights Watch», Організація захисту прав людини «Amnesty International». Проте на сьогодні не було зафіксовано порушень прав людини з боку української сторони, хоч неодноразово фіксувалися факти порушення з боку російських як військовослужбовців, так і інших представників держави, зокрема, вищих посадових осіб.

Презумпція невинуватості та право на захист, насамперед для злочинців російської федерації, є наступною аналізованою гарантією.

У більшості кримінальних проваджень, що стосуються вчинення злочинів представниками російської федерації, проводиться спеціальне досудове розслідування. Водночас вироком Солом'янського районного суду м. Києва від 23.05.2022, який було змінено ухвалою Київського апеляційного суду від 29.07.2022 у справі № 760/5257/22 визнано винним громадянина російської федерації Шишимаріна Вадима Євгенійовича за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 438 КПК України [17].

Звертаємо увагу, що на всіх стадіях цього кримінального провадження Шишимарін В.Є. користувався правовою допомогою захисника – адвоката Овсяннікова В.В. При цьому, участь захисника не мала формального характеру, оскільки саме за результатами поданої ним апеляційної скарги вирок було змінено: покарання у вигляді довічного позбавлення волі замінено на 15 років позбавлення волі.

Також варто звернути увагу на доказову базу у вищезазначеній справі, яка є досить значною: вирок описує детально події про вчинення злочину, при цьому важливу роль мають і покази обвинуваченого.

Не виключно обвинувальні вирoki ухвалюють суди у справах, що стосуються воєнних злочинів. Показовим у цьому контексті є виправдувальний вирок Бородянського районного суду Київської області від 30.10.2025 у справі № 369/6338/23 [12], яким громадянина російської федерації, військовослужбовця Росгвардії, обвинуваченого у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК

України, було визнано невинуватим у зв'язку з недоведеністю його участі в інкримінованому діянні.

У цьому провадженні суд детально дослідив обставини перебування підрозділів збройних сил РФ на території Бучанського району Київської області та встановив факт окупації населеного пункту Блиставиця, а також наявність численних доказів загального характеру щодо діяльності відповідної військової частини та переміщення її особового складу. Водночас попри встановлення факту перебування обвинуваченого у складі окупаційного контингенту та доведення факту вчинення злочину невстановленою особою, суд дійшов висновку, що сторона обвинувачення не надала достатніх, належних та допустимих доказів, які б беззаперечно підтверджували саме індивідуальну причетність ОСОБА_7 до викрадення майна потерпілої.

Суд окремо підкреслив дію конституційного принципу презумпції невинуватості та вимоги ст. 62 Конституції України, відповідно до якої обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях, а всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. Аналогічний підхід було застосовано і в контексті ст. 17 КПК України, що передбачає обов'язок безумовного дотримання стандарту доведення «поза розумним сумнівом».

Отже, у цьому рішенні суд продемонстрував, що навіть за умов спеціального судового провадження *in absentia* та наявності значного масиву загальних доказів щодо воєнної присутності підрозділів держави-агресора на території України ключовим залишається індивідуалізований характер кримінальної відповідальності. Відсутність прямого та достатнього доказу персональної участі особи у вчиненні конкретного злочину виключає можливість постановлення обвинувального вироку.

У контексті гарантій варто зауважити, що у разі поранень або захворювань учасникам кримінального провадження має бути забезпечено своєчасний і реальний доступ до медичної допомоги як елемент гарантування права на життя та охорону здоров'я. Це означає не лише формальну можливість звернення до медичних закладів, а й обов'язок держави створити умови для оперативного

реагування у випадках невідкладних станів, належного медичного обстеження та лікування незалежно від процесуального статусу особи. Така гарантія поширюється на всіх учасників кримінального провадження, включаючи підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, свідків, а також осіб, позбавлених волі. Окремо вона набуває особливого значення в умовах збройного конфлікту, коли йдеться про ворожих військовополонених, до яких також має забезпечуватися гуманний підхід, недопущення катувань чи нелюдського поводження та надання медичної допомоги на рівні, достатньому для збереження життя і здоров'я. Реалізація цієї гарантії є складовою міжнародних стандартів гуманного поводження та безпосередньо пов'язана з виконанням державою своїх позитивних зобов'язань.

Підозрювані не можуть бути примушені свідчити проти самих себе, що становить одну з ключових гарантій справедливого судового розгляду та реалізує принцип презумпції невинуватості. Це право включає можливість відмовитися від надання будь-яких показань, що можуть бути використані для доведення вини, а також право на мовчання без негативних процесуальних наслідків лише через сам факт його реалізації. Ця гарантія передбачає, що тягар доказування винуватості повністю покладається на сторону обвинувачення, яка зобов'язана формувати достатню, належну та допустиму доказову базу поза будь-яким примусом до самообмови. Будь-які спроби отримання показань шляхом тиску, примусу або інших недопустимих методів суперечать як національному законодавству, так і стандартам справедливого судочинства, зокрема практиці Європейського суду з прав людини. У сукупності це забезпечує баланс між інтересами кримінального переслідування та фундаментальними правами особи.

Узагальнюючи викладене вище, слід констатувати, що гарантії реалізації прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в умовах воєнного стану зазнають істотної трансформації, що зумовлено необхідністю адаптації кримінального процесуального регулювання до умов збройної агресії. Водночас така трансформація не повинна призводити до нівелювання

фундаментальних прав людини; особливого значення у цьому контексті набуває забезпечення балансу між ефективністю досудового розслідування та дотриманням принципів верховенства права, змагальності сторін і права на захист, що потребує обережного та обґрунтованого застосування положень ст. 615 КПК України і подальшого вдосконалення механізмів процесуальних гарантій.

Висновок до розділу 1

Введення воєнного стану зумовило необхідність трансформації кримінального процесуального законодавства. Основні новели торкнулися процедури початку досудового розслідування, проведення слідчих (розшукових) дій, обрання запобіжних заходів, строків розслідування та підслідності. Водночас законодавчі рішення нерідко містили колізії, зокрема делегування повноважень слідчого судді прокурору, що поставило під сумнів принцип змагальності та відповідність Конституції України.

Воєнний стан спричинив обмеження окремих прав громадян, зміну судової юрисдикції та розширення повноважень правоохоронних органів. Це, з одного боку, забезпечило ефективність реагування на злочини, з іншого – створило ризики дисбалансу між інтересами держави та дотриманням прав людини.

Аналіз показав значну активізацію наукових пошуків після 2014 року та особливо після 24.02.2022. Вчені досліджували проблеми доказування, проведення обшуків, допитів (зокрема неповнолітніх та військовополонених), розслідування колабораційної діяльності, воєнних злочинів, а також застосування запобіжних заходів. Праці вітчизняних науковців стали важливою базою для практики, але потребують подальшого розвитку у зв'язку з безпрецедентними масштабами війни.

Серед найбільш дискусійних питань залишаються: 1) фіксація початку досудового розслідування в умовах технічних обмежень; 2) забезпечення

належних строків та гарантій прав учасників процесу; 3) недостатній кадровий потенціал (зокрема спеціалістів з військової сфери); 4) колізійність норм щодо запобіжних заходів у воєнний час.

Воєнний стан докорінно вплинув на інститут досудового розслідування. Попри позитивні законодавчі кроки, актуальними залишаються – потреба в комплексному оновленні КПК України, узгодженні новел із Конституцією України та міжнародними стандартами, а також посилення практичного забезпечення (кадрового, технічного, організаційного) ефективності кримінального процесу в умовах воєнного стану.

РОЗДІЛ 2. ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

2.1. Процесуальна регламентація діяльності органів досудового розслідування під час воєнного стану

З огляду на особливості процесуальної регламентації діяльності органів досудового розслідування в умовах воєнного стану насамперед слід окреслити їх правовий статус, завдання та функції.

Органами досудового розслідування, відповідно до ст. 38 КПК України, є органи, що здійснюють досудове слідство і дізнання. Досудове слідство здійснюють: 1) слідчі підрозділи: органів Національної поліції; органів безпеки; органів Державного бюро розслідувань; 2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України; 3) підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України. Дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів: органів Національної поліції; органів безпеки; органів Бюро економічної безпеки України; органів Державного бюро розслідувань; Національного антикорупційного бюро України [74].

Дізнання є формою досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України [74]. Саме така форма досудового розслідування, як дізнання, була введена законодавцем саме задля спрощення кримінального провадження [138].

Організація досудового розслідування кримінальних проступків має свою специфіку, яка значною мірою зумовлена спрощеним процесуальним порядком у формі дізнання, потребою в оперативному реагуванні на суспільно небезпечні діяння, необхідністю відновлення соціальної справедливості, а також обмеженими часовими рамками його здійснення, встановленими в один місяць, що, на думку багатьох науковців, є недостатнім для повного дослідження обставин [32].

Пункт 6 ч. 1 ст. 3 КПК України визначає, що досудове слідство – це форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів, на що посилається в ухвалі слідчий суддя Куликівського районного суду Чернігівської області [147].

Порівнюючи завдання, покладені на підрозділи дізнання та слідчі підрозділи, можна відзначити їх значну подібність за формою і змістом, що зумовлено спільною метою – забезпечення ефективного досудового розслідування. Обидва підрозділи наділені завданнями щодо захисту особи, суспільства і держави від кримінальних посягань, охорони прав учасників провадження, забезпечення повного і неупередженого розслідування, відшкодування шкоди потерпілим та виявлення причин і умов вчинення правопорушень. Основна відмінність полягає у сфері юрисдикції: підрозділи дізнання працюють виключно з кримінальними проступками, тоді як слідчі підрозділи – з усіма кримінальними правопорушеннями. Також у формулюваннях завдань слідчих підрозділів акцентовано увагу на їх взаємодії з іншими органами для усунення причин правопорушень, що відсутнє у положеннях щодо дізнання. Таким чином, попри подібну мету та функціональне навантаження, відмінності між підрозділами зумовлені насамперед рівнем суспільної небезпеки правопорушень, що перебувають у їхній компетенції [114, 112].

Відповідно до покладених завдань, підрозділи дізнання та слідчі підрозділи реалізують їх шляхом виконання визначених функцій у межах досудового розслідування. Функціональне наповнення діяльності підрозділів дізнання та слідчих підрозділів демонструє значну схожість, зумовлену спільною процесуальною метою – забезпечення повного й неупередженого досудового розслідування. Обидва підрозділи здійснюють дослідження обставин правопорушень, проводять правову оцінку зібраних доказів, організовують взаємодію з іншими органами (оперативними, експертними, прокуратурою), узагальнюють слідчу практику та сприяють удосконаленню законодавства.

Водночас наявні деякі відмінності, що відображають різницю у складності юрисдикції: слідчі підрозділи, на відміну від дізнання, мають ширший спектр функцій, зокрема обов'язок інформування населення, реалізацію заходів боротьби зі злочинністю, контроль за службовою дисципліною та законністю у розслідуваннях, що відсутні у функціях підрозділів дізнання. Крім того, формулювання завдань слідчих більш деталізоване й охоплює не лише внутрішню організаційну роботу, а й елементи публічної комунікації. Таким чином, хоча обидва види підрозділів функціонують у межах єдиної системи кримінального провадження, рівень складності справ та відповідно глибина функціонального навантаження у слідчих підрозділів є вищою. Отже, органи досудового розслідування становлять систему спеціально уповноважених підрозділів і посадових осіб, наділених повноваженнями здійснювати слідство та дізнання для реалізації завдань кримінального провадження.

В умовах дії правового режиму воєнного стану кримінальний процес зазнає істотної трансформації, що виявляється, зокрема, у спрощенні процедур досудового розслідування.

Одним із ключових нормативних механізмів, який забезпечує таку адаптацію, є ст. 615 КПК України, яка запроваджує особливий режим досудового розслідування у ситуаціях, коли функціонування органів правосуддя є ускладнене або тимчасово неможливе через бойові дії, окупацію чи блокування населених пунктів.

У ч. 1 ст. 615 КПК України передбачено, що в умовах, коли забезпечення участі слідчого судді або суду в кримінальному провадженні є ускладненим або неможливим, уповноважені посадові особи органів досудового розслідування мають право самостійно приймати рішення щодо заходів забезпечення кримінального провадження, з обов'язковим подальшим повідомленням слідчого судді та внесенням відповідної інформації до ЄРДР.

На практиці положення ст. 615 КПК України були реалізовані, зокрема, у вигляді тимчасового делегування повноважень слідчого судді прокурорам у частині прийняття рішень про продовження строку тримання під вартою. Аналіз

практики Верховного Суду підтверджує, що в умовах воєнного стану органи досудового розслідування змушені діяти у межах функціонального компромісу між законністю і доцільністю. Так, в ухвалі Верховного Суду від 21.07.2022 у справі № 761/22125/19 (провадження № 51-1474ск20) наголошено на особливостях процесуальної регламентації продовження строку тримання під вартою в умовах воєнного стану. Зокрема, суд вказав, що за умови об'єктивної неможливості звернення до слідчого судді, прокурор має право тимчасово продовжити строк тримання під вартою до двох місяців. Водночас це не скасовує обов'язку подальшого звернення до суду у розумний строк, а також вимагає індивідуального обґрунтування застосування цього особливого порядку [148].

Такий порядок був передбачений ч. 6 ст. 615 КПК України (редакція, що набрала чинності 08.03.2022), яка встановлює тимчасовий особливий режим процесуального регулювання, чинний виключно в умовах воєнного стану. Цей режим передбачав автоматичне продовження запобіжного заходу законом, без судового рішення, за наявності двох умов: 1) дії правового режиму воєнного стану; 2) об'єктивної неможливості проведення судового засідання щодо продовження тримання під вартою.

Процесуальна регламентація у цьому випадку набуває характеру прямої дії закону, що заміщує собою судову процедуру лише тимчасово до моменту поновлення нормального функціонування суду.

На підставі опитування встановлено, що 42 % опитаних слідчих використовували делеговані прокурору повноваження відповідно до ст. 615 КПК України. Серед них 68 % вказали на відсутність методичних роз'яснень щодо застосування цієї статті, що ускладнює прийняття процесуальних рішень.

Питання конституційності частини шостої ст. 615 КПК України, яка передбачала автоматичне продовження строку тримання під вартою під час воєнного стану, стало предметом окремого розгляду Конституційного Суду України. У рішенні КСУ № 8-р(П)/2024 від 18.07.2024 положення ч. 6 ст. 615 КПК України визнано такими, що не відповідають Конституції України у зв'язку

з порушенням права на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України) [124].

Окрім зазначеного, частина перша ст. 615 КПК України містить також низку інших важливих положень, які системно визначають особливий порядок кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Зокрема:

- у випадку відсутності доступу до ЄРДР, рішення про початок досудового розслідування приймається у формі постанови слідчим, дізнавачем або прокурором. У невідкладних випадках до винесення постанови допускається проведення огляду місця події (на це звертає увагу і Верховний Суд у постанові від 06.09.2022 у справі № 506/392/16-к, зазначаючи, що огляд місця події є однією з перших та невідкладних слідчих дій) [102]. Усі дії фіксуються процесуальними документами або за допомогою технічних засобів, а протоколи оформляються протягом 72-х годин після завершення дії. Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи за відсутності можливості залучити понятих допускаються без їх участі, але з обов'язковою безперервною відеофіксацією;

- за відсутності об'єктивної можливості виконання повноважень слідчим суддею (зокрема, за статтями 140, 163, 170, 219, 294 КПК України), ці повноваження тимчасово здійснює керівник відповідного органу прокуратури. Відповідне рішення приймається у формі мотивованої постанови, яка має містити обґрунтування правомірності такого делегування, зокрема, з посиланням на обставини, що унеможливають звернення до слідчого судді.

В. Рогальська та В. Дараган підкреслюють, що за загальним правилом, юридичною підставою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді або суду, проте, в п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК, законодавець передбачив, що в умовах воєнного стану та у разі відсутньої об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень щодо прийняття рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження ст. ст. 140, 163, 164, 170, 173 КПК - такі повноваження виконує

керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Тим самим законодавець делегував керівнику відповідного органу прокуратури окремі повноваження слідчого судді щодо вирішення питання про застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження як привід, тимчасовий доступ до речей і документів та арешт майна [125, с. 678].

- за відсутності об'єктивних умов для завершення досудового розслідування та направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або про звільнення особи від кримінальної відповідальності, перебіг строку розслідування підлягає призупиненню на підставі вмотивованої постанови прокурора із зазначенням обставин, що унеможливають подальші процесуальні дії; після усунення таких обставин строк відновлюється, а до прийняття рішення про зупинення прокурор зобов'язаний вирішити питання щодо продовження строку тримання особи під вартою.

Водночас у науковій літературі продовжують обґрунтовувати необхідність системного врегулювання цього питання у загальних положеннях КПК України. Зокрема, Г. К. Тетерятник ще у 2021 році зауважував, що необхідним є внесення доповнення до ч. 1 ст. 280 п. 4 КПК України такого змісту: «якщо у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів жодній особі не було повідомлено про підозру» [136, с. 347]. Відповідно, положення ст. 615 КПК України лише частково реалізують цю ідею, діючи як виняток, запроваджений для особливих умов, а не як загальний процесуальний механізм;

- якщо з технічних причин відсутній доступ до Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, визначення судді для розгляду матеріалів кримінального провадження здійснює голова суду. У разі його відсутності ці повноваження переходять до заступника голови суду, при цьому розподіл має відбуватися з урахуванням встановленої черговості та необхідності забезпечення збалансованого навантаження між суддями. Коли ні голова суду, ні його заступник не можуть виконати зазначені функції, відповідне рішення

приймає суддя, який є найстаршим за віком. Водночас у науковій літературі звертається увага на те, що архітектура модернізованої ЄСІТС потенційно може включати підсистему штучного інтелекту, яка б забезпечувала інтелектуальну підтримку процесів автоматизованого розподілу справ.

З огляду на міжнародний досвід пропонується, щоб така підсистема здійснювала аналіз навантаження, спеціалізації суддів, складності справ та інших релевантних факторів. Це дозволило б формувати прогнози моделі для оптимізації розподілу матеріалів та забезпечення об'єктивної рівномірності. У майбутньому це могло б слугувати ефективною альтернативою для ручного розподілу у випадках тимчасової недоступності ЄСІТС [59, с. 71];

- процесуальні дії, передбачені статтями 220, 221, 304, 306, 376, 395, 426 КПК України, у разі відсутності об'єктивної можливості їх виконання, підлягають проведенню невідкладно за наявності можливості, але не пізніше ніж протягом 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану;

- у разі наявності випадків для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, передбачених ст. 208 КПК України, або за наявності обґрунтованих обставин, які дають підстави вважати, що особа, підозрювана у вчиненні злочину, може втекти з метою ухилення від кримінальної відповідальності, уповноважена службова особа має право затримати таку особу без ухвали слідчого судді, суду. Затримання особи в умовах воєнного стану допускається без ухвали слідчого судді, суду, якщо наявні випадки, визначені ст. 208 КПК України, або виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що особа, підозрювана у вчиненні злочину, може втекти з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Строк такого затримання не може перевищувати строк, визначений ст. 211 КПК України. Якщо в умовах воєнного стану відсутня об'єктивна можливість доставити затриману особу до слідчого судді, суду у встановлений строк, розгляд клопотання про обрання запобіжного заходу здійснюється із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи. У чинній судовій практиці вже наявні приклади проведення судових засідань у режимі відеоконференції,

зокрема в умовах воєнного стану, що підтверджується відповідними ухвалами судів (наприклад, Вищого антикорупційного суду (ВАКС) від 07.04.2025, справа № 991/3024/25 [146]; Верховинського районного суду Івано-Франківської області від 12.12.2024, справа № 938/1905/24 [145]), винесеними на підставі ч. 1 ст. 336 КПК України у зв'язку з відсутністю об'єктивної можливості забезпечити особисту присутність учасників провадження.

Генеральний прокурор або уповноважені ним прокурори наділені повноваженням змінювати підслідність щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтями 407, 408 КК України (самовільне залишення військової частини та дезертирство), для забезпечення ефективності досудового розслідування.

У разі застосування тримання під вартою відповідно до вимог ст. 615 КПК України, строк дії ухвали слідчого судді або постанови керівника органу прокуратури про тримання під вартою може бути продовжений до одного місяця керівником відповідного органу прокуратури – на підставі клопотання прокурора або клопотання слідчого, погодженого з прокурором. Такий строк може продовжуватися неодноразово, у межах строку досудового розслідування.

Водночас ч. 4 ст. 615 КПК України передбачає судовий контроль за діями та рішеннями прокурора або слідчого, які вчиняються у межах делегованих повноважень. Результати опитування свідчать, що захисники у своїй практиці також підтверджують вплив цих процедур на реалізацію прав підозрюваних: 62 % з них вважають, що воєнні спрощення істотно обмежують права підозрюваних, 30 % – що лише частково, тоді як лише 8 % не вбачають впливу. Додатково 48 % адвокатів зазначили, що стикалися з випадками затримання без ухвали слідчого судді, передбаченого статтями 208, 615 КПК України.

Скарги на такі дії можуть бути подані до слідчого судді суду, у межах юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування. У разі об'єктивної неможливості функціонування відповідного суду справа передається до найбільш територіально наближеного суду, здатного здійснювати правосуддя, або до іншого суду, визначеного у встановленому законом порядку.

Таким чином, законодавець зберігає фундаментальні гарантії права на оскарження та забезпечує безперервність здійснення судового контролю, навіть за умов істотного порушення роботи судової системи через бойові дії чи окупацію.

Конституційний Суд України 01.04.2026 рішенням № 3-р(П)/2026 визнав такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), ч. 5 ст. 615 КПК України, якою було передбачено, що у разі неможливості проведення підготовчого судового засідання обраний слідчим суддею, керівником органу прокуратури під час досудового розслідування запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання у підготовчому судовому засіданні, але не більше ніж на два місяці [123].

Відповідно, вищезазначені рішення Конституційного Суду України № 8-р(П)/2024 та № 3-р(П)/2026 свідчать про недостатній рівень законодавчої техніки при конструюванні окремих положень ст. 615 КПК України, що призводив до їх невідповідності конституційним гарантіям прав і свобод людини.

Частина сьома ст. 615 КПК України передбачає особливий режим дотримання строків вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі. У разі наявності об'єктивних обставин, що унеможливають виконання цієї процесуальної дії у строк, встановлений ст. 278 КПК України (тобто не пізніше 24-х годин з моменту затримання), та за умови, що такі дії здійснюються в умовах воєнного стану, строк може бути продовжений до 48 годин. Якщо письмове повідомлення про підозру не вручено у цей строк, особа підлягає негайному звільненню.

Таке нормативне рішення балансує між потребою забезпечення належного процесуального оформлення затримання та гарантіями недопущення свавільного позбавлення свободи, навіть за умов надзвичайного стану.

Окремої уваги заслуговують приписи ч. 11 ст. 615 КПК України, відповідно до якої показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, зокрема числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у

кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

Водночас за положеннями статей 23, 95 КПК України суд може обґрунтовувати свої висновки лише показаннями, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або які були отримані у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України.

Наведені положення формують певну процесуальну колізію між спеціальними правилами здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану та загальними засадами безпосередності дослідження доказів. З одного боку, ч. 11 ст. 615 КПК України фактично допускає можливість використання у суді показань, отриманих під час досудового розслідування, за умови обов'язкової відеофіксації допиту та участі захисника під час допиту підозрюваного, з іншого боку – положення ст. 23 та ст. 95 КПК України закріплюють фундаментальний принцип безпосередності судового розгляду, відповідно до якого суд має оцінювати лише ті показання, які були безпосередньо досліджені у судовому засіданні або отримані у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України.

У зв'язку з цим положення ч. 11 ст. 615 КПК України не можуть тлумачитися як такі, що автоматично надають доказового значення будь-яким відеозаписам допитів, проведених під час досудового розслідування. Відеофіксація у даному випадку виступає додатковою гарантією достовірності та належності отриманих відомостей, однак не усуває необхідності дотримання загальних засад кримінального провадження, насамперед принципу

змагальності, забезпечення права на захист та безпосередності дослідження доказів судом.

Водночас положення ч. 11 ст. 615 КПК України викликають наукову дискусію щодо їх узгодженості із конституційними засадами здійснення правосуддя та принципом безпосередності дослідження доказів судом. Фактично зазначена норма допускає використання у суді показань, отриманих на стадії досудового розслідування, за наявності відеофіксації та інших процесуальних гарантій, що певною мірою відступає від класичної моделі безпосереднього судового дослідження доказів. Водночас відсутність рішення Конституційного Суду України щодо неконституційності зазначених положень не дає підстав для однозначного висновку про їх невідповідність Конституції України.

Фактично законодавець, запроваджуючи такі винятки в умовах воєнного стану, прагнув забезпечити можливість збереження доказової інформації у ситуаціях, коли існує об'єктивний ризик неможливості повторного допиту особи у майбутньому через бойові дії, окупацію територій, загрозу життю учасників провадження, їх евакуацію або інші надзвичайні обставини. Саме тому обов'язкова відеофіксація допиту набуває особливого значення як засіб фіксації не лише змісту показань, а й поведінки допитуваної особи, відсутності ознак примусу, дотримання процесуального порядку проведення слідчої дії та забезпечення права особи на правову допомогу.

Водночас навіть за наявності відеозапису суд повинен оцінювати допустимість таких доказів з урахуванням вимог ст. 86 КПК України, перевіряючи, чи були дотримані процесуальні гарантії під час отримання показань, чи не було порушено право особи на захист, а також чи існували об'єктивні підстави для застосування спеціального порядку, передбаченого ст. 615 КПК України. За відсутності таких умов отримані показання можуть бути визнані недопустимими доказами.

Крім того, Європейський суд з прав людини у справі «Макеян проти Азербайджану» (заява № 46435/09), серед іншого, зазначив, що за загальним правилом, для того, щоб провадження було справедливим, суд має надавати

більшого значення показанням свідка, наданим під час судового засідання, ніж протоколу його допиту під час досудового слідства [131].

У правозастосовній практиці наголошується, що засада безпосередності дослідження доказів не має абсолютного характеру та може застосовуватись з урахуванням конкретних обставин кримінального провадження. Верховний Суд у постанові від 19.11.2019 у справі № 750/5745/15-к (провадження № 51-10195км18) зазначив, що засаді безпосередності, як і будь-якій іншій загальній засаді кримінального провадження, притаманна певна гнучкість при її застосуванні у конкретних обставинах. Залежно від обставин ця засада реалізується в різних формах, оскільки суд має узгоджувати її з іншими засадами кримінального процесу та/або легітимними інтересами суспільства чи окремих осіб [104]. Такий підхід має особливе значення в умовах дії правового режиму воєнного стану, коли окремі процесуальні механізми здійснення досудового розслідування та судового розгляду можуть зазнавати об'єктивної модифікації, однак така адаптація не повинна призводити до нівелювання фундаментальних гарантій права на справедливий суд та права на захист.

Тому положення ч. 11 ст. 615 КПК України повинні застосовуватися як винятковий механізм, зумовлений умовами воєнного стану, із дотриманням принципу пропорційності обмеження процесуальних гарантій та забезпеченням належного судового контролю за допустимістю таких доказів.

Для підвищення результативності досудового розслідування та ефективної реалізації повноважень поліції під час воєнного стану в Україні було запроваджено законодавчі зміни, що набрали чинності з 01.05.2022. Зокрема, ці зміни до КПК України визначили особливий порядок формування міжвідомчих слідчих груп у період дії воєнного стану.

Відповідно до ч. 4 ст. 39 КПК України (у редакції після змін), керівник органу досудового розслідування у таких умовах отримав повноваження за власною вмотивованою постановою, погодженою з керівництвом відповідних органів досудового розслідування, створювати міжвідомчі слідчі групи та

призначати старшого слідчого, який організовує і координує роботу інших слідчих у складі групи.

Запровадження цієї норми має на меті забезпечення комплексного і скоординованого виконання процесуальних завдань, а також узгодженого здійснення слідчих (розшукових) дій в умовах підвищеної складності та специфіки воєнного стану.

Правові засади розслідування міжвідомчої слідчої групи охоплюють:

- законність створення і припинення діяльності групи;
- процесуальні повноваження слідчих під час групового провадження;
- поєднання колегіальності розслідування з особистою відповідальністю [28, ст. 105].

Окремим елементом процесуальної регламентації діяльності органів досудового розслідування в умовах воєнного стану є спеціальне досудове розслідування (*in absentia*). Ця процедура передбачена КПК України для випадків, коли підозрюваний переховується від органів слідства або перебуває на тимчасово окупованій території, що унеможлиблює проведення досудового розслідування за загальними правилами.

Крім того, у зв'язку з необхідністю врегулювання питань обміну військовополонених та повернення українських захисників додому, 28.07.2022 було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених». Зокрема, цим Законом передбачено можливість здійснення судового розгляду в кримінальному провадженні щодо злочинів, зазначених у ч. 2 ст. 297¹ КПК України, за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), якщо до нього уповноваженим органом прийнято рішення про передачу його для обміну як військовополоненого, і такий обмін відбувся (ч. 3 ст. 323 КПК України) [97, с. 53].

Отже, спеціальне досудове розслідування є не лише інструментом подолання процесуальних перешкод, зумовлених збройним конфліктом, а й

засобом забезпечення принципу невідворотності кримінальної відповідальності, що сприяє підтриманню балансу між правами сторін і ефективністю кримінального провадження в умовах обмеженого доступу до територій, осіб та доказів.

Науковці В. Федченко, Т. Бадалова [149, с. 5] та А. Гаркуша [20, с. 158] вважають, що процедура «*in absentia*» в умовах воєнного стану наразі є ефективнішою за процедуру видачі особи (екстрадицію). Вони пояснюють, що до початку війни екстрадиція була найпоширенішою формою міжнародного співробітництва у процесуальному провадженні. Проте з 23.12.2022, коли набрав чинності Закон України «Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах та Протоколу до Конвенції» від 01.12.2022, українська адвокатська спільнота дедалі частіше підтримує застосування процедури спеціального досудового розслідування «*in absentia*» щодо військових злочинців рф.

Н. А. Лугіна та Я. І. Покорська виокремлюють основні характеристики спеціального досудового розслідування в умовах воєнного стану:

1. У період дії воєнного стану органи досудового розслідування, зокрема Державне бюро розслідувань, Національна поліція, Служба безпеки України, отримують розширені процесуальні повноваження. Наприклад, можливе проведення обшуків без попереднього дозволу слідчого судді, а також затримання підозрюваних на триваліший строк без судової санкції та застосування інших заходів, що забезпечують швидке реагування на загрози національній безпеці.

2. Такий вид досудового розслідування здійснюється за спрощеною процедурою, адаптованою до умов надзвичайного чи воєнного стану. Це дозволяє слідчим діяти більш оперативно, зменшуючи кількість формальних процедур для отримання необхідних дозволів.

3. Пріоритетом спеціального досудового розслідування є захист національної безпеки та правопорядку. Основна мета полягає у своєчасному та ефективному реагуванні на правопорушення, що створюють загрозу державі та

її громадянам, навіть якщо це передбачає тимчасове обмеження окремих прав і свобод.

4. Незважаючи на спрощення окремих процесуальних процедур та розширення повноважень слідчих, важливо забезпечувати належний моніторинг і контроль за їхніми діями. Це необхідно для запобігання зловживань і дотримання принципу законності навіть в умовах надзвичайної ситуації.

5. Процесуальне керівництво здійсненням спеціального досудового розслідування в умовах воєнного стану покладається на Офіс Генерального прокурора, що має гарантувати відповідність дій слідчих правовим нормам.

6. Варто враховувати, що проведення слідчих (розшукових) дій під час воєнного стану часто відбувається у складніших та більш небезпечних умовах, що вимагає від слідчих підвищеного рівня професійної підготовки та спеціальних навичок для забезпечення ефективного розслідування [83, с. 228].

25% опитаних захисників брали участь у провадженнях, де застосовувалося спеціальне досудове розслідування (*in absentia*). Водночас 60% адвокатів визнали його виправданим лише у виняткових випадках, 30% наголосили на істотному обмеженні прав підозрюваних, а 10% вважають, що така процедура взагалі не повинна застосовуватися в умовах воєнного стану. Окремо варто зауважити, що після запровадження в Україні правового режиму воєнного стану та в умовах триваючої збройної агресії російської федерації інститут спеціального кримінального провадження (*in absentia*) набув особливого практичного значення.

При тому, застосування провадження *in absentia* не може розглядатися як відступ від конституційних засад кримінального судочинства, оскільки його нормативна конструкція побудована на моделі балансування між ефективністю кримінального переслідування та гарантіями справедливого судового розгляду. Конституція України гарантує кожному право на судовий захист (ст. 55) та право на професійну правничу допомогу (ст. 59), а також встановлює, що навіть в умовах воєнного стану обмеження прав і свобод допускаються лише у межах, визначених ст. 64 Конституції України. У сукупності це означає, що держава не

звільняється від обов'язку забезпечити реальну, а не формальну можливість захисту особи, навіть якщо вона тимчасово вибула з процесуальної взаємодії з органами досудового розслідування.

У зв'язку з цим спеціальне досудове розслідування може застосовуватися виключно за наявності сукупності умов, прямо передбачених кримінальним процесуальним законом, а також за умови доведення того, що особа належним чином повідомлена або що орган досудового розслідування вжив усіх об'єктивно можливих заходів для її повідомлення. Судовий контроль у таких провадженнях не має формального характеру, а повинен включати перевірку фактичної ефективності повідомлення, обґрунтованості оголошення підозрюваного у розшук та дотримання принципу пропорційності втручання у право на участь у процесі.

Погоджуємося з думкою О. А. Олійника, який зауважив, що незважаючи на спрощений порядок і відсутність особи, щодо якої здійснюється розслідування, зберігаються основні гарантії захисту, зокрема право на захисника, судовий контроль за дотриманням прав підозрюваного, а також заборона повторного звернення з клопотанням про проведення спеціального досудового розслідування у межах одного кримінального провадження [98, с. 17].

У цьому контексті ключового значення набуває інститут захисника, зокрема захисника за призначенням, який у провадженнях *in absentia* фактично виконує компенсаторну функцію щодо відсутності безпосередньої участі підозрюваного. Саме тому особливої уваги потребує питання не формальної, а фактичної ефективності його участі: здатності здійснювати процесуальні дії без прямого контакту з підзахисним, обсяг процесуальної автономії, а також межі реалізації стратегії захисту в умовах обмеженого доступу до інформації про позицію особи. Відсутність належного наукового аналізу цих аспектів знижує повноту доктринального осмислення гарантій права на захист у таких провадженнях.

Не менш важливим є питання процесуального оскарження рішень у межах спеціального досудового розслідування, оскільки саме механізм перегляду та судового контролю процесуальних дій слідчого і прокурора виступає основним інструментом для запобігання можливих зловживань. У провадженнях *in absentia* особливої складності набуває визначення суб'єкта права на оскарження, оскільки підозрюваний фактично позбавлений можливості безпосередньо реалізувати це право. У таких умовах функція процесуального контролю частково трансформується на захисника, який реалізує право на оскарження, а також на суд, який повинен забезпечити контроль за дотриманням процесуальних гарантій.

Таким чином, аналіз чинної правової бази та судової практики свідчить про наявність усталеного підходу до тлумачення ст. 615 КПК України як тимчасового інструменту забезпечення кримінального переслідування в екстремальних умовах. Водночас практика застосування цієї норми засвідчує необхідність її подальшого вдосконалення у напрямі посилення процесуальних гарантій особи та належного судового контролю.

2.2. Початок кримінального провадження та подальше проведення окремих слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану

В умовах воєнного стану кримінальне провадження характеризується адаптацією процесуальних механізмів до умов збройного конфлікту, що проявляється у спрощенні порядку початку досудового розслідування, можливості проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій до внесення відомостей до ЄРДР та активному використанні спеціального режиму, передбаченого ст. 615 КПК України. Особливого значення набувають оперативність фіксації доказів, забезпечення безпеки учасників провадження та застосування сучасних технічних засобів документування, зокрема 3D-сканерів, БПЛА, супутникових знімків і ГІС-технологій. Найбільш поширеними слідчими

(розшуковими) діями в умовах воєнного стану є огляд місця події, обшук і допит, проведення яких супроводжується обов'язковою відеофіксацією та, у визначених випадках, участю спеціалістів і захисника. Є.О. Загородній наголошує, що ефективність досудового розслідування під час воєнного стану залежить від поєднання процесуальної гнучкості, міжвідомчої взаємодії, належного технічного забезпечення та дотримання вимог допустимості доказів, визначених кримінальним процесуальним законодавством [40, с. 204].

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України кримінальне провадження поділяється на досудове розслідування та судове провадження, а також процесуальні дії, що здійснюються у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність.

Досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження, а судове провадження – це кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами [74].

Тут варто зауважити, що загальні положення досудового розслідування визначаються засадами кримінального процесу. Відтак, розглядаючи таке загальне положення як початок досудового розслідування, необхідно враховувати, що його зміст зумовлений дією засади публічності (ст. 25 КПК України). Зазначена засада покладає на органи досудового розслідування обов'язок розпочати досудове розслідування у кожному випадку виявлення ознак кримінального правопорушення [49, с. 18–19].

Про початок досудового розслідування, підстави його початку та інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України, слідчий або дізнавач зобов'язаний невідкладно у письмовій формі повідомити керівника органу прокуратури.

Відповідно до ч. 2 ст. 218 КПК України, якщо слідчий отримав із заяви, повідомлення чи інших джерел інформацію про обставини, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не належить до його компетенції, він зобов'язаний протягом п'яти днів із моменту встановлення таких обставин письмово поінформувати про це прокурора. При цьому слідчий продовжує здійснювати розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність.

Зі свого боку прокурор зобов'язаний розглянути таке повідомлення слідчого протягом десяти днів із дня його отримання. У разі підтвердження викладених обставин прокурор приймає постанову про визначення підслідності.

Водночас абзац перший ч. 5 ст. 36 КПК України передбачає, що Генеральний прокурор (або особа, яка виконує його обов'язки), керівник обласної прокуратури, їх перші заступники чи заступники мають право своєю вмотивованою постановою доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування. Це може стосуватися, зокрема, слідчого підрозділу вищого рівня у межах одного органу у випадках неефективного досудового розслідування або за наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування відповідного органу досудового розслідування чи проведення розслідування в умовах воєнного стану.

У межах початку кримінального провадження в умовах воєнного стану важливе значення має дотримання вимог щодо прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення. На переконання К. П. Шевчишеної, дії слідчого будь-якого правоохоронного органу (НП, ДБР, СБУ), з яких розпочинається досудове розслідування воєнних злочинів, передбачають передусім невідкладну перевірку заяви чи повідомлення про

вчинення такого злочину. Ці дії спрямовані на встановлення обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування воєнних злочинів в Україні відповідно до ст. 91 КПК України [158].

Загалом найбільш типовими джерелами інформації про вчинення кримінального правопорушення є:

- заяви (повідомлення) осіб, які надходять до органу (підрозділу) поліції, особи, уповноваженої на здійснення досудового розслідування, або службової особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію заяв (повідомлень);

- самостійно виявлені слідчим (дознавачем) або іншою посадовою особою органу (підрозділу) поліції з будь-якого джерела обставини кримінального правопорушення;

- повідомлення осіб, які затримали підозрювану особу під час учинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, чи під час безперервного переслідування особи, яку підозрюють у його вчиненні тощо [113].

Водночас досудове розслідування не може проводитися та є забороненим без внесення відомостей до ЄРДР, тобто сама по собі наявність заяви чи повідомлення без подальшого внесення таких відомостей не передбачає початку досудового розслідування. У такому випадку заява про вчинення злочину не є доказом у кримінальному провадженні, а виступає підставою для відповідного реагування органів досудового розслідування, внесення відомостей до ЄРДР за викладеними фактами та їх первинної перевірки [101].

У листі Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12.01.2017 №9-49/0/4-17 «Узагальнення про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування» зазначено, що внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР є обов'язком, що виникає з моменту надходження заяви чи повідомлення, незалежно від того, чи містить воно, на думку слідчого або прокурора, ознаки складу злочину [144].

Водночас у постанові Касаційного кримінального суду Верховного суду у справі № 556/450/18 зазначено, що «підставою початку досудового розслідування є не будь-які прийняті та зареєстровані заяви, повідомлення, а лише ті з них, у яких вбачають вагомні обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, короткий виклад яких разом із прізвищем, ім'ям, по батькові (найменуванням) потерпілого або заявника, серед іншого, вносять до ЄРДР» [100].

Отже, позиції Вищого спеціалізованого суду України та Касаційного кримінального суду Верховного Суду не суперечать одна одній, а уточнюють зміст обов'язку щодо внесення відомостей до ЄРДР. З одного боку, слідчий або прокурор не оцінює заяву на предмет наявності складу злочину перед реєстрацією, з іншого – підставою для внесення до ЄРДР є повідомлення, яке містить обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, з обов'язковим коротким викладом таких обставин у реєстрі.

І. П. Глушко наголошує, що досить важливим моментом при поданні заяви про вчинення кримінального правопорушення є вчасне отримання інформації про невнесення відповідних відомостей до ЄРДР, з тим, щоб не допустити пропуску десятиденного терміну на оскарження передбаченого ч. 1 ст. 304 КПК України та уникнути можливої зайвої судової тяганини [25].

Окремої уваги заслуговують питання організаційного забезпечення реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану, особливо в районах активних бойових дій або на звільнених територіях. З метою запобігання випадкам безпідставної відмови у прийнятті заяв під приводом відсутності документальних підтверджень О. В. Лазукова пропонує впровадження спеціальних бланків суворої звітності або спеціальних журналів обліку звернень [78, с. 114]. Однак, на нашу думку, впровадження таких бланків має супроводжуватися чітким нормативним регулюванням порядку їх використання, визначенням відповідальних осіб за ведення обліку та забезпеченням контролю з боку органів прокуратури для запобігання можливих зловживань і формального підходу до реєстрації заяв.

З практичного боку доцільно також передбачити можливість ведення такого обліку в електронній формі із забезпеченням резервного копіювання даних, що дозволить зберігати інформацію навіть у випадках пошкодження або втрати паперових носіїв через бойові дії чи евакуацію органів поліції з населених пунктів.

Усі дії, що проводяться у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність, до моменту внесення відомостей до ЄРДР, як підкреслює М. Я. Никоненко, є процесуальними діями, що здійснюються у межах кримінального провадження: прийняття заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, затримання особи, оскарження бездіяльності щодо невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР тощо [96, с. 200].

На початку досудового розслідування в умовах воєнного стану науковці О. В. Таран, А. А. Вознюк, Р. А. Сербин та інші вирізняють такі особливості:

1) форма процесуального рішення – постанова про початок досудового розслідування, винесення якої визначає момент початку досудового розслідування;

2) до постанови про початок досудового розслідування у порядку п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України застосовані вимоги, визначені у ч. 5 ст. 214 КПК України (дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність; прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а

також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування; інші обставини, передбачені положенням про ЄРДР);

3) обов'язок внесення відомостей до ЄРДР за першої можливості, після відновлення доступу до ЄРДР не визначає момент початку досудового розслідування, а забезпечує можливість збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку, узагальнення даних про кримінальне провадження, які використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості, внесені до ЄРДР, що відповідає його призначенню [104, с. 114–116].

За результатами проведеного анкетування серед 50 слідчих Національної поліції України визначено, що з 2022 по 2025 р.р. 37 % виносили постанову про початок досудового розслідування.

У разі неможливості внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, і, відповідно, неможливості формування витягу із цього Реєстру, відповідно до листа Верховного Суду від 03.03.2022 № 1/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», інформація про реєстрацію кримінального правопорушення та початок досудового розслідування може бути підтверджена мотивованою постановою органу досудового розслідування про початок досудового розслідування, яка має містити всі відомості, визначені ст. 214 КПК України. Такий документ може вважатися належним підтвердженням початку досудового розслідування і підставою розгляду клопотань органу досудового розслідування [160].

Це свідчить про поступову імплементацію положень п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України у практичну діяльність слідчих підрозділів в умовах воєнного стану. У постанові про початок досудового розслідування обов'язково зазначаються такі відомості: дата надходження заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення чи виявлення обставин з іншого джерела; дані про потерпілого або заявника (прізвище, ім'я, по батькові чи найменування); короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; попередня правова кваліфікація діяння із зазначенням статті (частини статті)

Закону України про кримінальну відповідальність; прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка винесла постанову.

Водночас 62 % опитаних слідчих зазначили про існування проблем із належним оформленням таких постанов через обмежений доступ до ЄРДР у період активних бойових дій або окупації територій. Також відзначено випадки різного підходу до визначення моменту початку досудового розслідування через відсутність єдиної практики застосування ст. 615 КПК України та обмежене методичне забезпечення.

Установлення моменту початку досудового розслідування в умовах воєнного стану має не лише декларативне, а й практичне значення, оскільки саме з цього моменту уповноважені особи набувають права на проведення слідчих (розшукових) дій. Водночас реалії воєнного часу зумовлюють необхідність адаптації тактики та порядку проведення таких дій до умов обмеженої безпеки, відсутності доступу до окремих територій, порушення логістики та нестачі технічних засобів фіксації.

У цьому контексті особливого значення набуває належне процесуальне оформлення повноважень учасників кримінального провадження, зокрема прокурора, який здійснює процесуальне керівництво. Як зазначено у постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22.02.2021 у справі № 754/7061/15, провадження № 51-4584кмо18, за змістом статей 36, 37, 110 КПК України рішення про призначення (визначення) прокурора у конкретному кримінальному провадженні та, у разі необхідності, групи прокурорів, обов'язково має прийматись у формі постанови, яка повинна міститись у матеріалах досудового розслідування та відповідати вимогам до процесуального рішення.

Верховний Суд наголосив, що відсутність такої постанови у матеріалах кримінального провадження або її неналежне оформлення, зокрема непідписання уповноваженою службовою особою, свідчить про відсутність належних процесуальних повноважень у прокурора, який здійснював процесуальне керівництво. У свою чергу, це зумовлює визнання недопустимими

доказів, зібраних у такому кримінальному провадженні, як таких, що отримані без належного процесуального керівництва з боку уповноваженого суб'єкта [105].

У цьому контексті особливого значення набуває правове регулювання та практична реалізація слідчих (розшукових) дій, що проводяться з урахуванням специфіки збройного конфлікту. Науковці визначають слідчі (розшукові) дії як один із ключових процесуальних засобів збирання та перевірки доказів [92], а дані, отримані під час проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, стають базою для спрямування подальшого процесу розслідування, на їх підставі перевіряють слідчі версії, формують систему подальших дій слідчого з пошуку всіх обставин кримінального правопорушення та осіб, причетних до його вчинення [156, с. 171].

На нашу думку, у воєнний час слідчі (розшукові) дії набувають не лише доказового, а й превентивного значення, оскільки оперативне документування фактів і фіксація доказів унеможлиблює їх знищення, фальсифікацію або втрату у зв'язку з активними бойовими діями. При цьому ефективність таких дій залежить від готовності слідчих працювати в екстремальних умовах, гнучкості тактичних рішень, міжвідомчої взаємодії та технологічного забезпечення. На практиці це означає необхідність розроблення спеціальних методичних рекомендацій і протоколів, адаптованих до умов збройного конфлікту.

Огляд місця події є однією з першочергових та найбільш інформаційно насичених слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виявлення, фіксацію та вилучення слідів кримінального правопорушення. Його процесуальна форма передбачена ст. 237 КПК України, а методика проведення визначається загальними криміналістичними положеннями та відомчими інструкціями.

В умовах воєнного стану проведення огляду місця події набуває додаткового значення у зв'язку з підвищеною кількістю правопорушень, що пов'язані з бойовими діями, масовими руйнуваннями, загибеллю людей, а також мародерством, незаконним заволодінням майном, порушенням правил ведення війни тощо. У таких умовах ускладнюється доступ до місць подій, зростають

ризика для безпеки слідчих, експертів та інших учасників провадження, а сама місцевість може залишатися мінованою або контрольованою противником.

Як влучно зазначили О. С. Тарасенко та О. С. Тарасенко, в умовах військових дій аксіоматична криміналістична рекомендація про невідкладність огляду місця події набуває особливої актуальності. Бойові дії, з одного боку, суттєво ускладнюють її реалізацію через небезпеку для життя учасників слідчої розшукової дії, з іншого – є причиною знищення слідової картини через переміщення військової техніки, застосування важкого озброєння, тощо. Причиною зниження оперативності огляду у деяких випадках є також порядок інформування військовослужбовцями про надзвичайні події, що передбачає доповідь керівництву, яке і вирішує про повідомлення інформації правоохоронним органам. Водночас невідкладність огляду не означає проведення його без відповідної підготовки. Зокрема, до виїзду на місце події, крім традиційних заходів, доцільно: ознайомитися з оперативною обстановкою у районі місця події, дізнатися про наявні військові підрозділи та зони їх відповідальності; вивчити рельєф та інші характеристики місцевості, де планується проведення огляду; забезпечити належну охорону учасників слідчої (розшукової) дії [135, с. 217].

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України у невідкладних випадках до винесення постанови про початок досудового розслідування може бути проведено огляд місця події, що дозволяє оперативно зафіксувати сліди злочину або наслідки ворожих дій (руйнування, тіла загиблих, вибухонебезпечні предмети тощо).

Склад слідчо-оперативної групи визначається з урахуванням характеру об'єкта, що є місцем події, його меж, ймовірної кількості слідів та способу вчинення злочину, пов'язаного зі збройною агресією. Обов'язковим є залучення до складу СОГ спеціалістів, зокрема: спеціаліста вибухотехнічної служби, який здійснює розмінування та перевірку об'єкта огляду на вибухобезпечність; у разі, якщо залишки засобу ураження не можуть бути вилучені (через ризик детонації, загорання чи транспортування), приймається рішення про їх знищення на місці;

спеціаліста з питань застосування ракетних військ, артилерії або військової авіації, якого залучають за потреби з відповідних військових частин або органів військового управління з метою встановлення імовірного напрямку обстрілу, типів озброєння, а також причин загибелі чи поранення осіб або пошкодження об'єктів; спеціалістів із питань озброєння, якщо для встановлення обставин події необхідні спеціальні знання про застосоване військове обладнання та боєприпаси [69, с. 170].

У контексті збройної агресії РФ проти України огляд місця події є не лише етапом збору доказів, а й інструментом фіксації воєнних злочинів та порушень міжнародного гуманітарного права. Його результати можуть бути використані як у національних, так і в міжнародних судах.

У разі відсутності можливості складання повноцінного процесуального документа результати фіксуються доступними технічними засобами (відеозапис, фото, GPS-координати), а протокол складається не пізніше ніж через 72 години після завершення дії.

У разі участі кількох слідчих у проведенні огляду можливе здійснення ними огляду окремих адрес або різних ділянок місцевості. Також огляд може проводитися спільно всіма слідчими із розподілом обов'язків у складі слідчо-оперативної групи. Наприклад, слідчий № 1 здійснює відеофіксацію місця огляду, детально коментуючи його послідовно (територія – будівля (споруда) – приміщення – об'єкт); слідчий № 2 письмово фіксує обстановку огляду та виявлені сліди (об'єкти), складає план-схему місця події із зазначенням відстані від епіцентру вибуху до об'єктів навколишнього середовища та їх розташування відносно сторін світу; слідчий № 3 здійснює вилучення виявлених речових доказів за участю спеціалістів-криміналістів.

Таким чином, огляд місця події в умовах воєнного стану проводиться із дотриманням спеціального процесуального режиму, визначеного ст. 615 КПК України, який дозволяє органам досудового розслідування діяти оперативно, без порушення гарантій допустимості доказів, і, водночас, з урахуванням реальних загроз життю та здоров'ю учасників провадження.

З метою забезпечення належної фіксації обстановки місця події в умовах воєнного стану активно застосовуються сучасні технічні засоби, що сприяють точному документуванню просторових характеристик і слідів правопорушення. КПК України передбачає можливість використання технічних засобів під час кримінального провадження, зокрема про це йдеться в п. 2 ч. 4 ст. 71, в п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України тощо.

До таких можуть належати:

1. 3D-сканери (наприклад, FARO або Leica), що дозволяють створювати тривимірні цифрові моделі місця події. Вони забезпечують високоточну просторову фіксацію об'єктів і можуть використовуватись як джерело доказів у кримінальному провадженні. Практика окремих держав, зокрема Нідерландів, свідчить про доцільність застосування цієї технології у провадженнях щодо злочинів проти життя або інших особливо тяжких кримінальних правопорушень [234].

2. Безпілотні літальні апарати (БПЛА) ефективні для огляду територій, небезпечних або важкодоступних для слідчої групи. Застосування дронів дає змогу зібрати візуальні матеріали для подальшого аналізу та документування з дотриманням вимог процесуального законодавства. Науковці звертають увагу на те, що безпілотні літальні апарати можуть бути ефективним технічним засобом під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду чи обшуку, оскільки забезпечують більш повну та оперативну фіксацію місця події, особливо у випадках обмеженого доступу або необхідності відображення загальної картини події з висоти [11, с. 404].

3. Супутники та супутникові знімки є ефективним інструментом моніторингу великих територій у контексті воєнних конфліктів. У розслідуванні воєнних злочинів їх застосовують для візуального підтвердження подій (руйнування, переміщення військових підрозділів, техніки, змін у ландшафті), моніторингу динаміки конфлікту за серією знімків у різні моменти часу, а також для виявлення масових поховань або укриттів, зокрема у важкодоступних або окупованих районах. Такі зображення є важливими для документування

злочинів і можуть виступати візуальними доказами у міжнародних судових процесах [48, с. 103].

4. ГІС-технології (геоінформаційні системи) використовуються для нанесення координат об'єктів на цифрову карту, визначення меж ураження, відстаней між слідами, а також формування доказової бази у провадженнях щодо застосування заборонених засобів ведення війни.

Водночас застосування сучасних технічних засобів фіксації обстановки місця події зумовлює необхідність визначення їх правового статусу у системі джерел доказів кримінального провадження. Отримані за допомогою 3D-сканування, безпілотних літальних апаратів, супутникових знімків та ГІС-технологій матеріали не є новими видами доказів у розумінні КПК України, однак можуть набувати процесуального значення залежно від форми їх закріплення.

Такі матеріали, як правило, виступають похідними носіями інформації (електронними документами, фото- та відеозаписами, результатами технічної фіксації), які відповідно до положень КПК України можуть бути віднесені до документів як процесуальних джерел доказів. Їх доказове значення визначається не технічним способом отримання, а процесуальною формою їх отримання, закріплення та подання стороною кримінального провадження.

Ключовим критерієм їх допустимості є дотримання вимог ст. 86 КПК України, відповідно до якої доказ визнається допустимим за умови, що він отриманий у порядку, встановленому кримінальним процесуальним законом. У цьому контексті особливого значення набуває дотримання вимог щодо фіксації процесуальних дій (ст. 104 КПК України), належного оформлення додатків до протоколів слідчих (розшукових) дій, а також забезпечення автентичності цифрових даних.

Допустимість таких матеріалів передбачає, зокрема: (1) можливість ідентифікації джерела походження цифрової інформації; (2) відсутність ознак втручання, монтажу чи зміни первинного змісту; (3) забезпечення цілісності та незмінності даних з моменту їх отримання; (4) дотримання процесуальної форми

їх отримання уповноваженим суб'єктом. Недотримання цих вимог може зумовлювати визнання відповідних матеріалів недопустимими доказами як такими, що отримані з істотним порушенням вимог КПК України.

Таким чином, вирішальним для оцінки 3D-моделей, БПЛА-зйомки, супутникових знімків та ГІС-даних є не їх технологічна природа, а відповідність загальних критеріїв допустимості доказів, встановленим ст. 86 КПК України, у поєднанні з процесуальними гарантіями їх належного отримання та фіксації.

А. В. Прокопова виокремлює низку типових умов проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях про воєнні злочини, що передбачають участь працівників органів досудового розслідування та відповідних спеціалістів. До об'єктів огляду належать:

- місця та ділянки, що зазнали обстрілів, зокрема об'єкти цивільної та критичної інфраструктури;
- будівлі та транспортні засоби, пошкоджені або знищені внаслідок бойових дій;
- вирви від снарядів і ракет;
- місця масового розграбування та знищення майна;
- залишки вибухонебезпечних предметів (снаряди, гільзи, ракети);
- зразки військової техніки;
- місця, де утримувалися у полоні або зазнавали катування військовослужбовці чи цивільні особи;
- місця масових або поодиноких поховань;
- ділянки місцевості, де мали місце вбивства;
- тіла загиблих, їх зовнішній огляд безпосередньо на місці виявлення;
- місця заподіяння шкоди довкіллю або забруднення навколишнього середовища;
- документи, що можуть мати доказове значення;
- місця дислокації ворожих військовослужбовців тощо [117, с. 134].

Складно не погодитися з цим підходом, оскільки наведені категорії об'єктів огляду дійсно відповідають специфіці слідчої діяльності в умовах

збройного конфлікту. Це, зокрема, пов'язано з тим, що місця вчинення таких злочинів, як правило, перебувають у зоні активних або нещодавно завершених бойових дій, де зберігаються об'єктивні перешкоди для негайного та повноцінного проведення слідчих (розшукових) дій. У зв'язку з цим перелік таких об'єктів може бути розширений з урахуванням практики досудового розслідування, зокрема за рахунок місць тимчасового утримання переміщених осіб, складів з гуманітарною допомогою, об'єктів цифрової інфраструктури (мобільних веж, серверів тощо), що також можуть містити інформацію, яка має доказове значення.

Додатково, відповідно до звітів міжнародних слідчих груп та стандартів документування воєнних злочинів (PILPG, Mnemonic), об'єктами огляду також визнаються цифрові пристрої (мобільні телефони, планшети), які могли бути використані для фіксації подій чи містити свідчення про злочин [219].

65 % опитаних слідчих зазначили, що в умовах активних бойових дій огляд місця події був єдиною реальною слідчою (розшуковою) дією, яка дозволяла зберегти докази. 72 % проводили огляди без понять, проте із повною відеофіксацією.

Огляд речей та комп'ютерних даних. В умовах воєнного стану значно підвищується актуальність огляду речей і комп'ютерних даних, зокрема для фіксації фактів координації військових дій, пропаганди, фінансування збройних формувань або організації постачання заборонених засобів ведення війни. Комп'ютерні дані можуть містити електронне листування, плани операцій, дані про переміщення підрозділів або фінансові перекази, що мають доказове значення у кримінальних провадженнях про воєнні злочини.

Застосування спеціальних технічних засобів і залучення фахівців у сфері інформаційних технологій дозволяє проводити огляд цифрових носіїв та відновлювати видалені дані, забезпечуючи всебічність і повноту розслідування.

Анкетування 50 слідчих Національної поліції України показало, що з 2022 по 2025 р.р. огляд комп'ютерних даних вони називали найактуальнішою та найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією. 70 % респондентів зазначили, що

огляд цифрових носіїв є найбільш уживаною слідчою дією з 2022 р. Серед них 54 % проводили такі дії за участю фахівців з ІТ, а 28 % застосовували спеціальне програмне забезпечення для відновлення видалених даних.

В умовах воєнного стану важливого значення набуває проведення огляду різних джерел інформації з оформленням відповідних протоколів. Зокрема, слідчі здійснюють огляд сайтів РФ із нормативними документами щодо застосування військової сили, а також публікацій у мережі інтернет про міжнародний збройний конфлікт. Проводиться огляд інтернет-ресурсів для виявлення інформації про захоплення населених пунктів, призначення комендантів, колаборантів, факти бойових дій чи обстрілів. Окреме значення має огляд відеозаписів із камер спостереження та мобільних телефонів очевидців, а також огляд телефонів для підтвердження перебування військових РФ на відповідній території. Крім того, у звільнених районах проводиться огляд місця події з метою фіксації обстановки та виявлених слідів злочину [132].

Окрім проведення огляду джерел інформації з оформленням відповідних протоколів слідчі активно використовують сучасні інформаційні ресурси та технології для підготовки та підтримки цієї слідчої дії. Правоохоронні органи постійно адаптуються до нових інструментів для підвищення ефективності кримінального аналізу. В умовах воєнного стану позитивно зарекомендували себе як спеціалізовані онлайн-сервіси приватного сектору, так і державні інформаційні системи. Зокрема, застосовуються платформи на основі ПНП, інформаційної підсистеми СОСТА, сервіси «Воєнний злочинець», ППМ «Телефон», а також ресурси DeepStateMap.Live для відстеження хронології та розташування подій.

Корисними для збору та обробки інформації під час огляду є сервіси супутникових знімків, зокрема MAXAR, Planet, SentinelOnline, що забезпечують доступ до актуальних даних про місцевість. Для підтримки аналітичної роботи використовуються численні державні бази даних та інформаційні системи (Інформаційно-телекомунікаційна система «Інформаційний портал Національної поліції України», Автоматизована інформаційна система

оперативного призначення Міністерства внутрішніх справ України, реєстри Державної міграційної служби, Міністерства юстиції України, Офісу Генерального прокурора). Також у практиці слідчих застосовуються системи розпізнавання обличчя, аналітичні програмні продукти для дослідження криптоактивів, інструменти бізнес-аналізу та платформи для проведення розслідувань (DataWalk, Maltego, Profiler, I2, Videris) [119, с. 201].

Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи. У випадках, коли залучення понятих до проведення обшуку чи огляду житла чи іншого володіння особи є неможливим через загрозу їхньому життю або здоров'ю, така процесуальна дія проводиться без їх участі, але за обов'язкової умови безперервного відеозапису з використанням доступних технічних засобів. На думку А. Чистякової, такий порядок відкриває великі можливості для зловживань [153, с. 77], однак ми вважаємо його прикладом функціональної адаптації кримінального процесу до умов збройного конфлікту.

В умовах воєнного стану виняток із загального правила ґрунтується на двох підставах: 1) об'єктивна неможливість залучення понятих, що означає відсутність можливості залучити зазначених учасників кримінального провадження через незалежні від волі особи, яка проводить відповідну слідчу (розшукову) дію, обставини; 2) потенційна небезпека для життя чи здоров'я понятих, пов'язана з обстановкою та умовами проведення відповідної процесуальної дії. Слідчий або прокурор, який проводить слідчу (розшукову) дію в умовах воєнного стану, повинні оцінити наявність зазначених підстав і прийняти рішення щодо залучення або незалучення понятих. При цьому насамперед слід враховувати фактор реальної або потенційної небезпеки, а також швидко змінюваність обстановки, що зумовлює невідкладність проведення таких дій з метою збереження доказової інформації [154, с. 195; 23, с. 10]

О.В. Таран, А.А. Вознюк, Р.А. Сербин та інші науковці підкреслюють, що застосування спеціальної норми не можна вважати правомірним, якщо

уповноважений суб'єкт посилається винятково на дію правового режиму воєнного стану, як єдину підставу для застосування спеціальної норми [106].

Отже, застосування винятку із загального правила щодо залучення понятих під час воєнного стану має бути обґрунтоване конкретними обставинами, що свідчать про об'єктивну неможливість їх залучення або реальну чи потенційну небезпеку для їхнього життя чи здоров'я, а не лише фактом дії правового режиму воєнного стану.

Окремо слід наголосити, що дотримання процесуальної форми та наявність належних повноважень у слідчого є обов'язковою умовою допустимості результатів обшуку як доказу. Так, постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29.01.2020 у справі № 473/3712/18, провадження № 51-4540км19, містить правову позицію про те, що проведення обшуку житла слідчим, який не мав належних повноважень у конкретному кримінальному провадженні, є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та відповідно до ст. 87 КПК України спричиняє визнання протоколу обшуку недопустимим доказом. Надана копія постанови начальника відділу поліції визнана неналежним підтвердженням повноважень слідчого, оскільки у реєстрі матеріалів кримінального провадження, наданому учасникам провадження, дані про наявність постанови про створення групи слідчих відсутні [103].

Допит як слідча (розшукова) дія є основним процесуальним засобом отримання відомостей про обставини кримінального правопорушення від підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого або свідка. Відповідно до ст. 224 КПК України, допит проводиться у місці й в умовах, що забезпечують безпеку учасників, дотримання їхніх прав і законних інтересів, а також можливість всебічного, повного й неупередженого дослідження обставин кримінального провадження.

Практика свідчить, що результативність допиту прямо корелює з часовими межами: затримка у його проведенні створює передумови для узгодження позицій між співучасниками, визначення «лідера» загальної лінії поведінки та

зовнішнього впливу на підозрюваного. Опитування слідчих підрозділів підтвердило цю закономірність: більшість респондентів відзначили, що саме невідкладність після затримання забезпечує достовірність отриманих показань (додаток В).

Аналіз застосування тактичних прийомів показав, що найбільш розповсюдженим є встановлення психологічного контакту з допитуваним – цей прийом відзначили всі опитані (100 %). Високі показники продемонстрували також постановка запитань (100 %), викладення показань у формі вільної розповіді (94 %), пред'явлення доказів (87 %), використання чинника раптовості (63 %), а також актуалізація забутих обставин (57 %) і приховування меж інформованості слідчого (59 %). Меншою мірою застосовуються такі прийоми, як створення напруження (47 %), його зняття (68 %), спостереження за психофізичними реакціями (39 %), використання конфліктів у злочинній групі (21 %) чи науково-технічних засобів (21 %) (додаток Г).

Не менш показовими є результати опитування адвокатів. Переважна більшість (40 %) вбачає своєю основною метою під час допиту виявлення прорахунків, допущених слідчим. Третина адвокатів (15 %) орієнтується насамперед на використання суперечностей між доказами, тоді як лише 5 % прямо визначили своєю метою захист клієнта «будь-якою ціною». Такі дані свідчать про те, що для захисника тактика під час допиту – це не лише забезпечення процесуальних гарантій, а й інструмент впливу на хід розслідування.

В умовах воєнного стану проведення допиту ускладнюється низкою факторів: загрозою безпеці слідчого та допитуваної особи через бойові дії або окупацію територій, обмеженим доступом до приміщень органів досудового розслідування, порушенням транспортного сполучення, евакуацією населення. У таких випадках допит може проводитися у доступних і відносно безпечних місцях із урахуванням реальних умов безпеки.

Особливу увагу слід приділити вимогам частини 11 статті 615 КПК України, яка встановлює спеціальні умови допустимості доказів, отриманих під

час допиту у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану. Так, показання свідка чи потерпілого (у тому числі під час одночасного допиту кількох уже допитаних осіб) можуть використовуватися як докази в суді лише за умови, що хід і результати допиту були зафіксовані доступними технічними засобами відеофіксації.

Щодо допиту підозрюваного закон встановлює суворіші вимоги: такі показання можуть бути використані як докази виключно у разі участі захисника у допиті, а також за умови обов'язкової відеофіксації його ходу і результатів із використанням доступних технічних засобів.

Так, Подільський районний суд міста Києва зазначив, що показання потерпілого ОСОБА_8 бере до уваги з огляду на неможливість його допиту через зникнення безвісти в період запровадження воєнного стану, що підтверджується витягом з Єдиного реєстру досудових розслідувань Подільського УП ГУНП у м. Києві, а також показаннями свідка ОСОБА_17. Водночас у зв'язку з неможливістю допитати потерпілого ОСОБА_8 суд, відповідно до положень ст. 97 КПК України вважає допустимими показання свідків ОСОБА_13 та ОСОБА_17 (в частині обставин, які їм відомі зі слів потерпілого ОСОБА_8) в якості показань з чужих слів. Так, вищезазначені показання є логічними, не містять протиріч, узгоджуються з висновками проведених експертиз та іншими письмовими доказами [15].

А Красноградський районний суд Харківської області визнав протокол допиту належним та допустимим доказом, оскільки він отриманий із дотриманням порядку, передбаченого ч. 11 ст. 615 КПК України, а безпосередній його допит у судовому засіданні на даний час є неможливим, оскільки останній під час обміну полоненими був обміняний та знаходиться на території рф [13].

Тобто, судова практика свідчить, що у виняткових випадках, як приклад, коли особу неможливо допитати безпосередньо у судовому засіданні (через зникнення безвісти, перебування на тимчасово окупованій території або за межами юрисдикції України після обміну полоненими) суд може визнати протокол допиту належним і допустимим доказом, якщо він був отриманий із

дотриманням процесуальних вимог, є логічним, узгодженим з іншими доказами у справі та не містить суперечностей.

А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та інші науковці звернули увагу на те, що допит може проводитися щодо різних категорій осіб, які мають різний процесуальний статус – військовополонені, потерпілі, свідки, спеціалісти тощо. Проведення допиту для кожної з цих категорій має свої особливості, що стосуються як підготовчого етапу, так і безпосереднього здійснення цієї слідчої (розшукової) дії [54,].

Є. О. Мурзо слушно вказує на те, що під час прямого допиту за правилами КПК України забороняється ставити навідні питання, тобто такі, що містять у собі можливу відповідь. Наприклад, запитання: «Чи був він одягнений у військову форму?», «Чи він забрав годинник у загиблого солдата?», замість «Що він взяв у загиблого солдата?» [93, с. 191].

Таким чином, проведення допиту в умовах воєнного стану потребує від слідчого особливої уваги до процесуальної форми та дотримання гарантій прав учасників провадження. Обов'язкове застосування технічних засобів відеофіксації та залучення захисника під час допиту підозрюваного покликані забезпечити достовірність доказів і дотримання принципу змагальності навіть за надзвичайних обставин воєнного часу.

2.3. Шляхи взаємодії органів досудового розслідування України та іноземних держав з питань екстрадиції осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану

У період воєнного стану питання забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень набуває особливої ваги. Попри це, чинники глобального характеру, зокрема, стрімкий розвиток цифрових технологій, доступність засобів комунікації, недоліки у національних системах кримінального переслідування та спрощення процедур перетину кордону створюють сприятливе середовище для втечі

правопорушників за межі держави. У такому контексті особливої значущості набуває міжнародне співробітництво, спрямоване на притягнення до відповідальності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану.

І. О. Завидняк розглядає міжнародне співробітництво в кримінальному провадженні як багаторівневу систему відносин, яка охоплює процесуальну, законодавчу, політичну, організаційно-управлінську, інформаційну та науково-дослідну діяльність держав, уповноважених органів та міжнародних організацій задля узгодженості дій уповноважених на те органів під час досудового розслідування злочинів, судового розгляду та притягнення винних осіб до відповідальності [39].

Відповідно до КПК України, міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків. Міжнародним договором України можуть бути передбачені інші, ніж у КПК України, форми співробітництва під час кримінального провадження.

У науковій літературі на окрему увагу заслуговує узагальнення нормативної бази міжнародного співробітництва України у кримінальному процесі. Так, у науково-практичному посібнику «Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти» [126] авторським колективом представлено розгорнутий перелік національних і міжнародних нормативно-правових актів, що стосуються процедур екстрадиції, видачі осіб, передачі доказів, взаємної правової допомоги, виконання вироків, що є важливим для формування цілісної картини правового регулювання теми дослідження.

Так, відрізняються, серед іншого:

1. Багатосторонні міжнародні договори з питань кримінального судочинства: 1) конвенції Ради Європи: Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах (1959 рік) [34], Європейська конвенція про видачу правопорушників (1957 рік) [35], Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах (1972 рік) [37], Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів (1974 рік) [36] тощо; 2) конвенції Організації Об'єднаних Націй: Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997 рік) [89], Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 рік) [90], Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (2000 рік) [60], Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму (2005 рік) [88]; 3) конвенції Організації американських держав: Конвенція про екстрадицію (1933 рік) [61], Міжамериканська конвенція про взаємну допомогу в кримінальних справах (1992 рік) [87];

2. Двосторонні договори про правову допомогу у кримінальних справах (кримінальних провадженнях) із різними країнами: Договір між Україною та Канадою про взаємодопомогу у кримінальних справах від 23.09.1996 [30], Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про екстрадицію від 10.12.1998 [29], Договір між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 10.02.2000 [31], Угода між Україною та Організацією Об'єднаних Націй про виконання вироків Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії від 07.08.2007 [141], Угода між Україною та Королівством Нідерландів про міжнародне правове співробітництво щодо злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу МН17 Малайзійських авіаліній 17.07.2014 [140] тощо;

3. Міжвідомчі договори про правову допомогу у кримінальних справах (кримінальних провадженнях) із різними країнами: Угода між Генеральною прокуратурою України і Міністерством юстиції Республіки Польща на виконання ст. 3 Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від

24.05.1993 [139], Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України і Федеральною прокуратурою Швейцарської Конфедерації в боротьбі з організованою злочинністю і відмиванням доходів від 19.04.1999 [86], Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ Республіки Польща у боротьбі із злочинністю від 12.03.1992 [142] тощо;

4. Рішення Європейського суду з прав людини;

5. Національне законодавство: КПК України [74], Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [45], Інструкція про порядок здійснення міжнародного співробітництва з питань взаємної правової допомоги, видачі правопорушників (екстрадиції), передачі (прийняття) засуджених осіб, виконання вироків та інших питань міжнародного судового співробітництва у кримінальному провадженні під час судового провадження, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 19.08.2019 № 2599/5 [110] та наказ Генеральної прокуратури України «Про організацію роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва» від 12.09.2023 № 258 [115].

Досить слушно акцентують увагу О. С. Тарасенко, Р. В. Герасимчук, А. В. Шевчишен та інші науковці на тому, що велике значення має міжвідомча взаємодія, яка здійснюється шляхом взаємного обміну інформацією та проведення сумісних заходів щодо виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, а також запобігання їх виявів [10, с. 27]. На нашу думку, в умовах воєнного стану роль міжвідомчої взаємодії суттєво зростає, адже ефективність розслідування значною мірою залежить від координації не лише між національними слідчими органами, а й між українськими та іноземними інституціями, зокрема у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування воєнних злочинів.

Центральними органами України у сфері міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні є: Офіс Генерального прокурора – на стадії досудового розслідування (крім кримінальних правопорушень, підслідних НАБУ), Міністерство юстиції України – під час судового провадження, а

Національне антикорупційне бюро України виконує функції центрального органу у справах, що належать до його підслідності, зокрема щодо фінансових та корупційних кримінальних правопорушень [74].

Проаналізувавши міжвідомчі нормативно-правові акти та міжнародні угоди, укладені з компетентними органами іноземних держав і міжнародними організаціями, С. Є. Зубенко дійшов висновку, що до компетентних правоохоронних органів, які здійснюють міжнародне співробітництво під час кримінального провадження, належать:

1) компетентні установи іноземних держав, визначені міжнародними договорами й угодами або на які покладено повноваження щодо міжнародного співробітництва (окружні суди, прокуратура, юстиція, поліція), а також міжнародні організації (Європол, Інтерпол, Міжнародний кримінальний суд);

2) правоохоронні органи України уповноважені на надання правової допомоги та міжнародне співробітництво:

2.1) центральні органи (Офіс Генерального прокурора, Міністерство юстиції України, Національне антикорупційне бюро України);

2.2) органи, які відповідно до покладених на них обов'язків здійснюють міжнародне співробітництво (МВС України, НП, ДБР, Державна прикордонна служба України, Бюро економічної безпеки України) [51, с. 60].

Одним із найважливіших інструментів такого співробітництва залишається екстрадиція, яка забезпечує реалізацію принципу невідворотності покарання щодо осіб, які переховуються на території іноземних держав після вчинення кримінально-протиправних діянь.

Питання екстрадиції у контексті кримінального провадження неодноразово ставало предметом наукового аналізу у працях вітчизняних правників. Зокрема, проблеми правового регулювання процедури видачі осіб, механізми міжнародної правової допомоги, гарантії захисту прав особи при екстрадиції, а також роль центральних органів України досліджували такі учені, як: О. Бандурка, Г. Гавриш, Ю. Гурджа, В. Ємельянов, В. Іващенко, А. Іщенко, М. Корнієнко, Д. Лещенко, Л. Лобойко, В. Лукашевич, Є. Лук'янчиков, В.

Маляренко, С. Михеєнко, П. Назаренко, С. Нестеренко, В. Нор, І. Озерський, М. Пашковський, Д. Письменний, В. Тертишник, Ю. Черноус, С. Чернявський, В. Шибіко, С. Яценко та інші.

Великий тлумачний словник сучасної української мови має дефініцію «екстрадиції» як видачу іншій державі особи, що порушила закони цієї держави, вчинивши злочин [33]. Вчені визначають екстрадицію як: 1) взаємовідносини компетентних органів і посадових осіб взаємодіючих держав, які регламентуються винятково кримінальним процесуальним законодавством [149]; 2) однією з найефективніших форм надання взаємної правової допомоги держав у сфері боротьби зі злочинністю [58]; 3) синонімом поняття «видача особи з метою притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку» та узагальнене поняття, яке охоплює не лише видачу осіб для кримінального переслідування, а й суміжні підінститути, зокрема передачу осіб до міжнародних судових органів або для відбування покарання [4, с. 163].

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 541 КПК України видача особи (екстрадиція) – це видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави.

В умовах воєнного стану особливого значення набуває ефективна взаємодія органів досудового розслідування України з компетентними органами іноземних держав з метою розшуку, затримання та видачі (екстрадиції) осіб, які вчинили кримінальні правопорушення та можуть переховуватися за межами України.

Глава 44 КПК України передбачає правові підстави, порядок і процедури видачі осіб (екстрадиції), визначаючи екстрадицію як міжнародно-правову форму співробітництва держав, спрямовану на забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності. Відповідно до положень цієї глави, компетентні

органи України здійснюють запити про видачу, розглядають запити іноземних держав, проводять екстрадиційні перевірки та забезпечують тимчасовий арешт або екстрадиційний арешт особи, а також ухвалюють рішення про видачу або відмову у видачі.

Д. Шумейко у своєму дослідженні згадує екстрадицію крізь призму правових традицій та моделей, що сформувалися у межах трьох основних систем: європейсько-континентальної, англо-американської та змішаної. У межах кожної з них автор виокремлює характерні моделі екстрадиції, зокрема моделі, притаманні країнам Європейського Союзу, Скандинавії, Британської співдружності та Північної Америки. Особливу увагу приділено принципам відмінностям процедурного регулювання: наприклад, для європейсько-континентальної системи типовим є адміністративний порядок прийняття рішень про видачу особи, тоді як в англо-американській системі така видача передбачає обов'язкову участь суду та оцінку достатності доказів, що викривають особу у вчиненні злочину [159].

У контексті воєнного стану в Україні ці моделі екстрадиції набувають особливої актуальності, оскільки ефективність міжнародного співробітництва значною мірою залежить від здатності українських органів досудового розслідування адаптувати свої запити до процедурних вимог різних правових систем. Це зумовлює необхідність гнучкого підходу до підготовки екстрадиційних матеріалів, зокрема з урахуванням потреб у підтвердженні обґрунтованості обвинувачення в юрисдикціях, де переважає судова модель прийняття рішення щодо видачі.

Видача особи в Україні іноземній державі можлива у разі вчинення нею злочину, що передбачає максимальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від одного року і більше, або якщо особа вже засуджена, а невідбута частина покарання становить не менше чотирьох місяців. Згідно із положеннями ст. 574 КПК України, екстрадиція може здійснюватися як щодо підозрюваних на етапі досудового розслідування, так і щодо обвинувачених чи засуджених осіб у рамках судового провадження або виконання вироку.

У разі виявлення особи, яка перебуває у розшуку з метою її затримання (арешту) та подальшої екстрадиції, працівник поліції невідкладно повідомляє про це за номером екстреного виклику «102» та доповідає рапортом керівнику відповідного територіального органу (підрозділу) поліції. Зазначений рапорт підлягає реєстрації в інформаційно-телекомунікаційній системі ПНП із автоматичним присвоєнням порядкового номера єдиного обліку (ЄО), а за відсутності технічної можливості – у журналі ЄО, відповідно до вимог, визначених наказом Міністерства внутрішніх справ України від 08.02.2019 № 100 [113].

Керівник підрозділу, у свою чергу, надсилає повідомлення про виявлення особи до уповноваженого підрозділу засобами електронного або факсимільного зв'язку та додатково інформує телефонним зв'язком про факт направлення повідомлення. Уповноважений підрозділ протягом трьох годин із моменту одержання інформації має підтвердити актуальність розшуку особи та наявність наміру компетентного органу іноземної держави ініціювати запит про її екстрадицію. Після отримання підтвердження територіальний орган (підрозділ) поліції зобов'язаний вжити заходів щодо затримання особи у порядку, передбаченому статтями 208, 582 КПК України.

У межах цієї процедури особлива увага приділяється забезпеченню прав осіб, затриманих у зв'язку з екстрадицією. Як зазначає В.В. Ювшин, такі особи мають бути проінформовані про своє право надати згоду на видачу (екстрадицію) у спрощеному порядку, а також про право відмовитися від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності у разі такої згоди [161, с. 42].

С. С. Нестеренко обґрунтовує, що однією із ключових гарантій дотримання прав людини у сфері екстрадиції є закріплене у законодавстві багатьох держав положення про невидачу власних громадян. Такий підхід втілює фундаментальний правовий принцип *jus de non evocando*, що передбачає право кожної особи на розгляд її справи у національному суді відповідно до внутрішнього права. Відмова більшості держав від екстрадиції своїх громадян

ґрунтується не лише на нормах законодавства, а й на загально визнаних цінностях і принципах правової держави [95].

Тому у контексті воєнного стану зростає актуальність належного документування підстав екстрадиційного переслідування, забезпечення дотримання прав людини та мінімізації ризиків політичної мотивації запитів. При цьому органи досудового розслідування зобов'язані своєчасно готувати матеріали для обґрунтування запиту про видачу, дотримуючись вимог міжнародних договорів України та положень статей 574-591 КПК України.

Процедура екстрадиції в умовах воєнного стану стикається з рядом суттєвих труднощів, які ускладнюють ефективну взаємодію між органами досудового розслідування України та іноземними компетентними установами. Серед таких проблем науковці М. Д. Денисовський та А. Ю. Ярошович виокремлюють: значну тривалість та складність розгляду екстрадиційних запитів, що затягує процес видачі осіб; обмеженість фінансових ресурсів, яка негативно впливає на організацію співпраці та реалізацію заходів, пов'язаних із видачею правопорушників; затримки у підготовці або неналежне оформлення необхідних документів, що часто є підставою для відмови в екстрадиції; відмінності у правових системах держав, які створюють юридичні бар'єри для взаємного визнання злочинів і правових підстав для видачі; а також наявність ризиків порушення прав людини, зокрема у випадках, коли запитувана особа може бути піддана катуванням, жорстокому чи принизливому поводженню [27, с. 29–30].

Вважаємо за доцільне додати до переліку такі проблемні питання, як:

1) відсутність універсального підходу до воєнних злочинів у національних законодавствах різних держав, що ускладнює визнання таких діянь підставою для екстрадиції (наприклад, не всі країни мають окрему кваліфікацію мародерства чи колабораціонізму);

2) політична чутливість екстрадиційних справ, пов'язаних із воєнним конфліктом, у таких випадках держави можуть відмовляти у видачі з політичних мотивів або з огляду на загрозу міжнародним відносинам;

3) наявність громадянства запитуваної особи у країні, до якої надіслано запит, що часто стає підставою для відмови у видачі відповідно до національного законодавства або міжнародних договорів;

4) неврегульованість питань подвійної кримінальної відповідальності (*dualcriminality*), коли те саме діяння не визнається злочином в обох державах – запитувачеві й тій, що розглядає запит;

5) відсутність двосторонніх або багатосторонніх угод про правову допомогу чи екстрадицію з окремими державами, що істотно ускладнює або унеможлиблює процес передачі осіб.

Розглядаючи питання порядку направлення запитів про надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні в рамках екстрадиції, науковці В. М. Федченко, Т. Г. Бадалова, О. В. Євтушенко, О. В. Панчук зазначають, що оголошення особи у міжнародний розшук розглядається як початковий етап екстрадиційної процедури. Зокрема, винесення слідчим або прокурором постанови про оголошення підозрюваної особи у міжнародний розшук, звернення до слідчого судді з клопотанням про обрання їй запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, а також відповідна ухвала слідчого судді створюють правову підставу для звернення до Національного центрального бюро Інтерполу з метою ініціювання міжнародного розшуку та подальшого затримання особи з метою екстрадиції [149, с. 21].

В умовах воєнного стану важливо враховувати обмеження, пов'язані з безпековою ситуацією в Україні, що може впливати на можливість виконання екстрадиційних запитів іноземних держав, а також на процедуру видачі осіб з України.

У сучасній доктрині міжнародного кримінального права звертається увага на проблемні аспекти інституту екстрадиції. У межах європейського правового простору обґрунтовується доцільність закріплення та універсалізації принципу «*aut dedere aut iudicare*» («або видай, або суди»), який розглядається як один із ключових елементів міжнародного співробітництва у протидії злочинності. Водночас основна складність полягає не стільки у формальному визнанні цього

принципу чи його нормативному закріпленні, оскільки такі завдання є технічно досяжними, скільки у забезпеченні реального та добросовісного виконання державами взятих на себе міжнародних зобов'язань. Практика останніх років свідчить, що ефективність таких механізмів залишається недостатньою, що не дає підстав для надмірно оптимістичних висновків щодо їх дієвості.

У взаємодії органів досудового розслідування України з компетентними органами інших держав ключову роль відіграють міжнародно-правові інструменти взаємної правової допомоги, а також співпраця через спеціалізовані організації, такі як Євроюст, Європол, Інтерпол.

У березні 2022 р. в контексті російсько-української війни, Євроюст підтримав ініціативу створення спільної слідчої групи (ЖТ) за участі Литви, Латвії, Естонії, Польщі, Румунії, України, США та Міжнародного кримінального суду [229]. Також у липні 2023 року в межах діяльності Євроюсту розпочав роботу Міжнародний центр з переслідування злочину агресії проти України (ІСРА), основними завданнями якого є розслідування воєнних злочинів, скоєних під час збройного конфлікту, збирання доказової інформації та підготовка справ для подальших судових проваджень [52, 19]

Необхідність спрощення доступу до електронної інформації та імплементації Другого додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність (СЕТС № 224) співвідноситься з новими повноваженнями Євроюсту, закріпленими Регламентом (ЄС) 2022/838, відповідно до якого створено спеціалізовану судову базу даних CICED (Core International Crimes Evidence Database) – Центральну міжнародну базу доказів злочинів, призначену для зберігання, збереження та аналізу доказів щодо основних міжнародних злочинів, зокрема пов'язаних зі збройною агресією РФ проти України.

CICED включає три основні компоненти: безпечну передачу доказів, їх надійне зберігання та поглиблений аналіз. У системі ведеться реєстр із зазначенням суб'єкта, який подав докази, відомостей про подію та виду злочину, до якого вони належать. Подання доказів до CICED здійснюють компетентні національні органи держав-членів ЄС, а також держав, що мають прокурорів зі

зв'язків з Євроюстом. Головне призначення CICED полягає не лише у забезпеченні збереження та безпечного обміну доказами, а й у координації та стратегічному плануванні міжнародних і національних розслідувань, організації пошуку доказів та подоланні прогалів у доказовій базі конкретних кримінальних проваджень [190].

Зазначені та інші ініціативи зумовили потребу у вдосконаленні механізмів обміну матеріалами та інформацією, що стосуються кримінальних проваджень. Ефективність подібних підходів вже підтверджена практикою: лише до серпня 2018 року Сирійським механізмом було зібрано близько 4 терабайтів даних, що включали майже 900 000 записів. Такий обсяг засвідчує реальну спроможність подібних структур не лише акумулювати відомості, а й забезпечувати їх систематизацію та подальше використання у міжнародних і національних провадженнях [68, с. 280]/

У діяльності Сирійського механізму основними джерелами доказів є документи, фотографії, відеоматеріали, супутникові знімки, показання свідків та матеріали з відкритих джерел. Їх збирання здійснюється із дотриманням кримінальних процесуальних стандартів з метою забезпечення можливості використання у різних юрисдикціях для притягнення винних до відповідальності [202].

Практичний досвід функціонування Сирійського механізму демонструє, що однією з форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні може бути обмін доказами між державами та міжнародними несудовими механізмами притягнення до відповідальності. Водночас положення КПК України, зокрема розділу IX, який регламентує питання міжнародної взаємодії у сфері кримінального провадження, не містять норми, що передбачала б можливість запитування, одержання чи надання доказів у взаєминах з інституціями на кшталт Сирійського механізму. Така ситуація здатна створити правові колізії у разі, якщо Україна, реалізуючи універсальну юрисдикцію, здійснюватиме розслідування воєнних злочинів, учинених військовослужбовцями РФ на території Сирії, які потрапили у статус

військовополонених під владою України. За умов жорсткої формалізованості національного кримінального процесуального доказового права відсутність відповідного нормативного регулювання може поставити під сумнів допустимість матеріалів, отриманих від подібних міжнародних механізмів.

У межах співпраці органів досудового розслідування України з компетентними органами іноземних держав у кримінальних провадженнях, що стосуються воєнних злочинів, важливе значення має налагодження механізмів своєчасного виявлення осіб, причетних до вчинення міжнародних злочинів, з подальшим забезпеченням їх розшуку, затримання та передачі (екстрадиції) компетентним органам або МКС. Зокрема, одним із інструментів такої співпраці є оперативна робоча група OTF (Operational Task force), створена під егідою Європолу для збору та аналітичного опрацювання інформації з відкритих джерел (OSINT), що дозволяє ідентифікувати підозрюваних осіб, які можуть підлягати екстрадиції до України або у межах міжнародних розслідувань до МКС.

Діяльність OTF дозволяє ефективно встановлювати місце перебування осіб, які переховуються, формувати докази їх причетності до злочинів, передавати таку інформацію компетентним органам держав-учасниць, а також ініціювати процедури арешту, тимчасового затримання та подальшої екстрадиції. Водночас координація дій між правоохоронними органами держав-членів OTF (зокрема, Німеччини, Нідерландів, Франції, США тощо) та органами досудового розслідування України створює новий формат транскордонної взаємодії, що має особливу актуальність в умовах збройного конфлікту [38, 126].

Таким чином, використання OSINT-інструментів та міждержавних аналітичних платформ, як-от OTF, не лише сприяє збору доказів, а й створює передумови для реалізації механізмів міжнародного розшуку та екстрадиції осіб, підозрюваних у вчиненні тяжких злочинів в умовах воєнного стану, відповідно до норм міжнародного права, Римського статуту та двосторонніх договорів про правову допомогу.

Інтерпол відіграє ключову роль у міжнародному кримінальному співробітництві, забезпечуючи структуровану передачу інформації, доступ до

глобальних баз даних та координацію транснаціональних розслідувань. Водночас його діяльність має певні інституційні обмеження, зокрема закріплені у ст. 3 Конституції Інтерполу, яка забороняє політичне та військове втручання, що тривалий час ускладнювало застосування інструментів організації у справах воєнних злочинів [168]. Попри це, Інтерпол поступово трансформується у важливого партнера України у сфері розслідування міжнародних злочинів, зокрема через реалізацію проєкту I-FORCE, який надає правоохоронним органам доступ до міжнародних баз даних, аналітичних інструментів та сприяє оперативному обміну доказами. Необхідність використання таких інструментів зумовлена сучасними викликами, пов'язаними із транскордонним обміном цифровими доказами та доступом до електронної інформації, що перебуває в іноземних юрисдикціях [171]. Саме тому відновлення у 2025 році доступу України до інструментів Інтерполу у сфері воєнних злочинів відкрило новий рівень співпраці, дозволивши ефективніше ідентифікувати підозрюваних та здійснювати швидкий обмін інформацією з іншими юрисдикціями.

Особливого значення набувають спеціальні угоди про співпрацю у розслідуванні злочинів, скоєних під час російського вторгнення, що дозволяють ефективно обмінюватися доказами та координувати дії з іноземними юрисдикціями. Правові підстави взаємодії з іноземними державами у питаннях видачі осіб та розслідування міжнародних злочинів в умовах воєнного стану в Україні ґрунтуються на концепції універсальної юрисдикції. Така юрисдикція дозволяє іноземним державам відкривати кримінальні провадження щодо осіб, підозрюваних у скоєнні міжнародних злочинів в Україні, навіть за відсутності територіального або персонального зв'язку. Відповідно, міжнародна співпраця у формі екстрадиції та правової допомоги виступає ключовим механізмом реалізації цього принципу [192].

У законодавстві Франції [174], Іспанії [214], Німеччини [233] та Швейцарії [227] передбачено, що національні органи можуть ініціювати провадження лише після перевірки відсутності претензій інших юрисдикцій. Йдеться про те, що розслідування розпочинається за умови, що міжнародний суд не заявив про свою

юрисдикцію та не звернувся із запитом на екстрадицію підозрюваної особи, а також за відсутності запиту на видачу з боку іншої компетентної держави.

При цьому підхід різниться залежно від країни: Франція та Швейцарія вимагають лише підтвердження відсутності запитів від будь-якого міжнародного чи національного суду, тоді як Іспанія та Німеччина уточнюють перелік таких випадків і обмежують його ситуаціями, коли екстрадиції вимагає міжнародний суд, держава вчинення злочину або держава громадянства підозрюваного чи потерпілих.

У Румунії [224] застосування універсальної юрисдикції можливе лише за умови, що держава вчинення злочину зверталася із запитом на екстрадицію або видачу підозрюваної особи, але отримала відмову. У Польщі [207] кримінальне провадження щодо міжнародних злочинів, вчинених за кордоном проти іноземних громадян, може розпочатися тільки за умови відсутності рішення про екстрадицію підозрюваного.

Водночас у США екстрадиція можлива виключно на підставі чинного міжнародного договору і лише за умови, що Конгрес не ухвалив протилежного рішення. Подібна ситуація спостерігається у Великій Британії, Бельгії та Нідерландах. Натомість Німеччина і Швейцарія допускають екстрадицію без міжнародного договору, якщо сторони обмінялися деклараціями про взаємність. Незважаючи на поширену практику відмови в екстрадиції у разі відсутності обов'язкових міжнародних зобов'язань, деякі держави можуть погодитися на видачу правопорушника на підставі норм національного законодавства або як акт міжнародної правової доброчесності. Водночас країни, які не мають відповідних договорів про екстрадицію з окремими державами або щодо певних категорій злочинів, нерідко розглядаються як потенційні «безпечні притулки» для осіб, які намагаються уникнути кримінального переслідування [151, с. 191].

Це питання набуває особливого значення для українських органів досудового розслідування в умовах воєнного стану. Під час розгляду запитів про екстрадицію іноземні держави можуть керуватися положеннями ст. 3 Європейської конвенції з прав людини, яка забороняє видачу осіб у випадках

існування реального ризику нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Практика ЄСПЛ передбачає обов'язок запитуваної держави оцінювати умови утримання під вартою та дотримання прав людини в країні, яка подає запит про видачу.

Одним із ключових механізмів міжнародної співпраці у сфері кримінального правосуддя є створення спільних слідчих груп (Joint Investigation Teams, JT). Такі групи дозволяють органам досудового розслідування України та іноземних держав спільно планувати і проводити слідчі (розшукові) дії, обмінюватися доказовою інформацією без тривалих формальних процедур міжнародної правової допомоги. У контексті воєнного стану участь у JT набуває особливої важливості для документування воєнних злочинів, встановлення підозрюваних осіб та подальшого вирішення питань їх екстрадиції для притягнення до кримінальної відповідальності.

Спільні слідчі групи створюються на основі угоди між компетентними органами різних держав [187], як форма міжнародного співробітництва дозволяють уникнути бюрократичних затримок, характерних для традиційних запитів про правову допомогу, і сприяють ефективному збору доказів у транскордонних справах [241].

Згідно із позицією Ю. М. Чорноус та Ю. В. Васюти, запорукою успішної роботи спільної слідчої групи є правильно визначені організаційно-тактичні засади та належне психологічне підґрунтя. Прикладом ефективної міжнародної взаємодії є розслідування катастрофи літака рейсу МН17, що сталося 17.07.2014. Для цього 07.08.2014 була створена спільна слідча група за участю Австралії, Бельгії, Малайзії, Нідерландів та України під керівництвом нідерландського прокурора Фреда Вестербеке. Під час розслідування було проаналізовано понад 1,5 млн телефонних дзвінків, допитано понад 260 свідків і проведено понад 3 тис. експертних досліджень. На підставі зібраних доказів 17.11.2022 окружний суд Гааги виніс вирок чотирьом обвинуваченим у справі збиття літака [7, с. 119].

У цьому контексті доцільно окремо зупинитися на специфіці процесуальних дій, що здійснюються у межах міжнародної правової допомоги

на стадії досудового розслідування. Як зазначає О. І. Коваль у дисертаційному дослідженні «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій у стадії досудового розслідування», така діяльність здійснюється лише за наявності відповідних підстав. Процесуальні дії можуть бути передбачені як нормами КПК України, так і міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України у порядку визначеному законом. У разі відсутності міжнародного договору між державами застосовується принцип взаємності. Важливо, що результати проведення таких дій мають бути належним чином оформлені відповідно до встановленої процедури та у формі, що передбачена законодавством [57, с. 203-204]. Тобто, уповноважений (центральний) орган України (відповідно до ст. 574 КПК України), надсилаючи запит про надання міжнародної правової допомоги, має письмово підтвердити готовність у подальшому розглянути аналогічний запит від запитуваної держави, як це передбачено ч. 2 ст. 544 КПК України. Ключова особливість надання міжнародної правової допомоги на засадах взаємності, порівняно з її здійсненням на підставі міжнародних договорів, полягає у тому, що за відсутності відповідного договору з іноземною державою уповноважений (центральний) орган України зобов'язаний скеровувати запит через Міністерство закордонних справ України, яке надалі передає його компетентному органу іншої держави дипломатичним шляхом [5, с. 96].

Зважаючи на воєнний характер обставин вчинення злочину, органам досудового розслідування України необхідно забезпечувати не лише дотримання формальних вимог до оформлення запитів, а й аргументувати невідворотність покарання у складних геополітичних умовах, де політичні міркування або загроза порушення прав людини можуть використовуватись як підстави для відмови у видачі особи.

В умовах воєнного стану процес міжнародного співробітництва у кримінальних провадженнях набуває особливої складності, що вимагає не лише дотримання встановлених процесуальних норм, а й врахування специфіки

екстрадиційних процедур як ключового механізму видачі осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень.

Г. М. Степанова, Є. О. Загородній наголошують, що забезпечення права на справедливий судовий розгляд у кримінальному провадженні безпосередньо залежить від дотримання міжнародних стандартів доказування та належного використання механізмів міжнародної правової допомоги, що є важливою гарантією ефективності кримінального судочинства та захисту прав людини [133, с. 1373].

Відповідно до гл. 9 КПК України екстрадиційні процедури включають застосування таких механізмів, як тимчасовий арешт (ст. 583 КПК України) та екстрадиційний арешт (ст. 584 КПК України). З урахуванням реалій воєнного часу та збройної агресії ці положення відіграють критичну роль у забезпеченні принципу невідворотності покарання, оскільки дозволяють органам досудового розслідування затримувати осіб ще до офіційного надходження запиту про видачу, що є дієвим запобіжником втечі за межі України або ухилення від кримінальної відповідальності.

Водночас постає потреба у вдосконаленні механізмів міжнародної взаємодії, зокрема через:

- створення пріоритетного каналу обміну інформацією з іноземними правоохоронними органами в умовах надзвичайної ситуації;
- розроблення міжвідомчих протоколів дій для пришвидшеної підготовки та передачі екстрадиційних документів;
- забезпечення ефективної комунікації із дипломатичними установами щодо ідентифікації місцезнаходження правопорушників, які втекли за кордон.

Окрему увагу слід приділяти випадкам, коли особа вчинила кримінальне правопорушення на тимчасово окупованій території – за таких умов значення міжнародної співпраці зростає, а можливості притягнення винного до відповідальності напряду залежать від наявності політичної волі, двосторонніх договорів та принципу взаємності.

Важливим кроком у розвитку договірної бази міжнародного співробітництва стало прийняття Конвенції про взаємну правову допомогу у розслідуванні та переслідуванні за злочини геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини (Ljubljana – The Hague MLA Convention), яку було ухвалено 26.05.2023 в м. Любляна (Словенія) та підписано Україною разом із 32 іншими державами у лютому 2024 року у м. Гаага. Конвенція передбачає створення універсального правового механізму, що включає, серед іншого, екстрадицію підозрюваних або засуджених за міжнародні злочини осіб, які переховуються від правосуддя за межами держави [183]. Участь України у цьому договорі відкриває нові можливості для реалізації екстрадиційного співробітництва з широким колом держав.

2.4. Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом щодо розслідування воєнних злочинів в Україні

Збройна агресія РФ проти України, що супроводжується численними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права, зумовила активізацію співробітництва українських правоохоронних органів із МКС. У 2024 році Україна завершила процес повноправного приєднання до системи міжнародної кримінальної юстиції шляхом ратифікації Римського статуту МКС (ратифіковано Законом України від 21.08.2024 № 3909–IX).

З метою нормативного регулювання співпраці з Міжнародним кримінальним судом у 2022 році до КПК України було включено розділ IX² «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» (статті 617–636). Цей розділ визначає обсяг, порядок та процесуальні механізми взаємодії компетентних органів України з МКС.

Статтею 617 закріплено, що співробітництво України з МКС здійснюється на підставі Римського статуту та положень КПК України. Відповідно до ч. 1 ст. 618 КПК України забезпечення співробітництва з МКС під час розслідування та судового розгляду покладено на Офіс Генерального прокурора. Кримінальне

процесуальне законодавство передбачає можливість передачі кримінального провадження, що здійснюється національними органами досудового розслідування, до МКС для подальшого провадження. У разі прийняття рішення про таку передачу Офіс Генерального прокурора отримує матеріали кримінального провадження від слідчого, прокурора або суду та надсилає їх до МКС. Крім того, згідно зі ст. 620 КПК України, на запит МКС Офіс Генерального прокурора може перебрати на себе здійснення кримінального провадження щодо злочинів проти здійснення правосуддя, що підслідні МКС.

У межах міжнародно-правового співробітництва у сфері кримінального правосуддя Україна взяла на себе обов'язок виконувати прохання МКС про надання правової допомоги. Їх реалізація здійснюється за процедурою, передбаченою для запитів про міжнародну правову допомогу у кримінальних провадженнях, із дотриманням положень Римського статуту від 17.07.1998 шляхом:

- a) ідентифікації і встановлення місця перебування осіб чи предметів;
- b) отримання доказів, зокрема показань під присягою, і збирання доказів, включаючи думки експертів та висновки експертизи, необхідні Суду;
- c) допиту будь-якої особи, щодо якої здійснюється розслідування або кримінальне переслідування;
- d) вручення документів, зокрема судових документів;
- e) сприяння добровільній явці осіб як свідків або експертів до Суду;
- f) тимчасової передачі осіб, як це передбачено у п. 7;
- g) проведення огляду місць або об'єктів, включаючи ексгумацію та огляд поховань;
- h) проведення обшуків і накладення арешту;
- i) надання записів і документів, зокрема офіційних записів і документів;
- j) захисту потерпілих і свідків та збереження доказів;
- k) виявлення, відслідковування і заморожування або арешту доходів, майна та активів, а також знарядь злочинів з метою подальшої конфіскації без шкоди для прав *bonafide* третіх сторін;

1) надання будь-яких інших видів допомоги, не заборонених законодавством запитуваної держави, з метою сприяння здійсненню розслідування і кримінального переслідування за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду [121].

Відомості, що містяться у проханні МКС про співробітництво, а також документи, що додаються до нього, не підлягають розголошенню. Поширення інформації про факт надходження такого прохання та його зміст допускається виключно у межах, необхідних для забезпечення його виконання (ч. 1 ст. 622 КПК України).

У межах правового механізму співробітництва України з МКС важливе значення мають положення статей 623, 624 КПК України, які регламентують зобов'язання держави щодо сприяння забезпеченню доказів та виконання функцій МКС на території України.

Згідно зі ст. 623 КПК України, центральний орган України (Офіс Генерального прокурора) уповноважений вживати заходів для забезпечення збереження доказів, що знаходяться на території України, на підставі відповідного прохання МКС. Такі дії повинні здійснюватися у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, з урахуванням умов та строків, визначених судом. Таким чином, держава-учасниця Римського статуту зобов'язується не лише не перешкоджати ініціативам МКС щодо забезпечення доказової бази, а й активно сприяти їх збереженню, що має істотне значення для ефективного розслідування міжнародних злочинів.

Водночас ч.2 ст. 623 КПК України передбачає механізм узгодження дій у випадках, коли забезпечення збереження доказів може суперечити правам добросовісних третіх осіб або об'єктивно ускладнене іншими обставинами. У таких випадках ініціюються консультації з МКС з метою зміни параметрів відповідного прохання. Такий підхід узгоджується з принципами поваги до прав людини і верховенства права.

Стаття 624 КПК України деталізує порядок реалізації МКС своїх функцій на території України. Відповідно до частини першої, процесуальні дії, що виконуються на запит МКС, можуть здійснюватися безпосередньо Прокурором МКС або уповноваженими ним працівниками, які зазначені у проханні. Виняток становлять лише ті дії, для проведення яких законодавство України вимагає попереднє погодження з прокурором або отримання дозволу слідчого судді (суду). Важливим процесуальним запобіжником є частина друга, згідно з якою у разі делегування Прокурором МКС проведення процесуальних дій іншим посадовим особам суду, їх реалізація допускається лише за погодженням з Генеральним прокурором України або особою, яка виконує його обов'язки. Таким чином, зберігається процесуальний контроль національної юрисдикції, попри реалізацію юрисдикції міжнародної інституції.

Крім того, ч. 3 передбачає, що центральний орган України зобов'язаний вживати заходів для забезпечення виконання МКС його функцій на території України, зокрема, щодо проведення засідань або інших процесуальних форм взаємодії. Це положення відкриває можливість для фізичної присутності представників МКС в Україні, що може бути критично важливим у справах, пов'язаних із воєнними злочинами, скоєними на її території.

Загалом проаналізовані положення демонструють високий рівень зобов'язань України у межах взаємодії з МКС, а також її відкритість до прямої участі міжнародних суб'єктів у процесуальних діях, пов'язаних із розслідуванням та переслідуванням найтяжчих міжнародних злочинів.

Особливу увагу приділено процесуальним гарантіям щодо особи, яка є об'єктом співпраці з МКС. Стаття 625 КПК України визначає процесуальний порядок тимчасової передачі особи до МКС для забезпечення її участі у необхідних процесуальних діях. Такий механізм може бути застосований виключно у випадку надходження відповідного прохання від МКС щодо особи, яка перебуває під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території України. Метою передачі є забезпечення отримання показань цієї особи чи її участі в інших процесуальних діях під час розгляду справ у МКС. При

цьому законодавець закріплює обов'язкову умову здійснення такої передачі – наявність письмової згоди самої особи, що дозволяє дотриматися фундаментальних гарантій її правового статусу.

До ухвалення рішення про тимчасову передачу центральний орган України здійснює погодження з МКС строків і умов її реалізації. При вирішенні відповідних процедурних питань обов'язково враховуються як строки перебування особи під вартою, так і період фактичного відбування нею покарання у виді позбавлення волі, з дотриманням приписів гл. 18 КПК України. Окремого нормативного значення набувають випадки, коли особа, тимчасово передана до МКС, підлягає звільненню до завершення погодженого строку такої передачі. У подібній ситуації центральний орган України має невідкладно повідомити про це МКС та одночасно порушити питання про застосування до відповідної особи гарантій, передбачених для свідків, які прибувають до Суду за його викликом. Водночас період фактичного тримання особи під вартою за межами України у зв'язку з виконанням запиту МКС підлягає включенню до загального строку відбування покарання, призначеного вироком національного суду.

Таким чином законодавець намагається досягти балансу між виконанням міжнародних зобов'язань України та забезпеченням належного захисту прав осіб, залучених до співпраці з МКС.

Не менш важливим є положення ст. 626 КПК України, якою закріплено право України ініціювати звернення до МКС із запитом (проханнями) про надання міжнародно-правової допомоги. Відповідні повноваження належать центральному органу України, який може надсилати такі документи, складені слідчим за погодженням із прокурором, прокурором або судом. Зміст запитів може охоплювати як кримінальні провадження щодо злочинів, які належать до юрисдикції МКС, так і інші категорії тяжких та особливо тяжких злочинів. Запити оформлюються у письмовій формі відповідно до процесуальних вимог, визначених статтями 551, 552 КПК України, і обов'язково супроводжуються перекладом на одну з офіційних мов МКС. Це положення відображає

принципову можливість України не лише реагувати на прохання Суду, а й виступати активним суб'єктом міжнародного співробітництва, ініціюючи отримання необхідної доказової чи іншої процесуальної інформації.

Наведені норми КПК України мають важливе значення для формування ефективного механізму співпраці України з МКС. По-перше, вони забезпечують процесуальну можливість передачі осіб до Гааги із дотриманням їхніх прав та гарантій, що узгоджується з принципами міжнародного права та стандартами захисту прав людини. По-друге, вони сприяють повноцінній реалізації зобов'язань України як держави, що співпрацює з МКС, у сфері боротьби з міжнародними злочинами. По-третє, передбачений інститут запитів (прохань) дозволяє українським органам досудового розслідування та прокуратури отримувати від МКС інформацію і матеріали, що можуть мати вирішальне значення для розслідування міжнародних злочинів, скоєних під час збройної агресії проти України.

У практичному вимірі це може проявлятися у таких ситуаціях. Наприклад, засуджений, який відбуває покарання в Україні, може володіти інформацією щодо обставин вчинення воєнного злочину російськими військовослужбовцями. У такому випадку МКС може звернутися з проханням про тимчасову передачу цієї особи, і за її письмової згоди та за умови узгодження строків центральний орган України забезпечує її доставку для участі у процесуальних діях у Гаазі. Інший приклад стосується випадків, коли Україна, розслідуючи факт злочинів проти людяності, може направити до МКС запит про надання доказів або матеріалів, які вже перебувають у розпорядженні Суду, наприклад, протоколів допиту свідків чи результатів аналізу супутникових знімків. Таким чином, положення статей 625-626 КПК України не лише формально регламентують процедури взаємодії з МКС, а й мають реальне практичне значення для ефективного розслідування та судового розгляду міжнародних злочинів.

Стаття 627 КПК України регламентує порядок виконання прохань МКС про співробітництво. Особа, щодо якої надходить прохання МКС про допит як свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого, користується

усім комплексом прав, передбачених КПК України для відповідних учасників кримінального провадження [73]. Перед початком виконання прохання такій особі роз'яснюється право не свідчити проти себе та не визнавати своєї вини.

У випадках, коли допит проводиться мовою, якою особа не володіє або не розуміє її повною мірою, їй забезпечується безоплатна допомога перекладача. Крім того, особа має право ознайомлюватися з документами, необхідними для виконання прохання МКС, у перекладі тією мовою, якою вона вільно володіє. Така ситуація може мати місце, наприклад, щодо іноземних військовополонених, які володіють інформацією про вчинення воєнних злочинів та викликаються МКС для дачі показань.

Якщо особа підозрюється у вчиненні злочину, що підпадає під юрисдикцію МКС, до початку її допиту, який здійснюється на прохання Суду, їй додатково повідомляють про те, що існують підстави вважати її причетною до вчинення відповідного злочину. Водночас така особа має право відмовитися від надання показань чи пояснень, при цьому відмова не може враховуватися як доказ винуватості. Гарантується право користуватися допомогою захисника, обраного самостійно або призначеного державою, включаючи безоплатну правову допомогу у разі відсутності коштів для її оплати. Допит має відбуватися у присутності захисника, якщо особа не відмовилася від цього права. Практичне значення ця норма може мати у провадженнях щодо громадян України, які воювали у складі збройних формувань іноземної держави та розслідуються МКС за фактом вчинення злочинів проти людяності.

У разі надходження до України прохання МКС про тимчасовий арешт або арешт і передачу особи, вона також користується низкою процесуальних прав. Зокрема, має бути негайно і детально поінформована рідною чи іншою мовою, якою володіє, про характер, підстави та зміст кримінальних правопорушень, у вчиненні яких її підозрюють. Такій особі забезпечується право ознайомитися з проханням МКС про арешт і передачу або одержати його копію, брати участь у судовому розгляді, пов'язаному з виконанням цього прохання, а також висловлювати свою позицію під час розгляду питання про арешт і передачу. У

світлі виданих МКС у 2023 році ордерів на арешт вищих посадових осіб рф, очевидним є те, що у випадку їх появи на території України національні органи повинні будуть забезпечити реалізацію саме цих гарантій.

Додатково законодавець передбачає право особи, затриманої на підставі прохання МКС, звернутися до суду з клопотанням про тимчасове звільнення з-під варти до моменту її передачі Суду. Це положення дозволяє враховувати обставини, які можуть перешкоджати подальшому триманню під вартою, наприклад, стан здоров'я чи інші виключні підстави, що узгоджується як із національними гарантіями КПК України, так і з вимогами міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини.

До клопотання прокурора про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на підставі прохання МКС про тимчасовий арешт додається низка документів, що підтверджують обґрунтованість такого звернення. До них належать: протокол затримання із зазначенням, що особі було роз'яснено її право надати згоду на передачу до МКС у спрощеному порядку; копія прохання МКС про тимчасовий арешт та додані до нього документи, засвідчені центральним органом України; документи, які підтверджують особу затриманого. Такий перелік документів забезпечує можливість суду належним чином перевірити як фактичні обставини затримання, так і дотримання прав затриманої особи.

При розгляді клопотання слідчий суддя зобов'язаний встановити, чи підтверджують подані матеріали наявність ключових обставин: що затримана особа є саме тією, щодо якої надійшло прохання МКС; що під час її затримання були дотримані вимоги кримінального процесуального законодавства; що забезпечені всі процесуальні права, передбачені КПК України. Водночас суддя не досліджує питання винуватості особи і не перевіряє законність прохання МКС про тимчасовий арешт, оскільки компетенція національних органів обмежується лише процедурою його виконання.

Клопотання має бути розглянуте у найкоротший строк, але не пізніше 72-х годин із моменту затримання. Засідання відбувається за обов'язкової участі

прокурора, затриманої особи та її захисника. Під час розгляду суддя встановлює особу затриманого, роз'яснює йому право надати згоду на передачу до МКС у спрощеному порядку та з'ясовує, чи бажає особа скористатися цим правом. Лише після цього суд вислуховує позиції прокурора та інших учасників розгляду. На практиці це положення дає змогу уникнути тривалих процедур у випадках, коли затримана особа погоджується на передачу до МКС, що істотно пришвидшує виконання міжнародних зобов'язань України.

У разі, якщо особа надала згоду на спрощену процедуру передачі, суддя ухвалює рішення про затвердження цієї згоди та застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до моменту її фактичної передачі до МКС. Водночас у випадках, коли затримана особа повідомляє, що питання про її винуватість у діянні, яке є предметом прохання МКС, уже було вирішено іншим судом або вона була виправдана, суд може застосувати інший запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою. У таких ситуаціях слідчий суддя протягом одного дня повідомляє про це центральний орган України для проведення консультацій із МКС. Нарешті, якщо під час судового розгляду з'ясується, що затримана особа не є тією, яка розшукується МКС або зазначена у відповідному проханні, суддя відмовляє у застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Актуальність цього механізму підтверджується виданими МКС ордерами на арешт у справах про воєнні злочини та злочини проти людяності. Так, у разі затримання на території України особи, щодо якої існує ордер МКС, прокурор має невідкладно подати клопотання про застосування тимчасового арешту, а слідчий суддя – перевірити дотримання усіх наведених вище умов. Це забезпечує одночасно виконання міжнародних зобов'язань України та гарантії процесуальних прав особи, щодо якої здійснюється процедура арешту.

Стаття 630 КПК України визначає порядок передачі особи до МКС. Передача здійснюється на підставі прохання Суду про арешт і передачу та після ухвалення відповідного рішення українським судом. Важливим елементом процедури є те, що центральний орган України забезпечує організацію передачі

особи до МКС лише після набрання законної сили рішенням суду про її арешт і передачу. Такий підхід гарантує, що передача особи до міжнародної юрисдикції не відбувається автоматично, а лише за умови дотримання всіх внутрішньодержавних процесуальних процедур.

Під час розгляду питання про передачу суд досліджує лише ті матеріали, які підтверджують особу затриманого та обґрунтовують наявність прохання МКС. Водночас суд не розглядає питання про винуватість чи невинуватість особи, оскільки це належить виключно до компетенції МКС. Такий розподіл повноважень забезпечує чітке розмежування між юрисдикцією національних органів та міжнародного суду.

Процедура передачі передбачає низку гарантій для затриманої особи. По-перше, їй має бути роз'яснено право надати згоду на передачу у спрощеному порядку, що може істотно скоротити строки виконання прохання. По-друге, у випадках, коли особа заявляє, що вона вже була засуджена чи виправдана іншим судом за ті самі діяння, центральний орган України зобов'язаний провести консультації з МКС, перш ніж приймати остаточне рішення про передачу. По-третє, особа має право оскаржувати своє затримання та арешт у порядку, визначеному національним законодавством.

Практичне значення цих положень проявляється у сучасних умовах. Зокрема, у 2023 році МКС видав ордери на арешт президента рф та уповноваженої з прав дитини рф у зв'язку з незаконною депортацією українських дітей. У разі появи таких осіб на території України питання їх передачі вирішувалося б саме за процедурою, визначеною ст. 630 КПК України: прокурор мав би звернутися до суду з відповідним клопотанням, суд досліджував би лише питання ідентифікації особи та відповідності прохання МКС, після чого ухвалював би рішення про передачу. При цьому права особи на захист і оскарження рішень залишалися б гарантованими.

Таким чином, ст. 630 КПК України формує завершальний етап механізму співпраці України з МКС у частині арешту і передачі осіб. Вона забезпечує баланс між міжнародними зобов'язаннями України та захистом прав

затриманих, інтегруючи національну процедуру у систему міжнародного кримінального правосуддя.

Також передбачено фінансові аспекти: ст. 635 визначає джерела покриття витрат, пов'язаних із виконанням прохань МКС. Стаття 636 встановлює порядок виконання рішень МКС, зокрема вироків, штрафів, конфіскацій.

Таким чином, чинне процесуальне законодавство України забезпечує комплексне нормативне підґрунтя для ефективної та повноцінної співпраці з Міжнародним кримінальним судом у межах його юрисдикції. Усі положення глави IX² КПК України забезпечують баланс між суверенними інтересами держави, вимогами міжнародного кримінального правосуддя та гарантіями прав осіб, які залучаються до такої співпраці.

МКС є першою постійною міжнародною судовою інституцією, створеною відповідно до Римського статуту від 17.07.1998 (який набрав чинності 01.07.2002), що має юрисдикцію щодо найтяжких міжнародних злочинів: геноциду (ст. 6), злочинів проти людяності (ст. 7), воєнних злочинів (ст. 8) та злочину агресії (ст. 8 bis). Суд функціонує через Офіс прокурора, судові палати (попереднє провадження, судовий розгляд, апеляція), секретаріат та виконавчий орган. Процесуальні стадії справ у МКС передбачають: попередній розгляд (preliminary examination), розслідування (investigation), підготовче провадження (pre-trial), судовий розгляд (trial), апеляційний перегляд (appeal), а також виконання вироку (enforcement of sentence) [18].

До моменту ратифікації Римського статуту Україна двічі визнавала юрисдикцію Суду згідно з п. 3 ст. 12 Статуту: у 2014 році щодо злочинів проти людяності, вчинених під час подій Євромайдану, у 2015 році – щодо ситуації в Криму та на сході України. Ці заяви стали підставою для відкриття попереднього вивчення ситуації «Україна», що завершилось 02.03.2022 відкриттям офіційного розслідування прокурором МКС Карімом Ханом. У березні 2023 року Суд видав ордери на арешт президента рф Володимира Путіна та уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Бєлової за підозрою у незаконній депортації українських дітей із тимчасово окупованих територій.

Після ратифікації Римського статуту положення цього міжнародного договору стали частиною національного законодавства України відповідно до ст. 9 Конституції України. Відтак Україна отримала повноцінний процесуальний інструментарій для звернення до Суду із запитом на підставі ст. 14 Статуту: держава-учасниця має право передати прокурору інформацію про ситуацію, яка, ймовірно, містить ознаки злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС, із проханням про відкриття розслідування. Такий запит супроводжується описом обставин, доказами та додатковими поясненнями, що сприяють оцінці подій у контексті відповідальності конкретних осіб.

Особливості співпраці України з МКС у розслідуванні воєнних злочинів значною мірою зумовлені принципом комплементарності, закріпленим у ст. 1 та деталізованим у ст. 17 Римського статуту [122]. Згідно з цим принципом первинна відповідальність за переслідування осіб за міжнародні злочини належить державі. Лише якщо вона не здатна або не бажає здійснювати ефективне розслідування та притягнення до відповідальності, юрисдикцію реалізує МКС. Ю.М. Черноус підкреслює, що наявність міжнародного контролю з боку МКС зумовлює необхідність гармонізації національного кримінального законодавства з вимогами міжнародного гуманітарного права та стандартами Міжнародного кримінального суду [155, с. 267].

Отже, співробітництво з Міжнародним кримінальним судом у контексті воєнних злочинів в Україні набуває системного характеру і виконує не лише функцію механізму міжнародної відповідальності, а й слугує основою для подальшого розвитку національного кримінального процесу відповідно до принципів верховенства права, комплементарності та міжнародної солідарності у боротьбі з безкарністю.

Висновок до розділу 2

Запровадження воєнного стану зумовило істотну трансформацію кримінального процесу. Стаття 615 КПК України закріпила особливий порядок досудового розслідування: делегування повноважень слідчого судді прокурорам, можливість початку розслідування прийняттям постанови, продовження строків тримання під вартою без рішення суду, проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій за відсутності понятих із використанням відеофіксації. Ці заходи стали винятковим механізмом забезпечення ефективності кримінального провадження в умовах бойових дій.

Судова практика підтвердила потребу балансування між оперативністю і гарантіями прав. Верховний Суд визнавав допустимість застосування делегованих повноважень у разі об'єктивної неможливості звернення до слідчого судді. Водночас Конституційний Суд України у 2024 році визнав неконституційним автоматичне продовження тримання під вартою, підкресливши необхідність дотримання ст. 29 Конституції України.

В умовах воєнного стану зросла роль міжвідомчих слідчих груп, створення яких спрощено для координації розслідувань. Водночас активніше застосовується спеціальне досудове розслідування (*in absentia*), особливо щодо воєнних злочинців російської федерації. Ця процедура розглядається як альтернатива екстрадиції.

Початок розслідування та тактика його проведення зазнали адаптації:

- 1) поширеною стала практика проведення обшуків без понятих, але з відеофіксацією;
- 2) активно застосовуються сучасні технічні засоби (3D-сканери, БПЛА, супутникові знімки, ГІС-технології);
- 3) ключовим джерелом доказів стали цифрові дані (телефони, інтернет-ресурси, камери спостереження).

Опитування слідчих і адвокатів засвідчило подвійність оцінок: частина підтримує спрощення процедур як необхідність, але більшість визнає ризики істотного обмеження прав підозрюваних. Наприклад, 42 % слідчих використовували делеговані повноваження прокурорів, тоді як 62 % адвокатів

вважають воєнні спрощення такими, що суттєво обмежують права підозрюваних.

Отже, воєнний стан вимагає поєднання оперативності та законності. Попри позитивні зміни, що дозволили органам досудового розслідування діяти в екстремальних умовах, зберігається потреба у вдосконаленні правового регулювання – насамперед у частині конституційності процедур, уніфікації практики застосування ст. 615 КПК України та розробки методичних рекомендацій для слідчих і прокурорів.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ЧАСТИНІ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Зарубіжний досвід у сфері досудового розслідування під час воєнних конфліктів

У світовій практиці зафіксовано успішні приклади запровадження спеціальних процесуальних режимів досудового розслідування під час або відразу після збройних конфліктів. Так, у Боснії і Герцеговині було впроваджено механізм Rules of the Road, згідно з яким усі ордери на арешт у справах про воєнні злочини підлягали попередній перевірці Прокурором Міжнародного трибуналу щодо достатності доказів [201], а також ухвалено Закон про захист свідків, яким загрожує небезпека, та вразливих свідків, що передбачав заходи анонімізації, закриті засідання та спеціальні технічні засоби [165]. В Іраку Коаліційна тимчасова адміністрація ухвалила Memorandum No. 3: Criminal Procedures, яким запроваджено гарантії на ранніх стадіях досудового розслідування (право на захисника, судовий контроль тримання під вартою) [203], а також Order No. 13, яким створено Центральний кримінальний суд Іраку для концентрації розслідувань і переслідувань тяжких злочинів [204]. На окупованих територіях Ізраїлю порядок досудового розслідування визначається Military Order No. 1651 «Про положення безпеки», який регламентує процедури затримання та компетенцію військових судів [205]; при цьому стаття 290(A) цього наказу дозволяє відхилення від загальних правил доказування у певних випадках [235]. У Руанді після геноциду було ухвалено Organic Law No. 08/1996, що передбачив надзвичайну процедуру переслідування злочинів геноциду та злочинів проти людяності, зокрема зобов'язання громадян співпрацювати зі слідством [225], а також Organic Law No. 40/2000, яким запроваджено систему гачача-юрисдикцій зі спрощеними процедурами збору свідчень у громадах та класифікації обвинувачених [226]. Наведені приклади демонструють, що навіть в умовах

збройного конфлікту держави вдавалися до створення спеціальних процесуальних механізмів, спрямованих на забезпечення ефективності досудового розслідування та дотримання основних правових гарантій.

Питання правового режиму війни та воєнного стану у різних державах світу традиційно розглядається у двох вимірах: конституційно-правовому та процесуально-правовому. Конституції більшості країн Європи та світу закріплюють особливі правові режими, що застосовуються у випадку збройної агресії, загрози суверенітету або масштабних внутрішніх заворушень. Залежно від моделі, вони мають різні назви – «воєнний стан», «стан облоги», «стан оборони», «надзвичайний стан», «ОНАЛ», «estado de sitio» тощо. Незважаючи на термінологічні відмінності, спільними рисами є: 1) концентрація частини владних повноважень у виконавчій владі або військового командування; 2) встановлення обмежень на здійснення окремих прав і свобод; 3) запровадження парламентського та судового контролю за правомірністю таких обмежень.

Міжнародно-правові акти задають рамкові стандарти для держав, які вводять воєнний або надзвичайний стан. Зокрема, ст. 15 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) передбачає право держав відступати від своїх зобов'язань «у разі війни або іншої загрози життю нації», за умови дотримання принципів необхідності, пропорційності та тимчасовості. Аналогічне положення міститься у ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП), який вимагає негайного повідомлення державами про здійснені дерогації Генеральному секретарю ООН [200]. Практика Європейського суду з прав людини підкреслює, що навіть за умов збройного конфлікту держави повинні забезпечувати мінімальні стандарти справедливого суду, права на життя та захист від катувань [189].

Таким чином, аналіз зарубіжного досвіду доцільно розпочати з огляду моделей правового режиму війни і воєнного стану у різних країнах, перейшовши до того, як у цих умовах організовується досудове розслідування злочинів.

Польща. Конституційна модель воєнного стану у Польщі має чітко визначені рамки. Конституція Республіки Польща розрізняє «стан війни» (stan wojna, ст. 116), «стан надзвичайний» (stan wyjątkowy) і «стан воєнний» (stan wojenny). Відповідно до статей 229-231 Конституції воєнний стан може бути введений Президентом за поданням Ради Міністрів у випадку збройної агресії, зовнішньої загрози або міжнародного зобов'язання щодо спільної оборони. Розпорядження Президента подається до Сейму протягом 48 годин і розглядається невідкладно; Сейм може його скасувати безвідносно більшістю голосів за участі щонайменше половини депутатів [209]. Така конструкція забезпечує баланс між виконавчою владою, яка повинна діяти оперативно у кризовій ситуації, та парламентом, що здійснює демократичний контроль.

У 2002 році був ухвалений спеціальний блок законів, що деталізує функціонування воєнного стану. Насамперед це Закон «Про стан воєнний», який визначає порядок введення, тривалість, зміст обмежень прав і обов'язків громадян, а також компетенції органів влади [238]. Додатково важливими є Закон «Про загальний обов'язок оборони» [239] та Закон «Про компетенції Головнокомандувача у воєнний час» [236]. Вони встановлюють механізми мобілізації, застосування військових формувань та забезпечення функціонування критичної інфраструктури. У такий спосіб у польській системі досягається чітке розмежування цивільних і військових функцій: військові структури відповідають за оборону та мобілізаційні заходи, тоді як парламент і уряд зберігають контроль за демократичними процедурами.

Особливістю польського правового режиму воєнного стану є обмеження окремих прав і свобод, проте водночас збереження «ядра» невід'ємних прав людини. Уряд має повноваження посилювати управління об'єктами критичної інфраструктури та розгортати сили територіальної оборони, однак усі ці заходи діють під контролем парламенту й у межах строків визначених законом.

Порівняно з Україною, польська модель виглядає більш класичною з точки зору європейської доктрини надзвичайних станів. Якщо український воєнний стан значною мірою зосереджений на розширенні повноважень військових

адміністрації у зв'язку з реальною збройною агресією, то у Польщі акцент зроблено на законодавчій деталізації та парламентському контролю за діями виконавчої влади. Це дозволяє розглядати польський підхід як більш формалізований і врівноважений, що забезпечує баланс між безпекою та верховенством права.

У законодавстві Польщі існує чітке розмежування між конституційними надзвичайними режимами та кримінальним процесом. Конституція (статті 229-231) визначає порядок введення воєнного стану, але не змінює безпосередньо норм кримінального процесу [209]. Тому базовим джерелом для оцінки досудового розслідування залишається *Kodeks postępowania karnego* (1997), який застосовується й під час воєнного стану, якщо інше не передбачено спеціальними актами.

У Законі «Про стан воєнний» від 29.08.2002 закріплено низку норм, що мають значення для кримінального процесу. Зокрема, він передбачає можливість обмеження певних прав, зокрема свободи зібрань, таємниці кореспонденції, свободи пересування (ст. 21-23 Закону) [238]. Це опосередковано впливає на досудове розслідування, оскільки:

- розширюється можливість для органів правопорядку здійснювати превентивні затримання;
- допускається контроль комунікацій за спрощеною процедурою;
- може обмежуватися право на доступ до інформації чи пересування учасників процесу.

Водночас закон 2002 року не встановлює «спеціального кримінального процесу». Усі основні слідчі (розшукові) та процесуальні дії досудового розслідування: допит, обшук, огляд, повідомлення особі про підозру проводяться за загальними правилами Кодексу. Навіть у воєнний час зберігається принцип судового контролю: затримання понад 48 годин вимагає ухвали суду (ст. 248 Кодексу) [208].

Судова практика підтверджує, що польський Конституційний трибунал у справі SK 39/03 наголосив, що обмеження прав у законодавчих нормах повинні

відповідати принципу пропорційності та зберігати гарантії доступу до суду [243].

Таким чином, у Польщі досудове розслідування під час воєнного стану здійснюється за звичайними нормами КПК України, але з урахуванням додаткових обмежень правового статусу громадян, передбачених спеціальним законом. Це означає, що система кримінального процесу залишається стабільною, а відступи мають скоріше адміністративний, ніж процесуальний характер.

Німеччина. Правовий режим надзвичайних станів у Федеративній Республіці Німеччина відзначається високим рівнем формалізації та тісним зв'язком із федеративною структурою. Основний Закон (Grundgesetz) передбачає кілька різновидів надзвичайних режимів, серед яких ключовим у контексті війни є «стан оборони» (Verteidigungsfall). Його регулювання міститься у статтях 115a-115l, ухвалених у 1968 році як так звані «надзвичайні поправки» (Notstandsverfassung) [163]. «Стан оборони» може бути оголошений Бундестагом за поданням федерального уряду та за згодою Бундесрату, якщо встановлено факт збройного нападу на Федеративну Республіку або безпосередню загрозу такого нападу. Для ухвалення рішення необхідна кваліфікована більшість у дві третини голосів депутатів, що одночасно включає щонайменше більшість від конституційного складу Бундестагу. У випадку, коли парламент не може зібратися, повноваження переходять до Спільного комітету (Gemeinsamer Ausschuss).

Запровадження «стану оборони» має наслідком тимчасовий перерозподіл владних повноважень на користь Федерації. Зокрема, уряд отримує право видавати розпорядження, що мають силу закону, з обов'язковим наступним затвердженням парламентом. Також розширюються компетенції Федерації щодо законодавчого регулювання у сферах, які зазвичай належать землям, і допускається тимчасове відступлення від окремих процедурних гарантій (наприклад, строк судового контролю тримання під вартою може бути

продовжено до чотирьох діб) [166]. Це дозволяє гарантувати безперервність законодавчої влади навіть у найскладніших умовах.

Важливим є те, що навіть у «стані оборони» німецька модель передбачає збереження ядра основних прав і судового контролю. Основний Закон не допускає відступу від принципових положень щодо людської гідності (стаття 1 GG) та базових гарантій прав людини. Федеральний конституційний суд зберігає повноваження контролювати дії влади, що є додатковою гарантією проти можливих зловживань [167].

Навіть у «стані оборони» кримінальне судочинство залишається у віданні цивільних судів; спеціальні військові кримінальні суди можуть бути створені лише для військовослужбовців (і тільки у стані оборони, на закордонній службі або на борту військових кораблів) для цивільних юрисдикції військових судів не передбачено (стаття 96(2) GG. Застосування примусових заходів продовжує підлягати судовому контролю: за загальним правилом особа має бути доставлена до судді не пізніше наступного дня після затримання, а поліція не може утримувати самотійно після закінчення дня, що слідує за арештом (стаття 104 GG). В умовах стану оборони закон може тимчасово подовжити «граничний» строк до чотирьох діб – лише для випадків, коли жоден суддя об'єктивно не може діяти у звичайний строк (стаття 115c(2)2 GG) [193].

Порівняно з Україною, де воєнний стан має більш централізований і «воєнно-зосереджений» характер, німецька модель відзначається балансом між необхідністю оперативної мобілізації та збереженням демократичних механізмів контролю. Замість створення військових адміністрацій у Німеччині застосовується інституційна надбудова над федералізмом, що дозволяє адаптувати систему управління до умов війни без руйнування її конституційних засад.

Франція. Французька правова система закріплює два окремих режими, які можуть застосовуватися у випадку збройних конфліктів або загроз безпеці держави – *état de siège* (стан облоги) та *état d'urgence* (стан надзвичайний).

Обидва режими мають різні юридичні підстави, зміст і наслідки для системи кримінального правосуддя.

Стан облоги передбачений статтями L.2121-1-L.2121-8 Кодексу оборони. Він може бути оголошений декретом Ради Міністрів у разі безпосередньої небезпеки, що виникає внаслідок війни за кордоном або збройного повстання. Декрет визначає територію та строк дії цього режиму. Відповідно до ст. 36 Конституції Франції, його продовження понад дванадцять днів можливе лише за згодою парламенту, що є ключовою гарантією проти зловживань [178]. З моменту запровадження стану облоги частина поліцейських повноважень переходить до військової влади, тоді як цивільна влада зберігає решту компетенцій. Відповідно до ст. L2121-7 Кодексу оборони військова влада отримує право здійснювати розширені заходи: проводити обшуки вдень і вночі, виселити будь-яку особу, яка була обвинувачена у злочині чи правопорушенні та має остаточний вирок, а також осіб, які не проживають у місцях, де діє стан облоги; наказати здати зброю та боєприпаси, а також розпочати їх пошук та вилучення; заборонити публікації та зустрічі, які, на її думку, можуть загрожувати громадському порядку [172].

Стан надзвичайний (*état d'urgence*) є іншим правовим інститутом, уперше врегульованим законом від 03.04.1955 [216]. Відповідно до ст. 1 надзвичайний стан може бути оголошений як на всій території материкової Франції, так і на її частині, а також у заморських департаментах, громадах, що регулюються ст. 74 Конституції, і в Новій Каледонії. Підставами є безпосередня небезпека, що виникає внаслідок серйозних порушень громадського порядку, або події, які за своїм характером і серйозністю становлять суспільне лихо. Згідно зі ст. 2, оголошення здійснюється постановою Ради Міністрів, яка визначає територіальні округи, де він набирає чинності, а детальний перелік районів затверджується указом.

Стаття 5 встановлює, що оголошення надзвичайного стану надає префектам право запроваджувати превентивні заходи для гарантування громадської безпеки та порядку, зокрема: забороняти рух осіб чи транспортних

засобів у визначених місцях й у встановлений час; забороняти перебування на території департаменту або його частини осіб, поведінка яких становить загрозу громадській безпеці та порядку. Такі обмеження мають бути чітко визначені у часі та обґрунтовані конкретними обставинами.

Стаття 6 додатково передбачає, що Міністр внутрішніх справ може накладати на особу домашній арешт у визначеному ним місці, якщо є вагомі підстави вважати, що її поведінка становить загрозу громадській безпеці та порядку. Для виконання цього заходу допускається залучення поліцейських служб або підрозділів жандармерії.

Таким чином, французький *état d'urgence* є винятковим адміністративним режимом, який хоч і не прирівнюється до «воєнного стану», проте фактично наділяє уряд і місцеву адміністрацію надзвичайно широкими повноваженнями щодо обмеження пересування, приватного життя та свободи зібрань. При цьому практика його застосування (зокрема після терактів у Парижі 2015 р.) показала, що за своїм інструментарієм він близький до заходів, характерних для умов воєнної загрози.

З 2017 року окремі інструменти, що раніше застосовувалися виключно під час надзвичайного стану (*état d'urgence*), були перенесені до Кодексу внутрішньої безпеки Франції шляхом ухвалення Закону від 30.10.2017 «Про посилення внутрішньої безпеки та боротьбу з тероризмом» (*loi SILT*). Серед них – запровадження так званих «зон захисту» (*Périmètres de protection*, стаття L. 226-1), у межах яких може обмежуватися рух осіб та транспорту для гарантування безпеки; а також індивідуальні адміністративні заходи контролю та нагляду (*Mesures individuelles de contrôle administratif et de surveillance*, стаття L. 228-1) [173], що дозволяють тимчасово обмежувати пересування або перебування певних осіб. Ці інструменти стали частиною постійного законодавства і можуть застосовуватися й поза рамками надзвичайного стану, проте виключно з метою протидії терористичним загрозам та за умови дотримання принципів законності й пропорційності.

Особливістю французької моделі є чітке розмежування між адміністративними заходами та кримінальним процесом. Адміністративні дії мають превентивний характер і спрямовані на підтримання громадського порядку, тоді як розслідування злочинів здійснюється у звичайному процесуальному порядку. У випадку, коли результати адміністративних заходів використовуються як докази у кримінальному провадженні, вони підлягають обов'язковій оцінці судами щодо законності та пропорційності [175]. Така конструкція забезпечує збереження цивільної юстиції навіть в умовах кризи та запобігає перетворенню надзвичайного стану на «воєнний процесуальний режим».

Отже, французька модель демонструє поєднання різних інструментів: з одного боку, у стані облоги відбувається передача частини владних повноважень військовим, з іншого – надзвичайний стан дає уряду можливість швидко реагувати на внутрішні загрози без формального введення воєнного стану. Для України тут важливі дві ідеї: інституційне розведення адміністративних і кримінально-процесуальних заходів та гарантований *ex post* контроль адміністративних обмежень судами загальної юрисдикції. Український режим воєнного стану поєднує риси *état de siège* (активація військового командування) з жорсткішими процедурами парламентського контролю та чіткою територіальною конкретизацією.

Іспанія. Правова система Іспанії закріплює три окремі надзвичайні режими: *estado de alarma* (стан тривоги), *estado de exserción* (надзвичайний стан) та *estado de sitio* (стан облоги). Вони врегульовані у ст. 116 Конституції Іспанії [176].

Estado de alarma може бути оголошений Урядом за згодою Короля у випадках стихійних лих, епідемій чи інших кризових ситуацій. Його строк не може перевищувати 15 днів, продовження можливе лише за схвалення Конгресу депутатів. У цьому режимі допускається обмеження свободи пересування та реквізиція майна, але без суттєвого втручання у систему правосуддя.

Estado de exserción вводиться за рішенням Уряду за попереднім дозволом Конгресу у випадку серйозної загрози громадському порядку або безпеці держави. Він дозволяє значніші обмеження прав і свобод: обмеження свободи друку, зборів, страйків, а також посилений контроль над комунікаціями. Максимальний строк такого режиму – 30 днів, із можливістю одноразового продовження ще на 30 днів [212].

Найсудовішим є estado de sitio, який оголошується виключно Конгресом депутатів за пропозицією Уряду у випадках збройного повстання чи іноземної агресії. У цьому режимі до військових можуть переходити деякі владні функції, зокрема щодо охорони громадського порядку та безпеки. Водночас конституційна конструкція забезпечує участь парламенту на кожному етапі, що обмежує ризик узурпації влади.

Важливо, що навіть у найсудовішому режимі «estado de sitio» – цивільна юстиція не ліквідується. Судова влада продовжує діяти, хоча у випадку крайньої необхідності військові можуть отримати допоміжні повноваження щодо підтримання порядку. Таким чином, іспанська модель підтверджує пріоритет демократичних інститутів навіть у воєнний час.

У сфері кримінального процесу вплив цих режимів відчутний насамперед через обмеження прав і свобод, але не через зміну процесуальних механізмів. Під час estado de alarma втручання мінімальне: уряд може обмежувати свободу пересування, реквізувати майно чи встановлювати особливий режим роботи підприємств (ст. 11 LO 4/1981) [213]. Це впливає лише на контекст слідчих (розшукових) дій (наприклад, доступ до певних зон чи об'єктів), але не змінює процесуальних строків та гарантій у кримінальному провадженні.

У стані exserción (ст. 13-30 LO 4/1981) можливі суттєвіші обмеження:

- посилений контроль за комунікаціями;
- обмеження свободи друку і зборів;
- розширення повноважень поліції щодо затримання.

Водночас навіть тут зберігається базовий принцип: затримання понад 72 години потребує судового контролю (ст. 17 Конституції та ст. 520 КПК Іспанії

(«LECrim») [177]. Це положення вважається «невід'ємним ядром» і не може бути скасоване навіть у винятковому стані. Конституційний суд Іспанії у рішенні STC 83/2016 прямо підкреслив, що надзвичайні режими не можуть перетворюватися на «правовий вакуум» у сфері захисту прав підозрюваних [228].

Найсупорішій режим – estado de sitio (ст. 32-36 LO 4/1981) дозволяє залучення військових для забезпечення громадського порядку. Проте юрисдикція цивільних судів і слідчих органів залишається незмінною. Конституція прямо забороняє передачу цивільних справ до військових трибуналів, крім випадків, коли злочини за своєю природою належать до військової юстиції [64].

У порівнянні з Україною, іспанський підхід можна охарактеризувати як більш багаторівневий і диференційований. Якщо в Україні існує єдиний правовий режим воєнного стану, який охоплює найширший спектр заходів, то в Іспанії запроваджено три окремі режими з різним ступенем обмеження прав і втручання у діяльність органів влади. Це дозволяє більш гнучко реагувати на характер і масштаб загрози, проте у випадку прямої агресії механізми estado de sitio функціонально наближаються до українського воєнного стану.

Отже, іспанська модель показує, що навіть у виняткових умовах досудове розслідування в Іспанії здійснюється за загальними правилами КПК Іспанії («LECrim») із збереженням ключових гарантій – права на адвоката, судового контролю за затриманням, обмеження строку тримання під вартою без ордеру. Обмеження стосуються переважно зовнішнього середовища розслідування (пересування, комунікацій, роботи ЗМІ), а не внутрішньої логіки кримінального процесу.

Туреччина (після реформи 2017 р.). Особливістю турецької правової системи є радикальна зміна моделі надзвичайних режимів після конституційної реформи 2017 року. До внесення поправок у Конституцію існував окремий інститут воєнного стану (sıkıyönetim), який передбачав можливість широкого залучення військових до управління цивільними справами. Проте ці положення були скасовані, а всі надзвичайні режими зведені до єдиного правового інституту

– стану надзвичайного стану (Olağanüstü Hal – «ОНАЛ»), закріпленого у ст. 119 Конституції Туреччини [181].

Згідно з чинними положеннями, Президент має право одноосібно оголосити ОНАЛ строком на шість місяців у випадку серйозної загрози державному суверенітету, безпеці або громадському порядку. Водночас це рішення підлягає затвердженню Великими національними зборами протягом короткого часу. Парламент також може скоротити або подовжити строк дії надзвичайного стану. Таким чином, формально зберігається баланс між концентрацією влади у Президента та парламентським контролем.

Під час дії ОНАЛ Президент може видавати спеціальні надзвичайні декрети, які мають силу закону і підлягають наступному схваленню парламентом. На практиці це створює ситуацію високої концентрації влади у виконавчій гілці, що було предметом численних дискусій як у наукових колах, так і у висновках міжнародних органів. Зокрема, Венеціанська комісія Ради Європи у своїй оцінці конституційної реформи 2017 року наголосила, що обсяг президентських повноважень у сфері надзвичайних станів може створювати ризик для системи стримувань і противаг [240].

Водночас Туреччина неодноразово застосовувала процедуру дерогації від своїх міжнародних зобов'язань. Так, під час тривалого ОНАЛ після спроби державного перевороту 2016 року уряд повідомив Раду Європи про відступ від низки положень ЄКПЛ, посилаючись на ст. 15 Конвенції. Це відповідає міжнародним стандартам, але викликало критику щодо пропорційності та тривалості таких заходів [182].

У порівнянні з Україною, турецька модель вирізняється більшою концентрацією надзвичайних повноважень у руках Президента. Якщо в Україні механізм воєнного стану розбудовано навколо взаємодії Президента та парламенту з акцентом на колективному контролі, то в Туреччині після 2017 року баланс значно зміщений на користь виконавчої влади. Це дозволяє швидко реагувати на кризові ситуації, але водночас посилює ризики для верховенства права та незалежності судової влади.

Сполучені Штати Америки. Правова система США не містить кодифікованого поняття «воєнний стан» у конституційному сенсі. Конституція 1787 року не передбачає спеціального правового режиму, який би відповідав європейським моделям «стану облоги» чи «стану оборони». Натомість у США сформувалася фрагментарна та прецедентна система правових механізмів, які використовуються у випадках воєнних загроз, внутрішніх заворушень або повстань.

Ключовим нормативним актом є Insurrection Act (10 U.S.C. §§ 251-255), ухвалений ще у ХІХ ст. та неодноразово змінюваний. Він дозволяє Президенту застосовувати збройні сили для придушення повстань, бунтів або у випадку, коли штатна влада не здатна гарантувати дотримання федеральних законів [199]. Це створює правову основу для залучення армії до внутрішніх справ, хоча застосування таких заходів завжди залишається політично чутливим.

Другим важливим обмеженням є Posse Comitatus Act (18 U.S.C. §1385), який забороняє використання армії для виконання звичайних функцій правоохоронних органів без спеціального дозволу Конгресу [220]. Це правило слугує фундаментальним запобіжником від мілітаризації внутрішнього управління та підкреслює пріоритет цивільної влади навіть у кризових умовах.

Вирішальне значення мають судові прецеденти Верховного суду. У справі *Ex parte Milligan* (1866) Суд визнав неконституційним застосування військових трибуналів щодо цивільних осіб у штаті, де діяли звичайні цивільні суди [191]. Аналогічно, у справі *Duncan v. Kahanamoku* (1946) було встановлено, що під час Другої світової війни військова адміністрація на Гавайях перевищила свої повноваження, замінивши цивільні суди військовими трибуналами [184]. Ці рішення закріпили принцип: навіть у воєнний час цивільна юстиція має перевагу, а військові суди можуть застосовуватися лише у випадках фактичної відсутності цивільної влади.

Отже, американська модель «воєнного стану» є децентралізованою та прецедентною. Вона поєднує у собі старі нормативні акти, що надають широкі повноваження Президенту, і суворі судові обмеження, які захищають пріоритет

цивільної юстиції. У порівнянні з Україною, де воєнний стан врегульований єдиним спеціальним законом і застосовується комплексно, США пропонують радше мозаїчний підхід, що поєднує різні правові інструменти для окремих кризових ситуацій. Це забезпечує гнучкість, але водночас створює правову невизначеність, яку доводиться врівноважувати судовою практикою.

Верховний суд послідовно обмежує юрисдикцію військових трибуналів щодо цивільних (справи *Milligan, Duncan*), наполягаючи на пріоритеті цивільних судів за наявності можливості їх функціонування. Це створює жорсткий прецедентний бар'єр: навіть у випадках залучення армії всередині країни (*Insurrection Act*), досудове розслідування і судовий розгляд, як правило, здійснюють цивільні правоохоронні органи та суди. Для України практичним висновком є неприпустимість «поглинання» кримінального процесу військовою юстицією, за винятком чітко окреслених та обґрунтованих випадків.

Ізраїль. Правова система Ізраїлю характеризується тривалим існуванням режиму надзвичайного стану, який фактично став невід'ємною частиною державного управління. Його основу закріплено у *Basic Law: The Government*, §§ 38-39. Відповідно до § 38(b) надзвичайний стан може бути оголошений урядом і залишатися чинним протягом строку, зазначеного у декларації, але не більше одного року. Подальше продовження можливе лише шляхом нової декларації, ухваленої Кнесетом, що перетворило щорічне поновлення на звичну практику. Згідно з § 39(a), у період надзвичайного стану уряд уповноважений видавати *emergency regulations* для захисту держави, громадської безпеки та забезпечення функціонування життєво важливих послуг. Водночас такі регламенти мають обмежений строк дії – не більше трьох місяців, якщо не будуть схвалені або поновлені Кнесетом (§ 39(f)). Закон також встановлює суттєві гарантії: регламенти не можуть передбачати ретроактивного покарання, позбавляти можливості судового захисту чи порушувати людську гідність (§ 39(d)) [164]. Таким чином, ізраїльська модель демонструє баланс між широкими повноваженнями виконавчої влади у кризових умовах та парламентським і судовим контролем за їх реалізацією.

Особливу роль у системі стримувань і противаг в Ізраїлі виконує Високий суд справедливості (БАГАЦ), який послідовно перевіряє пропорційність надзвичайних заходів, ухвалених урядом на підставі постійного режиму надзвичайного стану. Суд неодноразово скасовував або обмежував дію як окремих emergency regulations, так і інших адміністративних заходів. Так, у справі HCJ 5100/94 Public Committee Against Torture v. State of Israel (1999) [221] Суд заборонив використання фізичного тиску під час допитів, визнавши його непропорційним навіть у контексті боротьби з тероризмом. У справі HCJ 7015/02 Ajuri v. IDF Commander in the West Bank (2002) [197] Суд перевіряв пропорційність виселення палестинських жителів із окупованих територій і обмежив застосування цього заходу. А у справі HCJ 466/07 Gal-On v. Attorney General (2012) [195] БАГАЦ розглянув конституційність Закону про громадянство і в'їзд до Ізраїлю, наголосивши на необхідності балансу між правом на сімейне життя та міркуваннями безпеки. Таким чином, практика БАГАЦ забезпечує ефективний механізм судового контролю над діями виконавчої влади навіть за умов постійної загрози.

Режим надзвичайного стану дозволяє уряду ухвалювати регламенти, що впливають на оперативні можливості правоохоронних органів (обмеження пересування, доступ до об'єктів, спеціальні процедури). Водночас Високий суд справедливості Ізраїлю (БАГАЦ) послідовно наголошує, що такі втручання мають бути необхідними і пропорційними, а також підлягати ефективному судовому перегляду. Так, у справі HCJ 4769/95 Menahem v. Minister of Transport (1996) [196] Суд скасував урядовий регламент, визнавши його непропорційним. А у справі HCJ 466/07 Galon v. Attorney General (2008) [194] БАГАЦ сформулював стандарти судового контролю за адміністративними затриманнями, наголосивши на необхідності судового нагляду та дотримання основних прав.

У порівнянні з Україною, ізраїльська модель демонструє більш ритмічний та регулярний підхід: надзвичайний стан формально поновлюється щороку, що створює передбачуваність і забезпечує парламентський контроль за його

тривалістю. Водночас ключовою відмінністю є масштабний і системний судовий нагляд, який в Україні перебуває лише на етапі становлення. Для українського кримінального процесу досвід Ізраїлю показовий тим, що навіть за умов постійної надзвичайності держава зберігає цивільну юстицію та ефективні механізми захисту прав людини.

Канада. Правове регулювання надзвичайних станів у Канаді ґрунтується на Законі про надзвичайні ситуації (Emergencies Act, 1988), який замінив застарілий Закон воєнного часу (War Measures Act, 1914). Цей закон є рамковим актом, що визначає чотири категорії надзвичайних ситуацій: надзвичайний стан у сфері публічного добробуту, надзвичайний стан у сфері громадського порядку, міжнародний надзвичайний стан та воєнний надзвичайний стан [185]. Кожна категорія має власні критерії, часові межі та перелік дозволених заходів.

Особливістю канадської моделі є акцент на парламентському контролі. Кожне рішення уряду про запровадження надзвичайного стану підлягає негайному внесенню на розгляд Парламенту, який може його підтвердити або відхилити. Окрім того, у законі передбачено обов'язковий судовий контроль за дотриманням прав і свобод. Такі механізми спрямовані на мінімізацію ризиків зловживання виконавчою владою.

Найбільш показовим прикладом застосування закону стала ситуація у лютому 2022 року, коли уряд оголосив надзвичайний стан у сфері громадського порядку через так звані «конвой свободи» – масові акції протесту водіїв вантажівок у Оттаві. Це рішення стало безпрецедентним, адже вперше після ухвалення закону 1988 року уряд використав надані йому повноваження. Заходи включали блокування банківських рахунків учасників протесту, обмеження пересування та заборону зібрань у певних місцях [169].

Подальший розвиток подій підкреслив значення демократичних запобіжників. Дія надзвичайного стану була припинена вже через дев'ять днів, а роботу уряду перевірила Комісія з надзвичайного стану (Public Order Emergency Commission, ПОЕС). У лютому 2023 року вона оприлюднила звіт, де визнала дії уряду загалом обґрунтованими, але водночас вказала на необхідність

удосконалення законодавчих процедур [222]. У січні 2024 року Федеральний суд Канади розглянув конституційність застосованих заходів та дійшов висновку, що уряд перевищив свої повноваження, запровадивши надзвичайний стан без достатніх підстав [170]. Це рішення стало прецедентом, який підкреслює верховенство права навіть у найскладніших кризових умовах.

У порівнянні з Україною, канадська модель демонструє поєднання широких повноважень уряду з потужними механізмами парламентського і судового контролю. Якщо український воєнний стан наділяє Президента та військові адміністрації значними дискреційними повноваженнями у сфері оборони та безпеки, то в Канаді будь-яке надзвичайне рішення не може діяти без негайного та подальшого контролю з боку парламенту і судів. Цей досвід є особливо цінним для України, оскільки дозволяє розробити більш збалансовані моделі нагляду за діяльністю органів досудового розслідування в умовах війни.

Держави Балтії. Правові моделі надзвичайних та воєнних режимів у державах Балтії побудовані на принципі конституційної стриманості та чіткого парламентського контролю. Конституція **Литви** встановлює, що Seimas (парламент) ухвалює рішення про воєнний стан (*karinė padėtis*), мобілізацію або демобілізацію та використання Збройних сил для захисту держави чи виконання міжнародних зобов'язань (ст. 142). Крім того, ст. 144 передбачає, що Seimas може оголосити стан надзвичайної ситуації (*state of emergency*) у всій державі або її частині (не більше ніж на шість місяців), а президент може ініціювати такий стан, якщо Seimas не зібраний, з одночасним скликанням позачергової сесії. Стаття 145 Конституції Литви передбачає, що під час воєнного або надзвичайного стану можуть бути обмежені права на приватність, таємницю кореспонденції, свободу вираження поглядів, пересування, зібрань та об'єднань, але заборонено вносити зміни до Конституції у цей період [65].

Правові наслідки деталізовані у Законі «Про воєнний стан» (*Karo padėties įstatymas*, 2000), який визначає можливість реквізиції майна, обмеження руху транспорту й осіб, встановлення спеціального режиму інформаційної політики та залучення військових до охорони громадського порядку. Закон підкреслює,

що обмеження прав і свобод допускаються лише у межах, необхідних для цілей воєнного стану, і застосовуються лише на території, де його оголошено [215].

У Латвії правовий режим надзвичайності регламентується спеціальним Законом «Про надзвичайну ситуацію та стан винятку» (*Par ārkārtējo situāciju un izņēmuma stāvokli*, 2007), ухваленим з урахуванням міжнародних стандартів прав людини. Закон передбачає чіткі часові межі: надзвичайна ситуація може тривати до трьох місяців, а стан винятку – до шести місяців, із можливістю продовження лише за згодою Сейму. Перелік допустимих обмежень охоплює свободу пересування, зібрань та інформації, але водночас закон вимагає, аби вони були тимчасовими і пропорційними. Уряд у разі запровадження стану винятку може видавати нормативні акти, що мають силу закону, однак вони підлягають наступному парламентському контролю, а їх конституційність може бути перевірена у судовому порядку [218].

Під час надзвичайного чи виняткового стану не встановлюється окремого кримінального процесу. Діють загальні правила, закріплені у *Kriminālprocesalīkums* (2005): затримання особи не може перевищувати 48 годин без санкції суду (ст. 263 КПК), право на захисника гарантується з моменту затримання (ст. 20 КПК) [211], а Конституція Латвії (ст. 92) [180] підтверджує право кожного на справедливий суд і захист. Таким чином, навіть у період надзвичайності кримінальне провадження здійснюється у звичайному порядку, а всі обмеження стосуються радше суспільного середовища (пересування, інформаційний простір), а не процесуальних механізмів.

У порівнянні з Україною латвійська модель вирізняється більшою гнучкістю та диференціацією режимів: поряд із «винятковим станом» існує «надзвичайна ситуація», яка передбачає обмеженіші заходи і коротший строк дії. Водночас спільним для обох держав є збереження базових процесуальних гарантій у кримінальному провадженні: право на захист, судовий контроль затримань, заборона довільного обмеження доступу до правосуддя. Якщо українська система в умовах воєнного стану значною мірою спирається на

військовій адміністрації, то латвійська - на парламентський і судовий контроль, що забезпечує баланс між безпекою і верховенством права.

В Естонії правовий режим кризових і надзвичайних ситуацій має дворівневу структуру. State of Emergency Act (2009, зі змінами 2017 р.) встановлює підстави та процедури оголошення надзвичайного стану (*hädalukord*), визначає компетенцію уряду та спеціального «екстреного керівника» (*emergencymanager*), який координує роботу державних і муніципальних органів. Перелік заходів охоплює обмеження свободи пересування та руху транспорту, реквізицію майна, тимчасове зупинення діяльності організацій, а також залучення *Kaitsevägi* (Сил оборони) для підтримання громадського порядку, але виключно як допоміжного інструменту, не замінюючи поліцію [231]. Додатково застосовується Emergency Act (2009), що врегульовує управління в умовах стихійних лих та техногенних катастроф. Таким чином, у системі є чітке розмежування: «звичайні» надзвичайні ситуації (природні та техногенні) та «державний надзвичайний стан» (*state of emergency*), який має політико-правовий характер і може бути оголошений парламентом чи урядом у кризових умовах загальнодержавного масштабу.

Конституція Естонії (статті 130-131) встановлює ключові запобіжники: під час війни або надзвичайного стану не допускається внесення змін до Конституції, а основні права людини можуть бути обмежені лише в обсязі, який є необхідним для відновлення правопорядку. Це гарантує стабільність основ правової системи та виключає «підміну» конституційного ладу [179].

Кримінальне провадження регулюється *Kriminaalmenetluse seadustik* (2004) [210], який не передбачає окремої «воєнної процедури». Основні гарантії залишаються чинними: особа може бути затримана не більше ніж на 48 годин без рішення суду (ст. 217 Закону); право на адвоката діє з моменту фактичного затримання (статті 34, 45 Закону); судовий контроль поширюється на застосування всіх примусових заходів (гл. 7 Закону). Під час дії надзвичайного стану додаткові повноваження поліції визначаються законом State of Emergency Act, але вони не скасовують процесуальних гарантій кримінального процесу. Усі

докази, отримані внаслідок таких заходів, підлягають перевірці судами за загальними правилами *Kriminaalmenetluse seadustik*.

Таким чином, естонська модель підтверджує загальнобалтійський принцип: надзвичайний чи воєнний стан змінює рамки суспільного середовища (пересування, інформація, власність), але не структуру кримінального процесу. Досудове розслідування продовжує здійснюватися у звичайному порядку, зберігаючи ключові гарантії права на свободу та справедливий суд. Порівняно з Україною, система Естонії виглядає більш «легкою» інституційно: тут немає воєнних адміністрацій, але є жорсткі конституційні та парламентські запобіжники, які захищають від зловживань навіть у кризових умовах.

Північна Європа. Північні правові системи традиційно поєднують високий рівень довіри до інституцій із жорсткими процесуальними запобіжниками. **Фінляндія** демонструє класичний північний підхід до регулювання кризових режимів, що поєднує високий рівень довіри до інституцій із жорсткими процесуальними запобіжниками. В її системі існують дві ключові рамки.

По-перше, Закон «Про надзвичайні повноваження» (*Emergency Powers Act 1552/2011, Valmiuslaki*) [186], який застосовується у «цивільних» кризових ситуаціях, включно з війною, якщо це необхідно для захисту життєво важливих функцій суспільства. Він передбачає можливість обмеження свободи пересування, регулювання економічної діяльності, реквізиції та мобілізації ресурсів, але з чітким часовим лімітом і суворим парламентським контролем.

По-друге, Закон «Про стан оборони» (*State of Defence Act 1083/1991*) [230], який діє у випадку війни або безпосередньої воєнної загрози і дозволяє уряду активувати військові повноваження. Обидва акти підпорядковуються принципам необхідності та пропорційності, передбачають обмежені строки дії і підлягають судовому нагляду. Практичне застосування *Valmiuslaki* під час пандемії COVID-19 (2020-2022) показало, що фінська модель може забезпечувати ефективне реагування на масштабні загрози без згортання базових судових гарантій [206].

У Швеції правовий режим воєнного часу врегульовано гл. 15 Конституційного акта – Instrument of Government [223]. Його ключовою особливістю є доктрина «безперервності влади»: Риксдаг навіть у надзвичайних умовах зберігає свої компетенції, а в разі неможливості зібратися його функції переходять до спеціально обраної Військової делегації (War Delegation) із 50 депутатів. Надзвичайні повноваження уряду стосуються лише питань оборони та управління, не допускаючи зміни Конституції чи згортання демократичного устрою. Важливою складовою є концепція «загальної оборони» (total defence), яка передбачає залучення до оборонних заходів не лише армії, а й цивільних інституцій – поліції, системи охорони здоров'я, транспорту, енергетики. Такий підхід забезпечує інтеграцію суспільства у процес оборони та мінімізує ризики воєнної адміністрації.

Проведений аналіз зарубіжних конституційних моделей воєнного та надзвичайного стану засвідчує, що попри різні історичні традиції та інституційні конструкції, демократичні держави зберігають безперервність системи правосуддя. Навіть у разі активізації військових структур, як у Франції (*état de siège*), чи масштабної централізації компетенцій, як у Німеччині (*Verteidigungsfall*), цивільні суди та слідчі органи не втрачають своєї ролі. Подібні підходи простежуються й у Польщі, Іспанії та державах Балтії, де процесуальні норми кримінального провадження залишаються чинними, а обмеження стосуються радше суспільного середовища (пересування, комунікацій, інформаційного простору), ніж власне механізмів досудового розслідування.

Узагальнення зарубіжного досвіду дозволяє виокремити низку ключових орієнтирів:

- 1) безперервність кримінального провадження (суди й слідчі органи працюють, хоча й з адаптаціями);
- 2) збереження мінімальних процесуальних гарантій (право на адвоката, судовий контроль за затриманням, фіксація процесуальних дій);
- 3) тимчасовий і пропорційний характер усіх спрощень;

4) обов'язковий судовий і парламентський контроль за надзвичайними заходами;

5) сумісність дерогацій із вимогами ст. 15 ЄКПЛ та ст. 4 МПГПП, включно з офіційними повідомленнями, публічністю та звуженням дерогацій у міру нормалізації [189, 217].

Для України це означає, що положення ст. 615 КПК України мають тлумачитися у світлі зазначених стандартів: будь-які відступи мають бути чітко мотивовані конкретними обставинами, обмежені у часі та супроводжуватися компенсаційними гарантіями для сторони захисту. Важливим завданням є також формування сталої судової практики контролю за діями органів влади у воєнний час, що наблизить український кримінальний процес до європейських моделей.

3.2. Пріоритетні напрями удосконалення досудового розслідування в умовах воєнного стану

Чинний КПК України розроблявся для функціонування у відносно стабільних умовах мирного часу. Війна кардинально змінила середовище, у якому здійснюють діяльність органи досудового розслідування. Слідчі змушені працювати в умовах постійної небезпеки, обмеженого доступу до окупованих чи прифронтових територій, із браком технічних ресурсів, а також у ситуації, коли значна кількість свідків загинула, перемістилася або перебуває за кордоном. Часто знищуються або стають недоступними речові докази, відсутня можливість своєчасно провести огляд місця події чи допит потерпілих.

У цих умовах удосконалення процесуальних механізмів є не ініціативою «з комфорту», а об'єктивною та вимушеною необхідністю. Йдеться про створення таких процесуальних інструментів, які б дозволяли зберігати ефективність і законність досудового розслідування навіть у надзвичайних обставинах воєнного часу. Це стосується як законодавчих змін, так і організаційних та кадрових рішень, які будуть проаналізовані у подальших підпунктах.

У попередніх підрозділах було розглянуто питання початку досудового розслідування та проблематику правової регламентації внесення відомостей до ЄРДР. Водночас результати практики засвідчили, що формальне правило обов'язкового внесення будь-якої заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення без попереднього аналізу їх змісту призводить до численних зловживань. Зокрема, відкриття кримінальних проваджень нерідко використовується як інструмент тиску у господарських спорах або для блокування діяльності підприємств, що особливо деструктивно проявляється в умовах воєнного стану, коли ресурси органів правопорядку є обмеженими.

Тому одним із пріоритетних напрямів удосконалення кримінального процесуального законодавства є нормативне закріплення процедури попереднього аналізу заяв і повідомлень перед внесенням їх до ЄРДР. Такий підхід дозволив би уникнути безпідставного початку кримінальних проваджень, зберегти ресурси органів досудового розслідування та водночас забезпечити ефективний захист прав потерпілих. Доцільним є внесення змін до наказу Офісу Генерального прокурора № 298 від 30.06.2020 «Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення» [111], якими б було визначено мінімальний обсяг відомостей, що повинні міститися у заяві чи повідомленні про кримінальне правопорушення для внесення до ЄРДР. Зокрема, у заяві мають бути зазначені час і місце події, відомості про об'єкт посягання чи потерпілого, опис обставин, які дають підстави вважати подію кримінальним правопорушенням.

Окремої уваги заслуговує питання співвідношення законності та так званого «здорового глузду» у кримінальному судочинстві. У науковій літературі та практиці [162, 232] правозастосування дедалі частіше наголошується, що формальне, виключно буквальне тлумачення норм не завжди забезпечує досягнення справедливого результату. Практика ЄСПЛ фактично закріпила підхід, відповідно до якого верховенство права реалізується через баланс між буквою закону та раціональністю його застосування, що у доктрині нерідко описується категорією «здорового глузду» [130].

Витоки цієї концепції сягають римського права, де тлумачення закону завжди здійснювалося з огляду на його дух, а не лише букву. Подальший розвиток ідеї «здорового глузду» виявився у сучасних правових системах у формі телеологічного та системного тлумачення норм, спрямованого на з'ясування мети законодавця й уникнення абсурдних або несправедливих наслідків. Для кримінального процесу України цей підхід має особливе значення, адже згідно з ч. 2 ст. 8 КПК України принцип верховенства права застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ, яка фактично є втіленням ідеї здорового глузду в судовій діяльності.

В умовах воєнного стану, коли ресурси органів правопорядку обмежені, а суспільний запит на справедливість і довіру до правосуддя зростає, доцільним є ширше використання саме цього підходу. Йдеться не про ігнорування букви закону, а про його розумне тлумачення і застосування, що відповідає духу права та загально визнаним правовим цінностям.

Можливим є запровадження тимчасових норм, що стосуються:

- проведення дистанційних слідчих (розшукових) дій, зокрема онлайн-допитів із використанням захищеного відеозв'язку;
- особливого порядку допиту неповнолітніх у зонах бойових дій за відсутності законних представників;
- розширення застосування електронних документів у кримінальному провадженні.

Одним із пріоритетних напрямів є формування у кримінальному процесуальному законодавстві України спеціального блоку норм, які б регламентували діяльність органів досудового розслідування в умовах воєнного стану. В умовах воєнного стану забезпечення повноцінної участі учасників кримінального провадження у проведенні слідчих (розшукових) дій часто є об'єктивно неможливим через активні бойові дії, руйнування інфраструктури, обмеження транспортного сполучення чи перебування осіб на тимчасово окупованих територіях. У таких обставинах використання дистанційних форматів допиту, одночасного допиту, пред'явлення для впізнання чи інших

слідчих (розшукових) дій є єдиним реальним способом зберегти доказову інформацію та гарантувати процесуальні права сторін. Відеоконференція з обов'язковою технічною фіксацією дозволяє поєднати оперативність та доступність слідчих (розшукових) дій із належним процесуальним контролем: забезпечується ідентифікація учасників, конфіденційність зв'язку та цілісність запису. Такий підхід відповідає сучасним міжнародним стандартам кримінальної юстиції, а також практиці ЄСПЛ, яка визнає допустимим використання дистанційних технологій за умови дотримання принципів змагальності та рівності сторін. Саме тому пропонується унормувати інститут дистанційних слідчих (розшукових) дій у спеціальних положеннях КПК України.

Хоча Розділ IX¹ (Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану) КПК України вже містить статті, що визначають окремі особливості досудового розслідування, їхня регламентація має переважно загальний характер і не охоплює низку практично важливих ситуацій. Для досягнення мети – унормування порядку проведення досудового розслідування у специфічних умовах воєнного стану та приведення положень КПК України у відповідність до сучасних потреб кримінальної юстиції, пропонується розширити Розділ IX¹ новими статтями.

Зокрема, доцільно закріпити норми такого змісту:

«Стаття 615². Дистанційні слідчі (розшукові) дії в умовах воєнного стану

Допит свідка, потерпілого, підозрюваного, а також одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб можуть проводитись у режимі відеоконференції із застосуванням технічних засобів, що забезпечують належну ідентифікацію особи, конфіденційність зв'язку та цілісність запису.

Участь захисника, законного представника чи перекладача може бути забезпечена дистанційно, за умови підтвердження їхніх повноважень електронними документами.

Стаття 615³. Особливості процесуальних дій за участю неповнолітньої особи в умовах воєнного стану

У разі неможливості участі законного представника неповнолітнього у процесуальній дії з об'єктивних причин, його права забезпечуються за обов'язкової присутності педагога, психолога або представника органу опіки та піклування. За можливості до участі може бути залучений також інший повнолітній близький родич чи член сім'ї неповнолітнього.

Процесуальні дії з неповнолітнім обов'язково фіксуються технічними засобами та проводяться з урахуванням віку і стану особи».

Окрім удосконалення законодавчої бази ключовим напрямом є реформування організаційної структури органів досудового розслідування. В умовах воєнного стану втрачається звична система координації між слідчими підрозділами, прокуратурою, СБУ та іншими органами, що зумовлює потребу у створенні спеціалізованих і більш гнучких організаційних форм.

Передусім актуальним є формування спеціалізованих слідчих підрозділів у складі Збройних Сил України та Національної поліції, які б зосереджувалися виключно на документуванні воєнних злочинів. Такі підрозділи мали б тісно взаємодіяти з військовими командирами та органами військової прокуратури, що дозволило б оперативніше збирати докази безпосередньо на місцях бойових дій.

Другим кроком може стати створення мобільних слідчих груп для роботи на деокупованих територіях. Їх завданням буде фіксація слідів злочинів одразу після відновлення контролю над населеним пунктом, проведення оглядів, вилучення речових доказів та організація ексгумацій. Практика останніх років показала, що оперативність у таких випадках є визначальною, адже з часом зменшується кількість доступних свідків і погіршується стан доказової бази.

Важливим напрямом є створення координаційних центрів взаємодії прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки України, Міністерства оборони та інших органів, дотичних до розслідування воєнних злочинів. Такі центри могли б функціонувати на регіональному рівні у найбільш уражених війною областях, забезпечуючи єдиний порядок дій, узгодження доказових стандартів та оперативний обмін інформацією.

Додатково варто передбачити механізми інтеграції діяльності цих підрозділів із міжнародними структурами (зокрема, спільні слідчі групи з Євроюстом, консультативна допомога МКС), що дозволить підвищити якість розслідувань і забезпечити їхню відповідність до міжнародних стандартів.

Таким чином, організаційна реформа органів досудового розслідування у воєнний час має бути спрямована на гнучкість, швидкість реагування та посилення координації. Тільки за цих умов можливо ефективно документувати злочини та зберегти належну доказову базу для майбутнього судового розгляду.

Сучасна війна супроводжується величезним обсягом цифрових даних, що мають доказове значення. Йдеться як про фото- та відеофіксацію з дронів і супутників, так і про інформацію з мобільних пристроїв, соціальних мереж, камер спостереження чи месенджерів. Використання цих даних вимагає адаптації кримінального процесу до нових технічних реалій.

Передусім доцільним є розширення практики відеофіксації. Умови воєнного часу часто унеможливають залучення понятих чи складання повноцінного протоколу під час слідчої (розшукової) дії. У таких випадках відеозапис, зроблений за допомогою дрона, портативної камери або навіть мобільного телефону, може і повинен визнаватися самотійним доказом.

Другим важливим напрямом є робота з цифровими доказами, зокрема листуванням у месенджерах, метаданими, геолокацією. Ці матеріали нерідко дозволяють відновити картину події, підтвердити присутність підозрюваного на місці злочину чи встановити його комунікації з іншими особами. Для їх повноцінного використання слід удосконалити процесуальні механізми вилучення та збереження цифрової інформації, забезпечивши водночас її автентичність і захист від змін.

Важливим кроком стало створення єдиного державного хабу зі збору доказів воєнних злочинів (портал та мобільний додаток під егідою Офісу Генерального прокурора), запущеного у березні 2022 року – [Warcrimes.gov.ua](https://warcrimes.gov.ua) [242]. У цьому контексті перспективним є створення централізованої цифрової платформи «ЄДоказ» для збирання, зберігання та верифікації доказів, зокрема

воєнних злочинів. Її впровадження становить важливий напрям цифровізації кримінального процесу, однак станом на 2025 рік ця ініціатива перебуває на рівні концепції та пілотних обговорень, а не діючої системи.

Окремої уваги потребує автоматизований аналіз великих масивів даних. Використання програмних комплексів і штучного інтелекту для аналізу відео-, фото- та аудіозаписів, перехоплень чи відкритих джерел здатне суттєво прискорити ідентифікацію підозрюваних, встановлення місць скоєння злочинів та відновлення хронології подій. Водночас застосування таких технологій вимагає чітких процесуальних гарантій, щоб забезпечити допустимість і достовірність отриманих результатів.

Проблемними залишаються питання збереження цифрових доказів, їхньої довгострокової автентичності та захисту від несанкціонованого доступу. У цьому напрямі Україна може орієнтуватися на міжнародний досвід, зокрема створення у Європейському Союзі Core International Crimes Evidence Database (CICED) – захищеного репозиторію, адміністрованого Євроюстом. Ця база даних, заснована на підставі Регламенту (ЄС) 2022/838, дозволяє компетентним органам держав-членів передавати і зберігати фото- та відеоматеріали, аудіозаписи, супутникові знімки, судово-медичні документи та свідчення у захищеному ІТ-середовищі, що відповідає міжнародним стандартам захисту даних [188]. Такий підхід може слугувати орієнтиром для розбудови національної цифрової інфраструктури доказів воєнних злочинів в Україні.

Отже, використання цифрових технологій у досудовому розслідуванні має стати одним із ключових напрямів його модернізації під час воєнного стану, адже саме цифрові докази часто є єдиним способом встановити обставини злочину і притягнути винних до відповідальності.

Одним із ключових викликів для системи досудового розслідування в умовах воєнного стану є пошук балансу між потребами безпеки та дотриманням основоположних прав людини. Війна створює високі ризики зловживань: незаконні затримання без ухвали суду, тривале тримання під вартою без доступу до адвоката, застосування катувань або нелюдського поводження. Подібні

практики не лише підривають довіру до органів правопорядку, а й створюють підстави для визнання доказів недопустимими, що ставить під загрозу сам результат кримінального провадження.

Забезпечення прав людини у воєнний час вимагає не лише декларативних норм, а й ефективних інституційних механізмів. Доцільним є:

1) інституціоналізація спеціального воєнного омбудсмена або окремого підрозділу в офісі Уповноваженого, відповідального саме за контроль дотримання прав учасників кримінального процесу в умовах війни;

2) забезпечення гарантованого доступу до захисника із застосуванням дистанційних технологій у випадках, коли фізична присутність адвоката неможлива через бойові дії.

Водночас важливим є дотримання принципів необхідності та пропорційності при застосуванні обмежувальних заходів: навіть у воєнний час втручання у права має здійснюватися виключно у межах, визначених законом, і лише настільки, наскільки це виправдано безпековою ситуацією. Саме такий баланс дозволяє забезпечити не лише ефективність кримінальної юстиції, а й легітимність державної влади у критичні періоди.

Розслідування воєнних злочинів вимагає від слідчих особливих знань, яких не охоплює стандартна підготовка у сфері кримінального процесу. Традиційні навчальні програми орієнтовані на злочини мирного часу і недостатньо враховують специфіку міжнародних злочинів. Тому підготовка кадрів має бути переосмислена з урахуванням реалій війни.

Необхідними є спеціалізовані курси та тренінги, що охоплюють:

- методичку фіксації злочинів проти людяності та сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом;
- роботу з цифровими доказами (метадані, супутникові знімки, відкриті джерела);
- правила збереження та автентифікації електронних матеріалів;
- застосування міжнародних стандартів доказування у воєнних злочинах.

Міжнародна практика підтверджує дієвість таких підходів. EU Advisory Mission (EUAM) Ukraine проводить навчання для прокурорів і слідчих щодо збору цифрових доказів воєнних злочинів; ICRC реалізує програми з міжнародного гуманітарного права для правоохоронців; OSCE/ODIHR запровадила модулі з документування сексуального насильства у конфлікті.

В Україні варто закріпити обов'язковий модуль з воєнних злочинів у навчальних планах закладів вищої освіти системи Міністерства внутрішніх справ, зокрема в Національній академії внутрішніх справ, а також розробити інтенсивні курси для слідчих на деокупованих територіях. Це дозволить уніфікувати практику і підняти якість розслідувань до рівня міжнародних стандартів.

Висновок до розділу 3

Аналіз пріоритетних напрямів удосконалення досудового розслідування в умовах воєнного стану свідчить, що традиційні процесуальні механізми, розроблені для мирного часу, не здатні повною мірою забезпечити ефективність кримінальної юстиції у сучасних умовах збройної агресії. Необхідність реформування є вимушеною і зумовлена специфікою воєнного часу: загибеллю свідків або їх відсутністю, неможливістю оперативного доступу до територій, ризиками для життя слідчих, знищенням доказів та масштабністю воєнних злочинів.

У цьому контексті важливим є узагальнення зарубіжного досвіду досудового розслідування під час воєнних конфліктів (Боснія і Герцеговина, Ірак, Руанда, Ізраїль та інші держави). Практика цих країн свідчить про ефективність спеціальних процесуальних режимів, зокрема створення міжнародних і спеціалізованих судових органів, запровадження комплексних заходів захисту свідків та потерпілих, а також спрощення процедур фіксації початку розслідування. У поєднанні з українським досвідом це підтверджує

дієвість інституту спеціального досудового розслідування (*in absentia*) як інструмента забезпечення принципу невідворотності кримінальної відповідальності у випадках, коли підозрювані переховуються на окупованих територіях або за кордоном. Узагальнення цього досвіду дозволяє адаптувати його окремі елементи до українських реалій.

Визначальними напрямками вдосконалення є:

1) адаптація законодавства – розширення Розділу IX¹ КПК України шляхом закріплення норм, що дозволяють проводити дистанційні процесуальні дії, врегульовують особливості роботи з неповнолітніми;

2) організаційно-структурні зміни – створення спеціалізованих підрозділів у складі правоохоронних органів, мобільних груп для роботи на деокупованих територіях, а також координаційних центрів взаємодії між прокуратурою, Національною поліцією, СБУ та Міністерством оборони;

3) цифровізація кримінального процесу – розвиток національних платформ збору доказів (warcrimes.gov.ua) із орієнтацією на міжнародні стандарти (Core International Crimes Evidence Database, CISED), запровадження електронного документообігу та використання штучного інтелекту для аналізу великих масивів даних. Крім того, в умовах руйнування об'єктів інфраструктури, відсутності стабільного електропостачання та ризику втрати матеріальних носіїв інформації доцільно передбачити використання резервних систем збереження процесуальних документів і цифрових доказів. Такі системи можуть функціонувати у вигляді захищених копій даних на зовнішніх або віддалених серверах, з дотриманням вимог щодо конфіденційності, цілісності та автентичності інформації. Запровадження резервного дублювання матеріалів кримінального провадження забезпечить неперервність процесу доказування навіть у разі знищення чи пошкодження основних технічних засобів зберігання.

4) захист прав людини – впровадження незалежних механізмів контролю за дотриманням прав учасників процесу (воєнний омбудсмен), забезпечення доступу до адвоката навіть у критичних умовах;

5) підготовка кадрів – запровадження навчальних модулів з воєнних злочинів у програми закладів вищої освіти системи Міністерства внутрішніх справ України, організація короткострокових інтенсивів для слідчих у прифронтових та деокупованих районах, використання досвіду ICRC, EUAM, OSCE.

Таким чином, ефективність досудового розслідування у воєнний час визначається не лише якістю доказової бази, а й спроможністю держави забезпечити баланс між безпековими інтересами та правами людини, поєднати національні зусилля з міжнародними механізмами та впровадити цифрові рішення, які гарантують збереження доказів для майбутніх судових процесів.

ВИСНОВКИ

У **висновках** узагальнено результати дослідження та визначено ключові положення, що мають теоретичне і практичне значення:

1. Воєнний стан як чинник трансформації кримінального процесуального регулювання характеризується: а) правовою природою особливого конституційно-правового режиму, що запроваджується у разі збройної агресії або загрози державній незалежності, та передбачає розширення повноважень органів державної влади; б) специфічними особливостями, які впливають на кримінальний процес: обмеження окремих прав учасників провадження (свобода пересування, недоторканність житла, право на приватність) відповідно до міжнародних стандартів (ст. 15 ЄКПЛ); зміною підсудності та юрисдикції судів для забезпечення функціонування судів; розширенням повноважень органів досудового розслідування і прокурорів, зокрема через спрощені процедури та перерозподіл функцій судового контролю, із забезпеченням балансу між потребами безпеки та захистом прав сторін.

2. Основні тенденції та проблеми розвитку нормативно-правового забезпечення досудового розслідування в умовах воєнного стану полягають у:

1) тенденціях розвитку:

– оновленні КПК України через зміни до розділу IX¹ для забезпечення роботи досудового розслідування;

– розширенні повноважень прокурора, зокрема заміни функцій слідчого судді;

– нормативному регулюванні цифрових слідчих (розшукових) дій, як огляд комп'ютерних даних;

– відповідності до міжнародних стандартів, що допускають пропорційні обмеження прав у воєнний час (ст. 15 ЄКПЛ, ст. 4 МПГПП).

2) проблемах:

– відсутності методичних роз'яснень щодо нових повноважень, що створює правову невизначеність;

- фрагментарності законодавчих змін без єдиної концепції;
- суперечності процедури спеціального досудового розслідування (in absentia): 30% адвокатів вважають, що воно обмежує права підозрюваних, 10% – що воно неприпустиме;
- ризиках звуження прав сторони захисту через посилення ролі прокурора.

Нормативне забезпечення досудового розслідування розвивається через спрощення процедур, але залишається несистемним і проблемним щодо забезпечення прав сторін.

3. Процесуальні гарантії реалізації прав та законних інтересів учасників кримінального провадження у воєнний час зводяться до збереження базових стандартів навіть за умов дерогацій. Попри допустимі обмеження, вони повинні бути тимчасовими, пропорційними й обґрунтованими, відповідати принципам справедливості та правової визначеності. Мінімальні гарантії: право на захисника, судовий контроль за затриманням, належна фіксація процесуальних дій залишаються незмінними. Вони співвідносяться з міжнародними стандартами (ст. 15 ЄКПЛ, ст. 4 МПГПП), які вимагають офіційності та прозорості дерогацій, а також їхнього звуження у міру нормалізації ситуації.

Особливого значення набувають дистанційні механізми проведення процесуальних дій (допити, судові засідання у форматі відеоконференції), що забезпечують оперативність і водночас вимагають технічної фіксації, ідентифікації учасників та конфіденційності. Водночас чинна регламентація у КПК України є загальною, відсутні деталізовані процедури і методичні роз'яснення, що створює ризики неоднакової практики. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення законодавства з метою досягнення балансу між публічними інтересами та правами особи.

4. Процесуальні механізми початку та здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану адаптовані до обмежень бойових дій через спеціальний правовий режим. Початок розслідування допускає складання постанови замість витягу з ЄРДР у разі його недоступності. Прокурор за ст. 615 КПК України отримує повноваження слідчого судді, зокрема для

продовження тримання під вартою, дозволів на обшук чи арешт майна, що компенсує часткову недоступність судів. Слідчий набуває більшої самостійності для невідкладних рішень, як початок розслідування. Взаємодія слідчого, прокурора та суду базується на перенесенні функцій судового контролю на прокурора, що прискорює процес, але вимагає посиленого нагляду за законністю. Механізми спрямовані на адаптацію до умов війни, зберігаючи змагальність і права сторін.

5. Застосування ст. 615 КПК України в умовах воєнного стану забезпечило безперервність досудового розслідування та судового контролю в умовах обмеженого функціонування судів, ЄРДР та ЄСІТС, а також у районах ведення бойових дій і тимчасової окупації. Специфіка її застосування полягає у можливості початку досудового розслідування на підставі постанови слідчого, дізнавача або прокурора без внесення відомостей до ЄРДР, проведенні невідкладних слідчих (розшукових) дій до реєстрації кримінального провадження, здійсненні обшуків без понятих за умови безперервної відеофіксації, дистанційній участі захисника та використанні технічних засобів відеозв'язку під час розгляду питань про запобіжні заходи. Встановлено, що передача окремих повноважень слідчого судді керівнику органу прокуратури дозволила забезпечити оперативність кримінального провадження, однак одночасно посилила ризики звуження судового контролю та порушення принципу змагальності. Проблемними аспектами залишаються відсутність чітких критеріїв визначення «об'єктивної неможливості» здійснення процесуальних дій, неоднакове застосування положень щодо продовження строків тримання під вартою та неоднорідність практики оцінки допустимості доказів, отриманих у спрощеному порядку. Подальше вдосконалення ст. 615 КПК України має бути спрямоване на нормативну конкретизацію спеціальних процедур, уніфікацію практики їх застосування та забезпечення ефективного судового контролю за рішеннями прокурора.

6. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій у період воєнного стану полягають в адаптації процесуальної форми до реалій збройного

конфлікту, зокрема через спрощення фіксації та використання цифрових засобів. За даними опитування автора, 65% слідчих і 58% дізнавачів проводили огляди місця події без понятих з відеофіксацією; огляд комп'ютерних даних вважається найактуальнішим для 70% слідчих та 63% дізнавачів; 28% і 21% використовували спеціальне ПЗ для відновлення доказів. Дистанційні форми, як допити через відеозв'язок, застосовуються в умовах обмежень, але без деталізації в КПК України. Проблеми включають нерівномірність практики в регіонах, ризики неоднакової оцінки доказів та дефіцит ресурсів, що відзначили респонденти опитування. Додатково, обшуки та огляди трупів у зонах бойових дій ускладнені через небезпеку та потребу залучення спеціалізованих груп (експертів, військових), що вимагає координації з іншими структурами.

7. Взаємодія органів досудового розслідування в умовах воєнного стану має багаторівневий характер, поєднуючи національний та міжнародний виміри, та враховує виклики обмеженого доступу до судів і місць подій. Прокурор відіграє центральну координаційну роль, здійснюючи процесуальне керівництво, організовуючи міжвідомчі слідчі групи та забезпечуючи обмін інформацією між Службою безпеки України, військовими адміністраціями, Державною прикордонною службою, Національною гвардією та іншими структурами сектору безпеки й оборони. Взаємодія із судами ускладнена через заміну судового контролю прокурорським (ст. 615 КПК України), що вимагає вдосконалення для забезпечення змагальності та прав сторін.

На міжнародному рівні співпраця реалізується через спільні слідчі групи (ЖТ) за підтримки Eurojust і Міжнародного кримінального суду (МКС), що забезпечує верифікацію та допустимість доказів відповідно до Римського статуту, спільну кваліфікацію злочинів і обмін доказами. Центр із переслідування злочину агресії (ІСРА) при Eurojust підтримує координацію розслідувань злочину агресії. Міжнародний комітет Червоного Хреста (ICRC) слугує джерелом звітів для аналізу міжнародного гуманітарного права, але не бере участі в оперативних розслідуваннях. Специфіка взаємодії полягає в інтеграції воєнної та цивільної юрисдикцій, використанні цифрових платформ

для обміну даними та спрощених каналів комунікації, що сприяє документуванню воєнних злочинів із дотриманням процесуальних гарантій.

8. Вдосконалення діяльності органів досудового розслідування має здійснюватися у двох взаємопов'язаних площинах – нормативній та організаційно-методичній.

У нормативній площині доцільно доповнити КПК України новими статтями, що враховують реалії воєнного стану:

«Стаття 615². Дистанційні слідчі (розшукові) дії в умовах воєнного стану

Допит свідка, потерпілого, підозрюваного, а також одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб можуть проводитись у режимі відеоконференції із застосуванням технічних засобів, що забезпечують належну ідентифікацію особи, конфіденційність зв'язку та цілісність запису.

Участь захисника, законного представника чи перекладача може бути забезпечена дистанційно, за умови підтвердження їхніх повноважень електронними документами.

Стаття 615³. Особливості процесуальних дій за участю неповнолітньої особи в умовах воєнного стану

У разі неможливості участі законного представника неповнолітнього у процесуальній дії з об'єктивних причин, його права забезпечуються за обов'язкової присутності педагога, психолога або представника органу опіки та піклування. За можливості до участі може бути залучений також інший повнолітній близький родич чи член сім'ї неповнолітнього.

Процесуальні дії з неповнолітнім обов'язково фіксуються технічними засобами та проводяться з урахуванням віку і стану особи».

В організаційно-методичній площині необхідно: уніфікувати застосування ст. 615 КПК України через затвердження єдиних методичних рекомендацій для слідчих і прокурорів; розробити стандарти роботи з цифровими доказами (збереження, метадані, хеш-контроль); посилити технічну спроможність підрозділів (3D-сканери, ПЗ, зв'язок); підвищити кваліфікацію кадрів із міжнародного гуманітарного та кримінального права; розширити взаємодію з

міжнародними партнерами (JIT, Eurojust, MKC) для забезпечення єдності доказових стандартів.

9. Практичні рекомендації зосереджуються на організації доказування в умовах обмеженого доступу, нестачі ресурсів і підвищених ризиків для учасників процесу. Необхідно створити систему резервного збереження цифрових доказів із забезпеченням їх автентичності, цілісності та захисту інформації, що сприятиме стабільності доказової бази в умовах бойових дій. В умовах зруйнованої інфраструктури доцільно створювати мобільні групи документування із залученням судових експертів, технічних спеціалістів і представників військових структур. Важливим є встановлення чітких правил роботи з потерпілими та свідками, зокрема щодо отримання згоди на відеофіксацію, нерозголошення персональних даних, обмеження доступу до конфіденційної інформації та забезпечення можливості отримання психологічної допомоги. Розслідування має спиратися на інтеграцію OSINT-інформації, супутникових даних і польових експертиз, що підвищує достовірність доказової бази без порушення процесуальних гарантій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламська В. В. Законодавчі новели щодо здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 140–148. URL: <https://surl.li/umjdpu>.
2. Баладига С. П. Проблеми розслідування воєнних злочинів на території України та притягнення до відповідальності осіб за їх вчинення. *Нове українське право*. 2022. № 5. С. 53–58. URL: <https://surl.li/phywzi>.
3. Батюк О. В., Дмитрів С. О. До питання організації розслідування військових злочинів. *Соціально-правові студії*. 2021. № 3 (13). С. 77–87. URL: <https://surl.lt/hdwalw>.
4. Березняк В. Екстрадиція осіб, які ухиляються від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3 (130). С. 161–167. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/15754/1/9.pdf>.
5. Березняк В. С., Павлова Н. В., Паустовська Н. К., Федченко В. М., Філянina Л. А. Міжнародне співробітництво у сфері кримінального провадження за законодавством України та Республіки Молдова: навч. посібник. К. : Алерта, 2020. 310 с.
6. Вавілова Н. В., Сівоха І. М., Леонов В. В. Превентивне застосування сили в системі міжнародних відносин. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2016. №2(57). С. 12–17.
7. Васюта Ю., Чорноус Ю. Психологічна й організаційно-тактична характеристика діяльності спільних слідчих груп під час розслідування кримінальних правопорушень. *Юридична психологія*. 2022. 31(2). С. 113–121. URL: <https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psychped/article/view/1534>.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун. 2002. 1440 с.

9. Верховний Суд. Кримінальний процес під час воєнного стану: корективи, внесені війною в здійснення кримінальних проваджень. 30.11.2022.

URL: <https://surl.li/uflxbs>.

10. Взаємодія учасників кримінального провадження під час досудового розслідування: правові аспекти та основні форми : навч. посіб. / [О. С. Тарасенко, Р. В. Герасимчук, А. В. Шевчишен та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. / 3-тє вид., допов. і перероб. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2024. 208 с.

11. Виноградова А. І., Бондар В. І. Застосування технічних засобів при проведенні гласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Юридичний науковий електронний журнал. № 3/2025. С. 403–406. URL:

http://sej.org.ua/3_2025/97.pdf.

12. Вирок Бородянського районного суду Київської області від 30.10.2025 (справа № 369/6338/23, провадження № 1-кп/939/117/25). URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/131386350>.

13. Вирок Красноградського районного суду Харківської області від 06.12.2023 (справа № 611/229/23, провадження № 1-кп/626/403/2023). URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/115464004>.

14. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 30.06.2025 (справа № 161/17222/23, провадження № 1-кп/161/419/25). URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/128490880>.

15. Вирок Подільського районного суду міста Києва від 19.12.2022 (справа № 758/14216/21, провадження № 1-кп/758/762/22). URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/108048620>.

16. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 23.06.2025 (справа № 485/711/23, провадження № 1-кп/485/18/25). URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/128314787>.

17. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 23.05.2022 (справа № 760/5257/22, провадження №1-кп/760/2024/22). URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104432094>.

18. Галаган С. О. Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом. Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану [Текст] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022 С. 19–22. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/22249>.

19. Ганенко І. С. Практичні аспекти впровадження міжнародних стандартів у національний кримінальний процес щодо захисту прав людини в умовах збройного конфлікту. *Морська безпека та оборона*. 2025. № 1. С. 3–10. <https://doi.org/10.32782/msd/2025.1/01>.

20. Гаркуша А. Співвідношення спеціальної процедури «in absentia» та екстрадиції у кримінальному процесі в умовах воєнного стану / Аліна Гаркуша // *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. Спец. випуск № 1 (132) «Права людини та правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану». С. 155–163. URL: <https://surl.lt/vpzxmi>.

21. Гаркуша А. Г. Щодо забезпечення реалізації ст. 616 КПК України / А.Г. Гаркуша // *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 26 трав. 2022 року). Дніпро: ДДУВС, 2022. С. 39–42. URL: <https://surl.li/nesift>.

22. Гетьман Г. М. Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією: порівняльно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 626–629. URL: https://lsej.org.ua/11_2022/151.pdf.

23. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. *Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків*, 2022. Станом на 30.12.2022. 82 с. URL: <https://cutt.ly/D5EnJ6a>.

24. Гловюк І., Тетерятник Г., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного

стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України (станом на 25 березня 2022 року). Львів-Одеса-Дніпро, 2022. 31 с.

25. Глушко І. Початок кримінального провадження: поради адвоката : практ. посіб. Київ : Норма права, 2021. 100 с.

26. Гутник А. В. Застосування домашнього арешту під час воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. С. 518–524. URL: <https://surl.lu/qbtgaq>.

27. Денисовський М. Д., Ярошович А. Ю. Екстрадиція в кримінальному провадженні. *Галицькі студії: Юридичні науки*. 2025. № 9. С. 28–34. URL: <https://journals.gi.ternopil.ua/index.php/law/article/view/81/73>.

28. Довідник слідчого: практ. посіб. / [Авт. кол.: М. С. Цуцкірідзе, В. Г. Дрозд, А. В. Шевчишен та ін.]; за заг. ред. І. Вигівського та М. Цуцкірідзе; МВС України, Нац. поліція України. Київ : 7БЦ, 2025. 960 с.

29. Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про екстрадицію : від 10.12.1998 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_026.

30. Договір між Україною та Канадою про взаємодопомогу у кримінальних справах : від 23.09.1996 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_003.

31. Договір між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах : від 22.07.1998 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_019.

32. Досудове розслідування кримінальних проступків / Дрозд В. Г., Гаврилюк Л. В., Романов М. Ю. та ін. : монографія. Державний науково-дослідний інститут МВС України. Київ : 7БЦ, 2023. С. 156. URL: <https://surl.li/rrlkju>.

33. Екстрадиція. Slovnyk.me. Великий тлумачний словник сучасної мови. URL: <https://surl.li/chhtwj>.
34. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах : від 20.04.1959 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036.
35. Європейська конвенція про видачу правопорушників : від 13.12.1957 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033.
36. Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів : від 25.01.1974 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_125.
37. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах : від 15.05.1972 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008.
38. Європол створив оперативну робочу групу OSINT для підтримки розслідувань воєнних злочинів в Україні // Портал МВС : офіц. сайт. 30.11.2023. URL: <https://surl.li/ujwpwy>.
39. Завидняк І. О. Рівні та види міжнародного співробітництва в кримінальному процесі. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 52. С. 102–105. URL: <https://surl.lt/jkguya>.
40. Загородній Є. О. Початок кримінального провадження та подальше проведення окремих слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 4. С. 201–206. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.28>.
41. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної

операції» від 12.08.2014 № 1631-VII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 39, ст.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1631-18#Text>.

42. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» від 15.03.2022 № 2125-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20#Text>.

43. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 № 2201-IX // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 16, ст.69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>.

44. Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 № 1932-XII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 9, ст.107. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

45. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 № 2135-XII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 22, ст.303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

46. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 06.04.2000 № 1647-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР) 2000, № 28, ст.224. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1647-14>.

47. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

48. Збирання та дослідження електронних доказів у кримінальному провадженні : метод. рекомендації / Л. В. Гаврилюк, А. М.-Ю. Ангеленюк, В. Г. Дрозд, А. В. Шевчишен та ін.; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе. Київ : ДНДІ МВС України, Вид-во «Політехніка», 2025. 162 с.

49. Здійснення досудового розслідування слідчими Національної поліції: навчально-практичний посібник / [авт колектив]. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-твнутр. справ; Київ: «7БЦ». 2023. 512 с.

50. Зеленецький В.С. Доследственное производство в уголовном процессе Украины: Монография. – Харьков: Кроссруд, 2009. 172 с.

51. Зубенко С. Є. Правоохоронні органи у сфері міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 4. С. 60–67. <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-4-12-11>.

52. Історична подія: в рамках діяльності Євроюст розпочинає роботу Міжнародний центр з переслідування злочину агресії проти України. Представництво Європейського Союзу в Україні. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/>.

53. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів. Рішення №202дп-22 від 09.11.2022 // Офіційний сайт Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів. URL: <https://kdkp.gov.ua/decision/2022/11/09/3275>.

54. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе, В. В. Чернея, А. А. Вознюк. К.: Норма права, 2023. 320 с.

55. Кіщак Б. І. Особливості доказування злочинів, пов'язаних з колабораційною діяльністю. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2023. № 37. С. 56–61.

56. Книженко С.О. Особливості допиту підозрюваних-військовополонених при розслідуванні порушень законів та звичаїв війни. *Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу та криміналістики в умовах воєнного стану* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 24 листопада 2023 року). Кам'янець-Подільський : ХНУВС, 2023. С. 169–171. URL: <https://surl.li/lowllt>.

57. Коваль І. О. Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій в стадії досудового розслідування. дис. ... доктора філософії: 12.00.09. Київ, 2024. 248 с.

58. Колесник В. Ю. Екстрадиція та права людини: проблеми пошуку оптимального балансу. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2021. № 52. С. 116–120. URL: <https://surl.lt/kcmowv..>

59. Колесніков А. П. Підсистема штучного інтелекту як новий модуль ЄСІТС: перспективи застосування. *Редакційна колегія*. С. 70–72. URL: <https://surl.li/feosrp>.

60. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : від 15.11.2000 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

61. Конвенція про екстрадицію : від 26.12.1933 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_001-33.

62. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України // Відомості Верховної Ради України. № 18. 13.05.1995. С. 133.

63. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Ст. 2, 93 // Конституція незалежної України. В 3-х кн. К.: Право, 1995. Кн. 1.

64. Конституція Іспанії від 29.12.1978. Boletín Oficial del Estado (BOE), № 311. 29.12.1978. Консолідована версія. URL: <https://surl.li/rkwbfg>.

65. Конституція Литовської Республіки. Lietuvos Respublikos Konstitucija. 1992. [Офіц. текст] // Seimas of the Republic of Lithuania. URL: <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>.

66. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://surl.li/ysedyl>.

67. Контакт-центр системи БПД: нові виклики в умовах воєнного часу // Пресцентр. Система безоплатної правової допомоги. 11.01.2023. URL: <https://surl.li/yocmtw>.

68. Концептуальні основи цифровізації кримінального провадження України : монографія / за заг. ред. Н.В. Глинської; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2024. 452 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178612139>.

69. Корнієнко В.В., Савчук Т.І. Тактичні особливості проведення огляду місця події в умовах ведення бойових дій. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. Вип. 29 (2). С. 167–179. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.12>.

70. Коропатнік І.М. До питання миротворчого потенціалу України. *Науково-виробничий журнал «Правові новели»*. 2014. № 2. С. 71–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prno_2014_2_18.

71. Крес Н.О., Осипенко І.П. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2024. № 35. С. 107–113. URL: <https://surl.li/cfzqix>.

72. Кривонос М.В. Деякі особливості організації допиту неповнолітнього (малолітнього) потерпілого під час воєнного стану. *Вісник ХНУВС*. 2023. № 4 (103). С. 224–236. URL: <https://surl.li/gppryo>.

73. Кримінальний процес [Текст]: підручник / [М.Й. Кулик, О.Ю. Хабло, М.Я. Никоненко та ін.]; за заг. ред. Д.П. Письменного, Л.Д. Удалової, С.С. Чернявського. Київ: ЦУЛ, 2025. 872 с.

74. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384>.

75. Кулик М.Й., Терещенко Ю.В., Симчук А.С. Процесуальний аналіз особливостей проведення обшуку в умовах воєнного стану. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 10(16). С. 341–361. URL: <https://surl.li/peyekf>.

76. Кулик С.В. Фактичні підстави застосування особливого правового режиму воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 5. С. 71–75. URL: <https://surl.li/chfsyn>.

77. Кучинська О.П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження / О.П. Кучинська. *Адвокат*. 2012. № 7 (142). С. 4–8. URL: <https://surl.lu/pfqkbbk>.

78. Лазукова О.В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Лазукова О.В. ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 234 с. URL: <https://surl.li/xavszu>.

79. Лобойко Л.М. Методи кримінально-процесуального права : монографія / Л. М. Лобойко. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 352 с.

80. Лоскутов Т.О. Правова регламентація допиту в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. № 71. С. 315–320. URL: <https://surli.cc/ackwgn>.

81. Лоскутов Т.О. Правове регулювання строків досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 2 (79). С. 11–18. URL: <https://surl.li/jwaovq>.

82. Лоскутов Т.О. Правове регулювання фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 340–345. URL: <https://surl.li/rchlgr>.

83. Лугіна Н.А., Покорська Я. І. Спеціальне досудове розслідування в умовах воєнного стану в Україні. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2024. Вип. 4 (17). С. 225–233.

84. Мазур О. Засоби забезпечення прав та законних інтересів підозрюваного: поняття і система. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 4(16). С. 128–135. URL: <https://surl.li/yuzgyi>.

85. Марченко О.А. Деякі процесуальні особливості проведення слідчих розшукових дій в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 661–665. URL: <https://surl.li/otoyqk>.

86. Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України і Федеральною прокуратурою Швейцарської Конфедерації в боротьбі з організованою злочинністю і відмиванням доходів : від 19.04.1999 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/756_010.

87. Міжамериканська конвенція про взаємну допомогу в кримінальних справах : від 23.05.1992 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926_001-92.

88. Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму : від 14.09.2005 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d68.

89. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом : від 15.12.1997 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_374.

90. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму : від 09.12.1999 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518.

91. Міщук І.В. Особливості надання безоплатної правової допомоги в Україні під час воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. Вип. № 3. С. 74–79. URL: https://apnl.dnu.in.ua/3_2022/12.pdf.

92. Мультимедійний навчальний посібник «Провадження слідчих (розшукових) дій». Авторський колектив: В. В. Зарубей, О. Ю. Хабло, Г. М. Степанова. НАВС. 2025. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір: №137172 від 18.06.2025. URL: <https://surl.li/otmfuu>.

93. Мурзо Є.О. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із мародерством. дис. ... доктора філософії: 12.00.09. Київ, 2025. 325 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0825U001148>.

94. Неледва Н.В. Особливості застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану: огляд законодавчих новел. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 6(47). С. 198–202. URL: https://pjuv.nuoua.od.ua/v6_2022/37.pdf.

95. Нестеренко С.С. Міжнародно-правовий захист прав людини при здійсненні екстрадиції: монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 192 с.

96. Никоненко М. Я. Окремі питання початку досудового розслідування та їх значення в процесі доказування. Кримінальне судочинство; сучасний стан та перспективи розвитку [Текст]; матеріали міжвідом. Наук.-практ. Конф. (Київ,

28.04.2023)/ редкол. С. С. Чернявський, Я. Ю. Конюшенко, В. В. Корольчук, Ю. В. Сухомлин. Київ : Нац. Акад. внутр. Справ. 2023. 336 с. URL: <https://surl.li/mclbyy>.

97. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін.; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с. URL: <https://surl.li/exvasw>.

98. Олійник О. А. Реалізація функції захисту під час досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2024. 22 с.

99. Порошенко П. О. [Інтерв'ю Президента України Петра Порошенка щодо запровадження воєнного стану]: інтерв'ю в м. Києві трьом загальнонаціональним каналам. URL: <https://surl.li/hgzxmo>.

100. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30 вересня 2021 року у справі № 556/450/18 (провадження № 51-4229км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109396>.

101. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного суду від 30.05.2023 року у справі № 761/13685/14-к (провадження № 51-3062км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111339388>.

102. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 06.09.2022 року у справі № 506/392/16-к (провадження № 51-815км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141449>.

103. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 29.01.2020 року у справі № 473/3712/18 (провадження № 51-4540км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87365800>.

104. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 19.11.2019 року у справі № 750/5745/15-к (провадження № 51-10195км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86275852>.

105. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22.02.2021 року у справі № 754/7061/15 (провадження № 51-4584кмо18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95139651>.

106. Початок досудового розслідування: практ. посіб. / О. В. Таран, А. А. Вознюк, Р. А. Сербин та ін. Київ: Видавництво «Норма права», 2025. 144 с.

107. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про правовий режим воєнного стану": від 03.04.2015. URL: <https://surl.li/phpzhx>.

108. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18.02.2015 "Про додаткові заходи щодо зміцнення національної безпеки України": Указ Президента України від 12.03.2015 № 139/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/139/2015#Text>.

109. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 393/2018 від 26.11.2018. URL: <https://surl.li/zpbrew>.

110. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення міжнародного співробітництва з питань взаємної правової допомоги, видачі правопорушників (екстрадиції), передачі (прийняття) засуджених осіб, виконання вироків та інших питань міжнародного судового співробітництва у кримінальному провадженні під час судового провадження : наказ Міністерства юстиції України від 19.08.2019 № 2599/5 // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-19>.

111. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : Наказ Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298 // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0298905-20>.

112. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : Наказ МВС України від 20.05.2020 № 405 // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://surl.li/wdzzrv>.

113. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : Наказ МВС України від 08.02.2019 № 100 // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text>.

114. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : Наказ МВС України від 06.07.2017 № 570 // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text>.

115. Про організацію роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва : Наказ Офісу Генерального прокурора від 12.09.2023 № 258 // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0258905-23>.

116. Про прийняття Конституції України і введення її в дію : Закон України від 28.06.1996 № 254/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. ст. 142. URL: <https://surl.li/varclg>.

117. Прокопова А. В. Огляд місця події під час розслідування воєнних злочинів. *Актуальні проблеми сучасної науки та освіти* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 29-30 квітня 2024 року. Львів : Львівський науковий форум, 2024. С.133-136 URL: <https://surl.li/kngebu>.

118. Процесуальний механізм забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному провадженні: поняття, сутність та структурні елементи / Забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування : монографія / В. Г. Дрозд, А. В. Пономаренко, С. Є. Абламський та ін.; Держ. наук.-досл. ін-т., Харків. нац. ун-т внутр. справ. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 18–37.

119. Реалізація філософії «Intelligence-led Policing» в системі кримінального аналізу Національної поліції України: монографія / Користін О., Швець Д., Бутко Б., Денисенко Б. та ін., за заг. ред. Користіна О.Є. Київ: «ВАІТЕ», 2024. 396 с. URL: <https://surl.lu/qptmir>.

120. Резолюція 3314 Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1974 : Про визначення агресії. URL: <https://surl.li/ajilmu>.

121. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : від 17.07.1998 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.

122. Римський статут Міжнародного кримінального суду : Закон України від 21.08.2024 № 3909–IX. URL: <https://surl.li/ermhh>.

123. Рішення Конституційного Суду України від 01.04.2026 № 3-р(П)/2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-26#n117>.

124. Рішення Конституційного Суду України від 18.07.2024 № 8-р(П)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#n116>.

125. Рогальська В., Дараган В. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження в умовах воєнного стану: окремі аспекти *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 677–680. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2024/167.pdf.

126. Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-практ. посіб. / [В. В. Сокурєнко (заг. ред.); авт. кол.: І. В. Клименко, М. С. Цуцкірідзе, І. В. Гловюк та ін.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2-ге вид., допов. та переробл. Харків : Право, 2024. 432 с.

127. Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-практ. посіб. / [І. В. Гловюк, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., члена-кор. НАПрН України В. В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 400 с.

128. Романюк В. В. Зміна прокурором підслідності. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С.107–120. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.10>.

129. Скакун О. Ф. Теория государства и права / О. Ф. Скакун. Х. : Консум; Уни-т внутр. дел, 2000. 704 с. URL: <https://surl.lt/immcjl>.

130. Справа John Murray v. United Kingdom (заява № 18731/91): рішення Європейського суду з прав людини від 08.02.1996 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57980>.

131. Справа Petros Makeyan and Others v. Armenia (заява № 46435/09): рішення Європейського суду з прав людини від 15.04.2014. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ES034949>.

132. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина / JustGroup. Київ, 2023. URL: <https://surl.li/wrspsf>.

133. Степанова Г. М., Загородній Є. О. Міжнародна правова допомога у кримінальних провадженнях в умовах воєнного стану: виклики сучасності. *Наукові перспективи*. 2026. № 2 (68). С. 1363–1376. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2\(68\)-1363-1376](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2(68)-1363-1376).

134. Тагієв С. Р., Пузирьов М. С., Івашко С. В. Негласні слідчі (розшукові) дії в умовах війни: окремі теоретичні та практичні аспекти. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. С. 78–84. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/11978>.

135. Тарасенко О. С., Тарасенко О. С. Криміналістичні особливості досудового розслідування в умовах військових дій. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану* : збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг. 2022. С. 214–218.

136. Тетерятник Г. К. Зупинення досудового розслідування у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 343–348. URL: <http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/61.pdf>.

137. Топольницький В. В., Тична Б. М. Проблеми правового регулювання понять «воєнний стан», «стан війни» та «воєнний час». *Адміністративне та митне право*. 2019. № 4 (25). С. 91–99. URL: <https://surl.li/nkbdlv>.

138. Торбас О. О. Порівняння повноважень керівника органу дізнання та керівника органу досудового слідства. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 травня 2021

року) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 314–316. URL: <https://surl.lu/vseaco>.

139. Угода між Генеральною прокуратурою України і Міністерством юстиції Республіки Польща на виконання статті 3 Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах : від 24.05.1993 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://surli.cc/cyjnhd>.

140. Угода між Україною та Королівством Нідерландів про міжнародне правове співробітництво щодо злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу МН17 Малайзійських авіаліній 17.07.2014 : від 07.07.2017 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528_002-17.

141. Угода між Україною та Організацією Об'єднаних Націй про виконання вироків Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії : від 07.08.2007 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_k51.

142. Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ Республіки Польща в боротьбі із злочинністю : від 12.03.1992 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_044.

143. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України. Загальна частина : навч. посіб. / Удалова Л. Д. К. : Кондор. 2005. 152 с.

144. Узагальнення про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування: Лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12.01.2017 №9-49/0/4-17. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00212>.

145. Ухвала Верховинського районного суду Івано-Франківської області від 12.12.2024 (справа № 938/1905/24, провадження № 1-кп/938/183/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123713753>.

146. Ухвала Вищого антикорупційного суду (ВАКС) від 07.04.2025 (справа № 991/3024/25, провадження № 1-кк/991/3021/25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126405549>.

147. Ухвала Куликівського районного суду Чернігівської області від 27.11.2019 (справа № 737/521/19, провадження № 1-кк/737/267/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85906473>.

148. Ухвала Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21.07.2022 (справа № 761/22125/19, провадження № 51-1474ск20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105359442>.

149. Федченко В. М., Бадалова Т. Г., Євтушенко О. В., Панчук О. В. Порядок направлення запитів про надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні в рамках екстрадиції : метод. рекомендації / В. М. Федченко, Т. Г. Бадалова. Дніпро : ДДУВС, 2024. 97 с.

150. Фоміна Т. Г., Рогальська В. В. Затримання особи в умовах воєнного стану: підстави та уповноважені службові особи на здійснення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. С. 371–376. URL: <https://surl.lu/ehofbh>.

151. Хашматулла Б. Еволюція інституту екстрадиції в міжнародному праві. *Право і суспільство*. 2024. Т. 2. № 1. С. 197–202. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/1_2024/part_2/31.pdf.

152. Черниченко І. В. Особливості тримання під вартою в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. С. 274–278. URL: <https://surl.li/qrnsgf>.

153. Чистякова А. Права людини в умовах воєнного стану. Законодавство. Судова практика / за заг. ред. В.С. Ковальського. Київ: Юрінком Інтер. 2024. 316 с.

154. Чорна М. В. Особливості проведення слідчих (слідчо-розшукових) дій під час воєнного стану. *Наукові записки. Серія: Право*. 2024. № 16. С. 193–198. URL: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-16-193-198>.

155. Черноус Ю. М. Актуальні питання розслідування та судового розгляду Міжнародним кримінальним судом справ про міжнародні злочини *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Т. 27. № 4. С. 267–281.

156. Черноус Ю., Сноверська Т. Криміналістична методика розслідування жорстокого поводження з тваринами : монографія / Юлія Черноус, Тетяна Синоверська ; М-во внутр. справ України, Нац. акад. внутр. справ. Київ : Право, 2022. 248 с. URL: <https://surl.li/zbehtq>.

157. Шаповал А. О. Огляд та обшук транспортного засобу в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. № 56. С. 102–105.

158. Шевчишена К. П. Розслідування воєнних злочинів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук (док. філософії): 12.00.09. Київ, 2024. 330 с. URL: <https://surl.li/oabdlq>.

159. Шумейко Д. О. Теоретико-правові та практичні засади здійснення спеціального кримінального провадження в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Д. О. Шумейко ; наук. консультант О. Ю. Татаров ; МВС України, Нац. акад. внутр. справ ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2021. 475 с.

160. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Лист Верховного Суду від 03 березня 2022 року № 1/0/2-22. С. 2. URL: <https://surl.li/qxgltk>.

161. Ювшин В. В. Забезпечення прав і свобод підозрюваного на стадії досудового розслідування: дис. ... доктора філософії: 12.00.09. Київ. 2025. 296 с. URL: <https://surl.li/tdkdwa>.

162. Andrew Summers, Common-Sense Causation in the Law, *Oxford Journal of Legal Studies*, Volume 38, Issue 4, Winter 2018, Pages 793–821, <https://doi.org/10.1093/ojls/gqy028>.

163. Basic Law for the Federal Republic of Germany (Grundgesetz) від May 23 1949. BGBl. I S. 1. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/.

164. Basic Law: The Government (2001, consolidated version). §§ 38–39. Knesset. URL: <https://surl.li/lhgdzh>.

165. Bosnia and Herzegovina. Law on Protection of Witnesses under Threat and Vulnerable Witnesses. Official Gazette of BiH, 2003, № 3/03. URL: <https://surl.li/anxrlk>.

166. Bundesrat. Role of the Bundesrat in a state of emergency. URL: <https://www.bundesrat.de/EN/national-en/ga-en/ga-en-inhalt.html>.

167. Bundesverfassungsgericht. The Basic Law and constitutional review in emergencies. URL: <https://www.bundesverfassungsgericht.de>.

168. Calcara G. Balancing international police cooperation: INTERPOL and the undesirable trade-off between rights of individuals and global security // Liverpool Law Review. 2021. Vol. 42. P. 111–142. URL: <https://surl.li/kdigfd>.

169. Canadian Civil Liberties Association v. Canada (Attorney General), 2023 FC 32. Federal Court of Canada, 23 Feb. 2023. URL: <https://www.canlii.org/en/ca/fct/doc/2023/2023fc32/2023fc32.html>.

170. Canadian Frontline Nurses v. Canada (Attorney General), 2024 FC 42. Federal Court of Canada, 23 Jan. 2024. URL: <https://www.fct-cf.ca/Content/assets/pdf/base/2024.01.23-306-22-T-316-22-T-347-22-T-382-22.pdf>.

171. Casino F., Pina C., López-Aguilar P., Batista E., Solanas A., Patsakis C. SoK: Cross-border criminal investigations and digital evidence // Journal of Cybersecurity. 2022. Vol. 8, Iss. 1. P. 1–20. URL: <https://surl.li/lfasmo>.

172. Code de la défense. Titre II : État de siège (Articles L.2121-1 à L.2121-8). Légifrance. URL: <https://surl.li/rjynas>.

173. Code de la sécurité intérieure. Légifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000025503132>.

174. Code de procédure pénale. Article 689-11. Version consolidée au 2022. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000043674102/.

175. Conseil constitutionnel. Décision n° 2016-600 QPC du 19 février 2016. Conseil constitutionnel de la République française. URL: <https://surl.li/njuuty>.

176. Constitución Española, art. 116. BOE: URL: <https://surl.li/wofifx>.

177. Constitución Española, art. 17; Ley de Enjuiciamiento Criminal, art. 520. BOE: URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1882-6036>.
178. Constitution de la République française du 4 octobre 1958. Article 36. Légifrance. URL: <https://surl.li/ussfdc>.
179. Constitution of the Republic of Estonia (1992, consolidated 2015). Riigi Teataja. Art. 131. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521052015001/consolide>.
180. Constitution of the Republic of Latvia (Satversme), adopted 15.02.1922, with amendments, Art. 92. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/57980>.
181. Constitution of the Republic of Türkiye (1982; amended 2017). Anayasa.gov.tr. URL: https://www.anayasa.gov.tr/media/7258/anayasa_eng.pdf.
182. Council of Europe, Notification of derogation by Turkey under Article 15 of the Convention (2016). URL: <https://surl.li/xpqxje>.
183. Diplomatic Conference for Formal Negotiations. Gov.si. URL: <https://surli.cc/lpjncw>.
184. Duncan v. Kahanamoku, 327 U.S. 304 (1946). Cornell Law School: URL: <https://surl.li/hfinsf>.
185. Emergencies Act, R.S.C., 1985, c. 22 (4th Supp.). Justice Laws: URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/E-4.5/>.
186. Emergency Powers Act 1552/2011 (Valmiuslaki). Finlex (офіційний переклад англ.). URL: <https://surl.li/jjdmog>.
187. Eurojust, Council of Europe. Joint Investigation Teams Manual. Council of Europe Publishing, 2016. URL: <https://surl.li/aswnud>.
188. Eurojust. Core International Crimes Evidence Database (CICED) // Eurojust. 2022. URL: <https://surl.li/pcjxmy>.
189. European Court of Human Rights. Guide on Article 15 of the Convention – Derogation in time of emergency. Strasbourg, 28 February 2025. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_15_eng.
190. European Union Agency for Criminal Justice Cooperation. Core international crimes evidence database (CICED). LU : Publications Office, 2023. URL: <https://surl.li/oudhno>.

191. Ex parte Milligan, 71 U.S. 2 (1866). Justia: URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/71/2/>.

192. Global Rights Compliance. Practitioners' Handbook on Extraterritorial or Universal Jurisdiction to Pursue Accountability for International Crimes Committed in Ukraine. The Hague, 2025. URL: <https://surl.li/dkfnxz>.

193. Grundgesetz (Basic Law for the Federal Republic of Germany). Arts. 1, 96(2), 104, 115a-115l. Bundesgesetzblatt Teil I. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html.

194. HCJ 466/07 Galon v. Attorney General (2008). Supreme Court of Israel. Summary. In: Cardozo Israeli Supreme Court Project (VERSA). URL: <https://versa.cardozo.yu.edu/opinions/gal-v-attorney-general-summary>.

195. HCJ 466/07 MK Zahava Gal-On et al. v. Attorney General et al. (Citizenship and Entry into Israel Law Case). Israel Supreme Court (High Court of Justice). Adalah / Cardozo PDF. URL: <https://surl.li/lcxdps>.

196. HCJ 4769/95 Menahem v. Minister of Transport (1996). Supreme Court of Israel. In: Cardozo Israeli Supreme Court Project (VERSA). URL: <https://versa.cardozo.yu.edu/topics/surrogacy>.

197. HCJ 7015/02 Ajuri v. IDF Commander in the West Bank (2002), IsrSC 56(6) 352. URL: <https://surl.li/xcdflf>.

198. HCJ 7015/02 Ajuri v. IDF Commander in the West Bank (2002), IsrSC 56(6) 352. URL: <https://surl.li/hjadxp>.

199. Insurrection Act (10 U.S.C. §§ 251–255). CornellLaw School: URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/subtitle-A/part-I/chapter-13>.

200. International Covenant on Civil and Political Rights, Art. 4. Офіц. сайт OHCHR: URL: <https://surl.li/xyzvoc>.

201. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Manual on Developed Practices (розд. про Rules of the Road, 1996-2004). Гаага, 2009. URL: <https://surl.lu/remxyc>.

202. International, Impartial and Independent Mechanism to Assist in the Investigation and Prosecution of Persons Responsible for the Most Serious Crimes

under International Law Committed in the Syrian Arab Republic since March 2011 : Note by the Secretary General of 03 August, 2018 № A/73/295. §§4–9, 29–30, 42–43.

URL: <https://surl.li/auorbce>.

203. Iraq: Coalition Provisional Authority Memorandum № 3 (Revised), Criminal Procedures, 27 June 2004. URL: <https://surl.li/ksuhxt>.

204. Iraq: Coalition Provisional Authority Order № 13 of 2004 (Revised) (Amended), The Central Criminal Court of Iraq, 22 April 2004. URL: <https://surl.lu/eisfki>.

205. Israel Defense Forces. Military Order No. 1651: Order Regarding Security Provisions. 2009. URL: <https://surl.li/arizkv>.

206. Karreinen S., Rautiainen P., Keskimäki I., Satokangas M., Viita-Aho M., Tynkkynen L.-K. Pandemic preparedness and response regulations in Finland: Experiences and implications for post-COVID-19 reforms. *Health Policy*. 2023. Vol. 127, №. 2. P. 146–152. DOI: 10.1016/j.healthpol.2023.104907. URL: <https://surl.li/ugelff>.

207. Kodeks karny (Polish Criminal Code). Artykuły 110(2) i 113. URL: <https://surl.li/fqhchl>.

208. Kodeks postępowania karnego від 06.06.1997. Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555. ISAP Sejm. URL: <https://surl.lu/easutc>.

209. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej від 02.04.1997. Dziennik Ustaw, 1997, № 78, poz. 483. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

210. Kriminaalmenetluse seadustik (Code of Criminal Procedure), RT I 2003, 27, 166 (зі змінами станом на 2024 рік). URL: <https://surl.li/qynylg>.

211. Kriminālprocesalīkums : Law of Criminal Procedure від 21.04.2005 № 274/274. Latvijas Vēstnesis. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/107820>.

212. Ley Orgánica 4/1981, de 1 de junio, de los estados de alarma, excepción y sitio. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1981-12774>.

213. Ley Orgánica 4/1981, de 1 de junio, de los estados de alarma, excepción y sitio. *Boletín Oficial del Estado* (BOE), № 134, 05.06.1981. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1981-12774>.

214. Ley Orgánica 6/1985, de 1 de julio, del Poder Judicial. Artículo 23(5). BOE. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1985-12666>.

215. Lietuvos Respublikos karo padėties įstatymas. 2000 m. birželio 8 d. Nr. VIII-1721. E-Tar. URL: <https://surl.li/jqjjmt>.

216. Loi n° 55-385 du 3 avril 1955 relative à l'état d'urgence. Légifrance: URL: <https://surl.li/wbheks>.

217. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). International Covenant on Civil and Political Rights. Article 4 – Derogations in time of public emergency. URL: <https://surl.li/qnsgdy>.

218. Par ārkārtējo situāciju un izņēmuma stāvokli (Latvija, 2007, ar grozījumiem). Law on Emergency Situation and State of Exception. Latvijas Vēstnesis. FAOLEX. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/lat174441.pdf>.

219. PILPG's Guide to Human Rights Documentation / Public International Law & Policy Group. [B. M. : B. B.], [2025]. URL: <https://surl.li/dzwlfg>.

220. Posse Comitatus Act (18 U.S.C. §1385). CornellLaw School: URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1385>.

221. Public Committee Against Torture v. State of Israel (HCJ 5100/94, 1999). Israel Supreme Court (High Court of Justice). URL: <https://surl.li/iguawy>.

222. Public Order Emergency Commission, Final Report (17 February 2023). URL: <https://publicorderemergencycommission.ca/final-report/>.

223. Riksdag. The Instrument of Government. Stockholm: Riksdag, 2023. Ch. 15. URL: <https://surl.li/qqhtse>.

224. Romanian Criminal Code. Article 11(1)(b). URL: <https://surl.li/etxvty>.

225. Rwanda. Organic Law No. 08/1996 on the Organization of Prosecutions for Offences constituting the Crime of Genocide or Crimes Against Humanity. Official Gazette, 1996. URL: <https://surl.li/rtumpz>.

226. Rwanda. Organic Law No. 40/2000 Setting up Gacaca Jurisdictions to Prosecute and Try the Perpetrators of the Crime of Genocide and Other Crimes against Humanity. Official Gazette, 2000. URL: <https://surl.lu/wfxibo>.

227. Schweizerisches Strafgesetzbuch (StGB). Artikel 264m(2). Systematische Rechtssammlung SR. Verfügbare Version 2022. URL: <https://surl.li/lndzxj>.

228. Sentencia 83/2016, de 28 de abril. Tribunal Constitucional. BOE-A-2016-5195. URL: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2016-5195>.

229. Shkuta O., Leheza Y., Telelym I., Anosienkov A., Yaroshak O. National Security in the Conditions of the Russia-Ukraine War: Legal Regulation and Islamic Law Perspectives. Al-Ahkam. 2024. 34(1). 99–120. URL: <https://doi.org/10.21580/ahkam.2024.34.1.20413>.

230. State of Defence Act 1083/1991. Finlex (офіційний переклад англ.). URL: <https://surl.li/fdndxy>.

231. State of Emergency Act (Estonia, 2009, amended 2020). Riigi Teataja. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/512052020002/consolide>.

232. Stephen J. Morse, Criminal Law and Common Sense: An Essay on the Perils and Promise of Neuroscience, 99 Marq. L. Rev. 39 (2015). URL: <https://scholarship.law.marquette.edu/mulr/vol99/iss1/4>.

233. Strafprozeßordnung (StPO). § 153f(2). Bundesministerium der Justiz. Verfügbare Fassung 2023. URL: <https://surl.li/zhemqc>.

234. Tadeusz Wieczorek(&), Roman Przyłucki, Joanna Lisok, and Adrian Smagór, Analysis of the Accuracy of Crime Scene Mapping Using 3D Laser Scanners, SpringerNature Switzerland AG 2019 R. Hanus et al. (Eds.): MSM 2018. LNEE 548, pp. 406–415, 2019. URL: <https://surl.li/povosh>.

235. United Nations Human Rights Council. Opinion No. 65/2024 (A/HRC/WGAD/2024/65), para. 79 (посилання на ст. 290(A) МО 1651). URL: <https://surl.li/mvmjxo>.

236. Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych w czasiewojny. Dz.U. 2002 nr 156 poz. 1302. ISAP Sejm. URL: <https://surl.li/dhgiby>.

237. Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o staniewojennym, art. 21-23. ISAP Sejm: <https://surl.li/mxejhu>.

238. Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o staniewojennym. Dz.U. 2002 nr 156 poz. 1301. ISAP Sejm. URL: <https://surl.li/mwided>.

239. Ustawazdnia 21 listopada 1967 r. O powszechny mobowiazku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (zpózn. zm.). Dz.U. 1967 nr 44 poz. 220. ISAP Sejm. URL: <https://surl.lu/gcvylr>.

240. Venice Commission, Opinion on the amendments to the Constitution of Turkey adopted by the Grand National Assembly on 21 January 2017. CDL-AD(2017)005. URL: <https://surl.li/lvqlrj>.

241. Wahl T. Joint Investigation Teams (JITs) // eucrim – The European Criminal Law Associations' Forum. 2018. № 2. С. 87–89. URL: https://eucrim.eu/media/issue/pdf/eucrim_issue_2018-02.pdf.

242. Warcrimes.gov.ua. Питання та відповіді. Єдиний державний хаб зі збору доказів воєнних злочинів // Офіс Генерального прокурора України. 2025. URL: <https://warcrimes.gov.ua/qa.html>.

243. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 maja 2004 r., sygn. SK 39/03. OTK-A. 2004. Nr 5. Poz. 47. URL: <https://surl.lu/fwwrzq>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Аспекти визначення	Закон України «Про правовий режим воєнного стану»	Закон України «Про оборону України»
Мета запровадження воєнного стану	1) відвернення загрози; 2) відсіч збройної агресії; 3) забезпечення національної безпеки; 4) усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності; 5) тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.	1) відвернення загрози; 2) забезпечення національної безпеки; 3) тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.
Перелік органів та структур, яким надаються відповідні повноваження	За Законом України «Про правовий режим воєнного стану» відповідні повноваження отримують органи державної влади, військове командування, військові адміністрації та органи місцевого самоврядування	У Законі України «Про оборону України» перелік органів, яким надаються спеціальні повноваження, не включає в себе військові адміністрації

Додаток Б

Зведені дані опитування 100 слідчих та 100 дізнавачів із м. Києва, Київської, Волинської, Дніпропетровської, Донецької (крім тимчасово окупованих територій), Львівської, Одеської, Полтавської, Харківської, Херсонської, Чернігівської областей

Запитання	Варіант відповіді	Респонденти	
		Слідчі, %	Дізнавачі, %*
Чи проводили ви огляди місця події без понятих (з відеофіксацією) під час воєнного стану?	Так	65	58
	Ні	35	42
	Без відповіді	–	–
Яку слідчу (розшукову) дію ви вважаєте найактуальнішою в умовах воєнного стану?	Обшук	12	15
	Допит	8	10
	Огляд комп'ютерних даних	70	63
	Інше	10	12
Чи використовували ви спеціальне ПЗ для відновлення цифрових доказів?	Так	28	21
	Ні	72	79
	Без відповіді	–	–
Чи доводилось вам застосовувати делеговані прокурору повноваження відповідно до ст. 615 КПК (наприклад, продовження строку тримання під вартою)?	Так	42	–
	Ні	58	–
	Без відповіді	–	–
Чи відчували ви нестачу методичних роз'яснень щодо застосування ст. 615 КПК?	Так	68	–
	Ні	32	–
	Без відповіді	–	–
Чи виносили ви постанову про початок досудового розслідування замість внесення даних до ЄРДР (через відсутність доступу)?	Так	37	40
	Ні	63	57
	Без відповіді	–	3
Які технічні засоби ви використовували для огляду місця події?	Відеофіксація	85	80
	БПЛА	25	20
	3D-сканери	10	8
	Супутникові знімки	5	5
Чи брали ви участь у міжвідомчих слідчих групах (створених у період воєнного стану)?	Так	32	–
	Ні	68	–
	Без відповіді	–	–
Чи застосовували ви спеціальне досудове розслідування (in absentia)?	Так	18	–
	Ні	82	–
	Без відповіді	–	–

*Окремі питання (наприклад, щодо тримання під вартою або спеціального досудового розслідування) не відносились безпосередньо до компетенції дізнавачів, тому відповіді за цією категорією респондентів не наводяться.

Запитання	Варіант відповіді	Респонденти Захисники, %
Чи стикалися ви з практикою обшуків без понять, але з відеофіксацією?	Так	55
	Ні	45
	Без відповіді	–
Як ви оцінюєте вплив спрощених процедур (ст. 615 КПК) на права підозрюваного?	Суттєво обмежують	62
	Частково обмежують	30
	Не впливають	8
Чи брали ви участь у кримінальних провадженнях зі спеціальним досудовим розслідуванням (in absentia)?	Так	25
	Ні	75
	Без відповіді	–
Чи стикалися ви з випадками затримання підозрюваного без ухвали слідчого судді (ст. 208, 615 КПК) під час воєнного стану?	Так	48
	Ні	52
	Без відповіді	–
Як ви оцінюєте застосування спеціального досудового розслідування (in absentia) в умовах воєнного стану?	Виправдано у виняткових випадках	60
	Суттєво обмежує права підозрюваних	30
	Не можна застосовувати	10
Яка Ваша мета допиту під час досудового розслідування?	Виявити вади та прорахунки, допущені слідчим	40
	Використати розбіжності щодо зібраних слідством доказів	15
	Надати психологічну підтримку клієнту	10
	Захистити клієнтів «будь-якою ціною»	5
	Запобігання передчасному розкриттю доказової бази	5
	Забезпечення процесуальних гарантій клієнта та контроль за дотриманням його прав	25

Додаток В

Характеристика результативності допитів підозрюваних (обвинувачених) залежно від часу та негайності їх проведення					
Характеристика результативності допитів	Термін проведення допитів, після затримання				
	Негайно після затримання	Упродовж 3 годин	Упродовж 1 доби	Упродовж 3 діб	Упродовж 10 діб
Повні та об'єктивні показання, %	72	61	43	28	12
Неповні (часткові) показання, %	18	22	28	31	25
Неправдиві показання, %	6	9	17	23	32
Відмова від давання показань, %	4	8	12	18	31

Додаток Г

Розповсюдженість тактичних прийомів під час допиту (за результатами опитування слідчих)		
<i>№</i>	<i>Тактичний прийом</i>	<i>% респондентів*</i>
1.	Встановлення психологічного контакту	100
2.	Постановка запитань	100
3.	Викладення показань у формі вільної розповіді	94
4.	Пред'явлення доказів	87
5.	Використання чинника раптовості	63
6.	Приховування меж інформованості слідчого	59
7.	Актуалізація забутих обставин	57
8.	Зняття напруження	68
9.	Створення напруження	47
10.	Спостереження за психофізичними реакціями	39
11.	Використання конфліктів у злочинній групі	21
12.	Використання науково-технічних засобів	21

**Примітка: респонденти мали можливість обирати декілька варіантів відповідей, тому сукупний відсоток перевищує 100 %.*

Акти впроважень

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення, д. ю. н., професор, заслужений юрист України

полковник поліції

Артем ШЕВЧИШЕН

2025 року

АКТ № 22291-2025 big 29.09.2025

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови: заступника начальника управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, полковника поліції Ананченка Володимира

членів комісії: начальника 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктора філософії в галузі права, майора поліції Романова Максима

старшого слідчого в ОВС 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктора філософії в галузі права, капітана поліції Мурзо Євгенії

комісія відповідно до наказу Національної поліції України № 692 від 17.06.2025 «Про затвердження Порядку участі працівників слідчих підрозділів Національної поліції України в науковій та освітній діяльності», склала цей акт

щодо розгляду основних положень та результатів дисертаційного дослідження Загороднього Євгенія Олеговича на тему: «Особливості здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Комісією встановлено, що висновки, які містяться у дисертаційному дослідженні, можуть використовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України під час проведення занять у системі службової підготовки, нарад та семінарів, а запропоновані рекомендації для удосконалення процесуальної регламентації, організації слідчих (розшукових) дій, а також розвитку міжнародного співробітництва в умовах воєнного стану.

Матеріали, викладені у висновках до дисертаційного дослідження, можуть використовуватись під час підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування України, оскільки мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню їх процесуальної діяльності.

Голова комісії:

Володимир АНАНЧЕНКО

Члени комісії:

Максим РОМАНОВ

Євгенія МУРЗО

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор
Тренінгового центру прокурорів
України

«01» жовтня 2025 р. О. Отраднава

АКТ

**про впровадження в діяльність
Тренінгового центру прокурорів України
результатів дисертації Загороднього Євгенія Олеговича
на тему: «Особливості здійснення досудового розслідування в умовах воєнного
стану»**

Комісія у складі:

Голови – заступника директора Тренінгового центру прокурорів України, доктора юридичних наук, доцента А.М. Орлеана;

Членів комісії:

консультанта аналітичного відділу підготовки прокурорів Тренінгового центру прокурорів України, доктора юридичних наук, професора І.В. Берднік;

експерта аналітичного відділу підготовки прокурорів Тренінгового центру прокурорів України, кандидата юридичних наук І.В. Пилипенка,

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінальної юстиції Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, здобувача наукового ступеня доктора філософії Є.О. Загороднього на тему: «Особливості здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану» впроваджуються в діяльність Тренінгового центру прокурорів України.

Під час підготовки тренінгів в рамках підвищення кваліфікації прокурорів, що здійснюються в Тренінговому центрі прокурорів України, слухачам рекомендовано до ознайомлення наукові праці Є.О. Загороднього, у яких відображені основні положення дисертації, для врахування прокурорами під час здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням в частині особливостей здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану, а саме:

1) Загородній Є.О. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони: правове становище, роль в системі органів правопорядку, функції та завдання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету (серія Право)*. 2023. № 80. С. 135-143. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.20>.

2) Загородній Є.О. Початок кримінального провадження та подальше проведення окремих слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 04. С. 201-206. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.28>.

3) Загородній Є.О. Гарантії забезпечення прав людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану: виклики, ризики та напрями вдосконалення гарантій правової захищеності в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету (серія Право)*. 2025. № 90. С. 239-244. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.33>.

4) Загородній Є.О. Особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану. Теорія і практика сучасної науки та освіти: матеріали VI Міжнародної науково-практичної

конференції м. Львів, 11-12 грудня 2022 року. – Львів: Львівський науковий форум, 2022. С. 62-66.

5) Загородній Є.О. Теоретико-правові аспекти огляду та ідентифікації трупів у контексті проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Період трансформаційних процесів в світовій науці: задачі та виклики*: матеріали II Міжнародної наукової конференції, м. Кривий Ріг, 10 січня, 2024 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. — Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп, 2024. С. 216-219.

6) Загородній Є.О. Проблемні аспекти участі сторони захисту в режимі відеоконференції під час досудового розслідування в період воєнного стану. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану*: тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 14 березня 2024 року). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2024. С. 77-80.

7) Загородній Є.О. Особливості поширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду на злочини, вчинені на території України. *Актуальні виклики розвитку юридичної науки і практики в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (2 травня 2024 року): ел. збірник. Київ: Видавництво Людмила, 2024. С. 339-341.

8) Загородній Є.О. Роль Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у розслідуванні кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Матеріали IX-х Харківських міжнар.-прав. читань до 100-ліття з дня народження професора В. С. Семенова* (м. Харків, 24 трав. 2024 р.). Редкол.: Д. В. Лученко, В. М. Стешенко, О. В. Тарасов. Харків, 2024. С. 95-99.

Вказані матеріали було використано під час розроблення і проведення тренінгів на тему «Спеціальне досудове розслідування та спеціальне судове провадження» та «Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням і підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини проти основ національної безпеки» у межах підвищення кваліфікації прокурорів.

Голова комісії:

заступник
директора Тренінгового центру
прокурорів України,
доктор юридичних наук, доцент

А.М. Орлеан

Члени комісії:

консультант
аналітичного відділу
підготовки прокурорів
Тренінгового центру
прокурорів України,
доктор юридичних наук, професор

І.В. Берднік

експерт
аналітичного відділу
підготовки прокурорів
Тренінгового центру
прокурорів України,
кандидат юридичних наук

І.В. Пилипенко

Прокуратура України
**СПЕЦІАЛІЗОВАНА ПРОКУРАТУРА
 У СФЕРІ ОБОРОНИ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ**

вул. Клепарівська, 20, м. Львів, 79007, тел. факс (032) 233-00-94
 e-mail: spzr@vpzhr.gp.gov.ua, web: vpzhr.gp.gov.ua/ua/index.html
 Код ЄДРПОУ 38326057

30.10.2025 № 144

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня доктора філософії, аспіранта кафедри кримінальної юстиції ННІПП Національної академії внутрішніх справ Загороднього Євгенія Олеговича на тему: «Особливості здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану».

Для діяльності Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Західного регіону окремі аспекти дисертаційного дослідження Загороднього Є.О. на тему: «Особливості здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану» представляють інтерес та професійну зацікавленість, оскільки безпосередньо стосуються проблемних питань функціонування спеціалізованих прокуратур у сфері оборони та організації досудового розслідування військових кримінальних правопорушень в умовах дії правового режиму воєнного стану. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби є тими чинниками, які підривають боєздатність Збройних Сил України, дискредитують їх в очах громадськості. З огляду на це, слушними є пропозиції автора щодо удосконалення роботи органів правопорядку та створення системи військової юстиції з метою належного впливу на стан військової дисципліни у Секторі безпеки та оборони України.

Упровадження результатів дисертаційного дослідження Загороднього Є.О. об'єктивно сприяє підвищенню ефективності протидії кримінальним правопорушенням в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Керівник

Микола ДРУЗІЮК

**АДВОКАТСЬКЕ БЮРО
«ОЛЕКСАНДР БАЙДИК
ТА ПАРТНЕРИ»**

**LAW FIRM «OLEKSANDR
BAIDYK&PARTNERS»**

код ЄДРПОУ: 41368123
адреса: 02072, м. Київ,
просп. М.Бажана 16, оф.233
тел. +38 (066)-177-51-96,
+38 (067)-552-62-84
email: 3531575@gmail.com

USREOU code: 41368123
address: 02072, Ukraine, Kyiv,
M.Bazshana ave. 16, of.233
phone +38 (066)-177-51-96,
+38 (067)-552-62-84
email: 3531575@gmail.com

АКТ

про впровадження в практичну діяльність наукових розробок дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінальної юстиції Національної академії внутрішніх справ ЗАГОРОДНЬОГО Євгенія Олеговича на тему: «Особливості здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану»

АДВОКАТСЬКЕ БЮРО «ОЛЕКСАНДР БАЙДИК ТА ПАРТНЕРИ», код ЄДРПОУ: 41368123, в особі Керуючого БАЙДИКА Олександра Анатолійовича, склало цей Акт про те, що результати дисертаційного дослідження ЗАГОРОДНЬОГО Євгенія Олеговича на тему: «Особливості здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», були розглянуті та враховані у практичній діяльності адвокатського бюро. Результати дослідження можуть застосовуватися під час надання правничої допомоги підозрюваним, обвинуваченим і потерпілим у кримінальних провадженнях, що здійснюються в умовах воєнного стану, зокрема при формуванні правової позиції щодо допустимості доказів, законності проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, дистанційної участі у процесуальних діях та дотримання процесуальних строків. Результати дослідження можуть застосовуватися при підготовці процесуальних документів, оскарженні рішень, дій чи бездіяльності слідчого і прокурора, а також під час перевірки забезпечення права на захист і належного повідомлення учасників кримінального провадження в умовах воєнного стану.

У практичній діяльності можуть бути використані результати наукового дослідження, викладені у таких наукових публікаціях:

1. Загородній Є. О. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони: правове становище, роль в системі органів правопорядку, функції та завдання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 80. С. 135–143. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.20>.
2. Загородній Є. О. Початок кримінального провадження та подальше проведення окремих слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 4. С. 201–206. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.28>.
3. Загородній Є. О. Гарантії забезпечення прав людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану: виклики, ризики та напрями вдосконалення гарантій правової захищеності в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. № 90. С. 239–244. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.33>.
4. Загородній Є. О. Особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану.

Теорія і практика сучасної науки та освіти : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 11–12 грудня 2022 р.). Львів, 2022. С. 62–66.

5. Загородній Є. О. Теоретико-правові аспекти огляду та ідентифікації трупів у контексті проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Період трансформаційних процесів у світовій науці: задачі та виклики* : матеріали II Міжнар. наук. конф. (Кривий Ріг, 10 січ 2024 р.). Вінниця, 2024. С. 216–219.

6. Загородній Є. О. Проблемні аспекти участі сторони захисту в режимі відеоконференції під час досудового розслідування в період воєнного стану. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14 берез. 2024 р.). Хмельницький, 2024. С. 77–80.

7. Загородній Є. О. Особливості поширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду на злочини, вчинені на території України. *Актуальні виклики розвитку юридичної науки і практики в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2 трав. 2024 р.). Київ, 2024. С. 339–341.

8. Загородній Є. О. Роль Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у розслідуванні кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Матеріали IX Харківських міжнародно-правових читань до 100-ліття з дня народження професора В. С. Семенова* (Харків, 24 трав. 2024 р.). Харків, 2024. С. 95–99.

9. Загородній Є. О. Належність та допустимість відеозаписів з БПЛА як електронних доказів при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених на території бойових дій. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період* : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 10 жовт. 2025 р.). Львів, 2025. С. 52–55.

Положення роботи можуть бути використані у практичній діяльності адвокатів при підготовці процесуальних документів, скарг слідчому судді, клопотань про визнання доказів недопустимими. Матеріали дослідження доцільно використовувати для підвищення кваліфікації адвокатів, проведення навчальних заходів, семінарів та тренінгів з питань особливостей кримінального процесу в умовах воєнного стану та формування єдиної правозастосовної практики.

Керуючий
АБ «ОЛЕКСАНДР БАЙДИК ТА ПАРТНЕРИ»
Олександр БАЙДИК

01.12.2025

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
 Національної академії
 внутрішніх справ,
 доктор юридичних наук, професор
 підполковник поліції

Олег ТАРАСЕНКО

2026 року

АКТ20.02. 2026

м. Київ

№ 38-40

Впровадження результатів дисертації
 Загороднього Євгенія Олеговича
 «Особливості здійснення досудового
 розслідування в умовах воєнного стану»
 в наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи в складі:

- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата філософських наук, старшого дослідника майора поліції Антіпової Ольги Петрівни;
- завідувача кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології, кандидата юридичних наук, доцента Хахуцяк Ольги Юріївни;
- завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Таран Олени Вікторівни;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», наукові праці аспіранта денної форми навчання кафедри кримінальної юстиції ННПП Національної академії внутрішніх справ Загороднього Євгенія Олеговича «Особливості здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних положень і пропозицій, спрямованих на вдосконалення кримінального процесуального законодавства, підвищення ефективності функціонування органів досудового розслідування та посилення інституційних механізмів взаємодії між національними й міжнародними органами правопорядку в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Проаналізовано основні результати дослідження Загороднього Є.О., зокрема наукові праці, у яких опубліковано теоретичні положення дисертації:

1. Загородній Є. О. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони: правове становище, роль в системі органів правопорядку, функції та завдання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 80. С. 135–143. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.20>.

2. Загородній Є. О. Початок кримінального провадження та подальше проведення окремих слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 4. С. 201–206. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.28>.

3. Загородній Є. О. Гарантії забезпечення прав людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану: виклики, ризики та напрями вдосконалення гарантій правової захищеності в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. № 90. С. 239–244. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.33>.

4. Загородній Є. О. Особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану. *Теорія і практика сучасної науки та освіти* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 11–12 грудня 2022 р.). Львів, 2022. С. 62–66.

5. Загородній Є. О. Теоретико-правові аспекти огляду та ідентифікації трупів у контексті проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Період трансформаційних процесів у світовій науці: задачі та виклики* : матеріали II Міжнар. наук. конф. (Кривий Ріг, 10 січ 2024 р.). Вінниця, 2024. С. 216–219.

6. Загородній Є. О. Проблемні аспекти участі сторони захисту в режимі відеоконференції під час досудового розслідування в період воєнного стану. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14 берез. 2024 р.). Хмельницький, 2024. С. 77–80.

7. Загородній Є. О. Особливості поширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду на злочини, вчинені на території України. *Актуальні виклики розвитку юридичної науки і практики в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2 трав. 2024 р.). Київ, 2024. С. 339–341.

8. Загородній Є. О. Роль Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у розслідуванні кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Матеріали IX Харківських міжнародно-правових читань до 100-ліття з дня народження професора В. С. Семенова* (Харків, 24 трав. 2024 р.). Харків, 2024. С. 95–99.

9. Загородній Є. О. Належність та допустимість відеозаписів з БПЛА як електронних доказів при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених на території бойових дій. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період* : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 10 жовт. 2025 р.). Львів, 2025. С. 52–55.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження Загороднього Є.О. застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Ольга АНТИПОВА
 Ольга ХАХУЦЯК
 Олена ТАРАН
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції
Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

2026 року

АКТ20 . 02 . 2026

м. Київ

№ 37-01

Впровадження результатів дисертації
Загороднього Євгенія Олеговича
«Особливості здійснення досудового
розслідування в умовах воєнного стану»
в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи в складі:

- т.в.о. начальника відділу організації освітнього процесу, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника полковника поліції Корольчука Віктора Володимировича;
- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата філософських наук, старшого дослідника майора поліції Антіпової Ольги Петрівни;
- завідувача кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології, кандидата юридичних наук, доцента Хахуцьк Ольги Юрївни;
- завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора підполковника Таран Олени Вікторівни;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта денної форми навчання кафедри кримінальної юстиції ННПП Національної академії внутрішніх справ Загороднього Євгенія Олеговича «Особливості здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану».

Проаналізовано основні результати дослідження Загороднього Є.О., зокрема наукові праці, у яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Загородній Є. О. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони: правове становище, роль в системі органів правопорядку, функції та завдання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 80. С. 135–143. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.20>.
2. Загородній Є. О. Початок кримінального провадження та подальше проведення окремих слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 4. С. 201–206. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.28>.
3. Загородній Є. О. Гарантії забезпечення прав людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану: виклики, ризики та напрями вдосконалення гарантій правової захищеності в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. № 90. С. 239–244. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.33>.
4. Загородній Є. О. Особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану. *Теорія і практика сучасної науки та освіти* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 11–12 грудня 2022 р.). Львів, 2022. С. 62–66.
5. Загородній Є. О. Теоретико-правові аспекти огляду та ідентифікації трупів у контексті проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Період трансформаційних процесів у світовій науці: задачі та виклики* : матеріали II Міжнар. наук. конф. (Кривий Ріг, 10 січ 2024 р.). Вінниця, 2024. С. 216–219.
6. Загородній Є. О. Проблемні аспекти участі сторони захисту в режимі відеоконференції під час досудового розслідування в період воєнного стану. *Актуальні проблеми правохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14 берез. 2024 р.). Хмельницький, 2024. С. 77–80.
7. Загородній Є. О. Особливості поширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду на злочини, вчинені на території України. *Актуальні виклики розвитку юридичної науки і практики в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2 трав. 2024 р.). Київ, 2024. С. 339–341.
8. Загородній Є. О. Роль Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у розслідуванні кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Матеріали IX Харківських міжнародно-правових читань до 100-ліття з дня народження професора В. С. Семенова* (Харків, 24 трав. 2024 р.). Харків, 2024. С. 95–99.
9. Загородній Є. О. Належність та допустимість відеозаписів з БПЛА як електронних доказів при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених на території бойових дій. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період* : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 10 жовт. 2025 р.). Львів, 2025. С. 52–55.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці

Загороднього Є.О., містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства», «Докази і доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення», «Кримінальний процес», «Досудове розслідування» та під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

 Віктор КОРОЛЬЧУК
 Ольга АНТИПОВА
 Ольга ХАХУЦЯК
 Олена ТАРАН
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Загородній Є. О. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони: правове становище, роль в системі органів правопорядку, функції та завдання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 80. С. 135–143. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.20>.

2. Загородній Є. О. Початок кримінального провадження та подальше проведення окремих слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 4. С. 201–206. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.28>.

3. Загородній Є. О. Гарантії забезпечення прав людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану: виклики, ризики та напрями вдосконалення гарантій правової захищеності в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. № 90. С. 239–244. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.33>

4. Степанова Г. М., Загородній Є. О. Міжнародна правова допомога у кримінальних провадженнях в умовах воєнного стану: виклики сучасності. *Наукові перспективи*. 2026. № 2 (68). С. 1363–1376. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2\(68\)-1363-1376](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-2(68)-1363-1376)

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Загородній Є. О. Особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану. *Теорія і практика сучасної науки та освіти* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 11–12 грудня 2022 р.). Львів, 2022. С. 62–66. <https://surl.li/idqvxr>

6. Загородній Є. О. Теоретико-правові аспекти огляду та ідентифікації трупів у контексті проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Період трансформаційних процесів у світовій науці: задачі та виклики* :

матеріали II Міжнар. наук. конф. (Кривий Ріг, 10 січ 2024 р.). Вінниця, 2024. С. 216–219. <https://surl.li/crfrcz>

7. Загородній Є. О. Проблемні аспекти участі сторони захисту в режимі відеоконференції під час досудового розслідування в період воєнного стану. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14 берез. 2024 р.). Хмельницький, 2024. С. 77–80. <https://surli.cc/hevtkq>

8. Загородній Є. О. Особливості поширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду на злочини, вчинені на території України. *Актуальні виклики розвитку юридичної науки і практики в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 2 трав. 2024 р.). Київ, 2024. С. 339–341. <https://surl.li/okgyrp>

9. Загородній Є. О. Роль Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у розслідуванні кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Матеріали IX Харківських міжнародно-правових читань до 100-ліття з дня народження професора В. С. Семенова* (Харків, 24 трав. 2024 р.). Харків, 2024. С. 95–99. <https://surl.li/awleox>

10. Загородній Є. О. Належність та допустимість відеозаписів з БПЛА як електронних доказів при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених на території бойових дій. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 10 жовт. 2025 р.). Львів, 2025. С. 52–55. <https://surl.li/zmtenz>

11. Загородній Є. О. Виконання керівником прокуратури повноважень слідчого судді: межі допустимості та гарантії справедливого судового контролю. *Доступ до правосуддя: виклики та перспективи* : матеріали наук.-практ. кругл. столу (Київ, 22 груд. 2025 р.) / [редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 95–98. <https://surl.li/tsbnli>